

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЗИГАНШИНА ЛАРИСА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 141.43(092) + 1(091)

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ВЧЕННЯ ПОРФИРІЯ ІВАНОВА

09.00.05 – історія філософії

Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник:
Бондар Станіслав Васильович,
кандидат філософських наук

Київ 2012

Рукопис
дисертаційної роботи
ЗІГАНШИНОЇ ЛАРИСИ ОЛЕКСІЇВНИ
СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ВЧЕННЯ ПОРФИРІЯ ІВАНОВА
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук
(шифр та назва спеціальності: 09.00.05 — історія філософії)
розміщена на сайті
<http://parshek.com/>
з дозволу автора
(04.12.2013 року)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ З ТЕМИ	
1.1. Письмовий доробок П. Іванова як предмет наукового аналізу.....	12
1.2. Методологічна культура осмислення вчення П. Іванова.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТ ДОВЖИНОЮ В ПІВСТОЛІТТЯ – ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРИРОДНОЇ ПРАКТИКИ П. ІВАНОВА.....	30
РОЗДІЛ 3. ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ВЧЕННЯ П.ІВАНОВА	
3.1. Вчення П.Іванова в контексті проблеми людина – світ як смислового стрижня формування її духовного змісту.....	44
3.2. Вирішення проблеми ставлення людини до світу за вченням П.Іванова...69	
3.3. Сумірність людини і світу з позиції письмового доробку П. Іванова.....	85
3.4. Сміслові домінанти світоглядної системи П. Іванова та особливості функціонування кореневої форми духовного осягнення світу, знання.....	99
3.5. Рівневий принцип структурування світогляду та його проекція на засадничі світоглядні визначення вчення П. Іванова.....	116
РОЗДІЛ 4. “ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗАКОН ЖИВОГО” – СУТНІСНА ОСНОВА ВЧЕННЯ П. ІВАНОВА І ЙОГО ОСНОВНИЙ ПРИРОДНО-ПРАКТИЧНИЙ ПРИНЦИП.....	132
РОЗДІЛ 5. ВЧЕННЯ П. ІВАНОВА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО- СВІТОГЛЯДНИХ ТРАДИЦІЙ	
5.1. Новий свідомо-еволюційний етап розвитку світу за вченням П. Іванова та філософією космізму.....	161
5.2. З’ясування приналежності спадщини П. Іванова до духовної культури того чи іншого народу.....	183
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	221

ВСТУП

Актуальність теми. ХХІ ст. характеризується тенденцією до формування нової парадигми світосприйняття. Відбувається перегляд усталених підходів і оцінок з огляду на загострення найболючіших проблем сучасності, викликаних дедалі зростаючою розбалансованістю системи “природа – людина – людство”. Як наслідок, утвердження діалогічності, плюралістичності у розумінні історико-філософського процесу, зверненість до непересічних фактів нашої дійсності. В історико-філософській думці зменшується кількість “білих плям”, оскільки стало зрозумілим, що замовчування певних постатей або явищ, так само як і применшення або спотворення їх ролі, веде до збідніння філософської думки, до звуження масштабів мислення, гальмування процесів розв’язання світоглядних питань, які в свою чергу є ключем до вирішення назрілих проблем людства, найпершою і найактуальнішою із яких сьогодні – є проблема його виживання та спроможності мати надійне й прогнозоване майбутнє. З огляду на сказане для гуманітарної науки постає першочергове завдання введення у науковий обіг тих інноваційних (антропологічно-екологічних) концепцій, які раніше не були предметом наукової рефлексії, що здатні витворити нову стратегію виживання, нові цінності й смисложиттєві орієнтири, адекватні сучасній надскладній планетарній ситуації.

Творчий духовно-практичний доробок самородка природного практика, автора численних (понад 200) зошитів-рукописів Порфирія Корнійовича Іванова (1898-1983) – є тією безцінною знахідкою для сучасників, яка концентрує в собі світоглядну думку, виплекану шляхом неперевершеного особистого досвіду в природі та серед людей, а також за співучасті останніх. І все ж, не зважаючи на ту кількість досліджень, яка була презентована низкою науково-популярних видань, письмова спадщина П. Іванова залишається ще

вкрай мало вивченою та недопустимо мало задіяною у сучасний духовно-культурний процес. Водночас будь-які позитивні зрушення, що вселяють надію на гідне майбутнє нашого суспільства, на його справжнє відродження, неможливі без повноцінної духовної присутності тих, хто засвідчив неперевершені факти буття і тим самим зробив істотний внесок у національну та вселюдську наукову, культурну скарбницю. Наш обов'язок – докласти зусиль задля достойного їх поцінування. Україністика і, передусім, вітчизняна філософія повинні мати у цьому безумовний пріоритет. Життя і вчення П. Іванова – це жертвний пошук відповіді на виклики часу, передусім на загрозливу для самого існування людства глобальну антропо-екологічну кризу, породжену деструктивним ставленням людини до себе (до своєї власної природи) і до природи загалом.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження зумовлена насамперед потребою розкриття цілісної картини присутності людини у світі, поступу людського духу, його здатності не миритися з бездушною участю безжального експлуататора природи, її винищувача, створіння, яке втрапило в пастку природної необхідності та, що ще більш принизливо, стало заручником неприборканих примх власних інстинктів, інтелекту, що діють поза мораллю злагодженого співіснування в системі людина – природа – людство.

Світогляд П. Іванова не піддається однозначній інтерпретації. Його не можна визначати як релігійний у тому сенсі, що він, не апелює до релігійної догматики, але акцентує на вірі в людину, як істоту досконалу, безсмертну (людину-Бога). З іншого боку – його не можна вважати наукою у власному розумінні цього поняття, бо її автор не використовував при його розбудові арсенал її здобутків та напрацювань, але цей висновок не є остаточним. П. Іванов називав своє вчення “наукою із наук”, – і не безпідставно, оскільки останнє має міцне експериментальне коріння (кожний висновок, за словами його автора, був підтверджуваним такою кількістю фактів, які є вичерпно доказовими у відношенні до підсумкових рішень), та має своєрідно витлумачений метод для практичного вивершення “ідеї життя-безсмертя”, яка

є центральною у вченні. Отже, це самобутнє вчення, яке в певному розумінні є і наукою, і віровченням, оскільки має як етико-раціональну, так і надраціональну складові (“мову природи” як безпосередній спосіб світоосягнення та “мудрість” – як заслужену людську здатність відповідати закону абсолютного буття), має великий гуманістичний потенціал, оскільки звернене до проблеми людини, її внутрішнього світу, моральних цінностей, особистісного духовно-фізичного вдосконалення. Саме ці світоглядні домінанти П. Іванов піднімає на загальнопланетарний рівень, оскільки вбачає їх реальне функціонування виключно в контексті людина – природа – людство. П. Іванов у своєму вченні підводить розумну основу під факти, які дотепер вважалися дивами. Феномен животворення є, за його вченням, наслідком природовідповідної поведінки, він розкривається в етико-раціональному контексті і визначається автором як просте природне явище. Отже, надраціональні і раціональні способи світоосягнення, мають, відповідно, не суто містичне і не суто наукове наповнення, а є виявами безумовного, як суто природного, вродженого, досконалого, та умовного, як набутого, штучного, приблизного, в природі людини. Пізнавальний процес, за П. Івановим, не губиться у всезростаючому безмежжі відповідей і нових запитань. Він має на меті спрямування до абсолютного, а отже, безумовного в людині через досконалість методу пізнавально-практичної її самореалізації. Отже, віра і знання не мають протиставлення, за вченням, П. Іванова, а є виявами цілісної природи людини, за умови прагнення останньої до досконалості, до свого абсолютного змісту. Все це в умовах суспільного оновлення, прагнення віднаходження нових парадигм буття людства має велике теоретико-методологічне і соціально-практичне значення. Ці підходи відповідають назрілій історичній необхідності гуманізувати мислення, а тому безумовно, повинні стати об’єктом уваги для достеменного вивчення та найдетальнішого прояснення.

На превеликий жаль, в силу тих чи інших причин (як суб’єктивного, так і об’єктивного походження) це вчення залишається мало вивченим, мало

осмисленим та практично не задіяним в загальний культуротворчий процес. Небажання науковців долучитися до вивчення рукописів П. Іванова відкриває всі можливості для витіснення останнього у сферу сектантського життя, надаючи простір для фальсифікацій і безпідставного опоганення як вчення, так і його творця.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у відділі історії філософії України Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України і здійснювалось відповідно до планової теми: “Проблема філософії культури історії української філософії кінця XIX – XX ст.” (Державний реєстраційний номер 0106U011148), і було завершено у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, як складова частина комплексної науково-дослідної роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії і теорії філософії та її викладання студентами педагогічних навчальних закладів», науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затвердженого Вченою радою НПУ ім. М. П. Драгоманова від 29 січня 2009 року, протокол № 5.

Об'єктом дослідження є писемна спадщина П. Іванова (понад 200 зошитів-рукописів).

Предметом дослідження є світоглядно значущі письмові виклади П. Іванова.

Стан наукової розробки проблеми. При написанні дисертації автор спирався на досвід філософського осмислення спадщини П. Іванова І. Хващевським. З метою науково-популярного висвітлення про П. Іванова писали Ю. Золотарьов, Г. Бізяєв, О. Бронніков, Ю. Кононов, В. Орлін, С. Коренева, Т. Шаблонова, Ю. Іванов, К. Кардаш та багато інших. Була досліджена також “соціально-філософська концепція цілісного духовного розвитку особистості в єдності з Природою” Ю. Іванова. Проте, важливо констатувати, що, на нашу думку, жодне з вище зазначених джерел, не ставило і не вирішувало задачі комплексного й ґрунтовного філософського дослідження як понятійної бази вчення П. Іванова, так і його світоглядних засад; виведення цілісної картини оригінального світобачення цього мислителя. Аналіз попередніх досліджень

учення П. Іванова засвідчує їхній дещо поверховий, ілюстративний, феноменологічний характер. При їх безумовній цінності, вони є своєрідними спробами генералізації якоїсь конкретної проблематики, дотичної до вчення або як такої, що складає її певну частину. До того ж інтерпретація, піднятих ними питань, здійснюється у науковому, езотеричному, соціальному або природо-практичному ключі, полишаючи філософський аспект поза оглядом, або торкаючись його частково і поверхнево.

Критично (і місцями упереджено критично) розглядається “іванівство” у посібниках, словниках, енциклопедіях з релігієзнавства. При цьому залишаючи поза увагою висвітлення і навіть не включаючи в свій предмет філософсько-світоглядні основи вчення, що знайшли місце єдино у письмовому духовно-практичному доробок П. Іванова (понад 200 зошитів-рукописів).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виокремлення та з’ясування змісту наріжних світоглядних понять і принципів засад (ідей) світогляду П. Іванова та їх філософсько-системна концептуалізація (формулювання теоретичного виразу вчення – його основи).

Досягнення поставленої мети здійснюється через вирішення наступних **завдань:**

- всебічне детальне вивчення першоджерел з метою виявлення пізнавального результату, матеріалізованого в текстах;
- розпредметнення та реконструювання філософськи значимих ідей, що містяться в підмурівку тексту, обраного для вивчення;
- дослідження світоглядної проблематики вчення в контексті сучасних теоретичних філософських підходів;
- приведення вчення до концептуально-теоретичної предметної цілісності (здійснення синтезу єдиного теоретичного виразу) на основі комплексного осмислення його світоглядної засадничої бази та методологічних підходів системи самовдосконалення людини, розробленої і апробованої П. Івановим;
- встановлення рівня дотичності світоглядної проблематики, розробленої у вченні до тих філософсько-світоглядних систем і ідей, що склали вітчизняну та

світову історичну філософську традицію, виявлення ступеня її співзвучності у постановці базових питань із проблематикою космізму;

– з'ясування духовно-культурних орієнтацій П. Іванова, місце й роль його учення в структурі філософського знання України XI-XX ст.;

– обґрунтування значимості вчення П. Іванова для гармонізації буття та співбуття українців, людства загалом, з метою формування відчуття моральної відповідальності кожного за своє власне існування, існування природи, людства.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Для розкриття обраної теми дослідження залучається методологія гуманітарного пізнання, яка спирається на досягнення філософської герменевтики, комунікативної філософії, в процесі розкриття обраної теми використовується культурологічний підхід. Застосування герменевтичного методу в даному дослідженні зумовлене тією важливою світоглядною установкою, що філософське розуміння дійсності, віднаходження її смислів виходить передусім із життєвого світу особистості. Тому, щоб зрозуміти погляди П. Іванова, дослідник повинен здійснити входження у світ його смислів, збагнути мотиви його власних базових орієнтацій.

За допомогою методу логічного аналізу здійснено прояснення та доказове висвітлення ціннісних пріоритетів вчення П. Іванова, його змістовних компонентів, а також узгодження та приведення їх до цілого. Активно використовується також компаративістський метод: в процесі аналізу поставленої задачі дослідження використано аналогії та паралелі. Світоглядна проблематика вчення П. Іванова проаналізована у порівнянні з вітчизняними та зарубіжними філософіями. Здійснюється порівняльний аналіз основних сутніснорозрізняючих підходів вчення із давньоруською релігійною традицією, українською кордоцентричною філософією, представленою творчістю Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Куліша, зі світоглядними теоріями філософів-космістів. Порівняння здійснюється також з певними засадами даосизму, індуїзму, буддизму, діалектичними концепціями Геракліта Ефеського, Г. Гегеля, К. Маркса і Ф. Енгельса, С. К'єркегора, дослідженнями з цих питань М. Булатова, В.

Загороднюка та ін., а також позиціями щодо ряду світоглядних питань Е. Фрома, Х. Арендт, В. Кутирьова, С. Хоружого та ін.

Джерельну базу дисертації склала письмова спадщина П. Іванова (понад 200 зошитів-рукописів), листування, спогади очевидців, науково-популярні публікації про П. Іванова, праці вітчизняних та зарубіжних філософів з питань методології, історії філософії, онтології, гносеології, діалектики, антропології, психоаналізу, аксіології, кордоцентризму, соціальної проблематики, валеології, екології.

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою та завданнями дослідження, засобами їх розв'язання і полягає в наступному:

Вперше:

на науково-методологічній основі цілісно, системно та детально

– досліджено світоглядні засади вчення П. Іванова та з'ясовано зміст наріжних понять, онтологічних, натурфілософських, діалектичних, антропологічних, етичних поглядів.

– здійснено теоретичну розробку “діалектичного закону Живого” – найоптимізованішого теоретичного виразу вчення П. Іванова, його сутнісної основи, та відслідковано зв'язок цієї базової складової вчення з діалектичною традицією в історії філософії.

– розкрито змістовний зв'язок світоглядних, суспільно-значущих, гуманістичних позицій П. Іванова з провідними тенденціями у вітчизняній і світовій філософії.

З питання *уточнення:*

– в науковому просторі дотепер не знаходили місця дослідження, які б за свій предмет мали філософсько-світоглядно значущі виклади вчення Порфирія Іванова. Дана проблематика не ставала допоки предметом обговорення спеціалізованих вчених рад із історії філософії, їх фахової оцінки, а також з філософії взагалі, як теорії світоглядного знання. Наявна дисертація є першою науковою розвідкою в царині історико-філософських студій вчення П. Іванова. Тому теоретичні розробки цього дослідження у питанні новизни не включають проблеми уточнення.

Одержали подальший розвиток:

– в процесі приведення вчення П. Іванова до єдиного теоретичного виразу (оптимізованої форми, сутнісної основи) були використані окремі думки, тези, ідеї І. Хващевського, щодо напрямку теоретичного розкриття досліджуваного вчення, викладені ним у книзі “Моя ідея – це гімн Життю” під псевдонімом І. Ільїн.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретична значимість і практична цінність даного історико-філософського дослідження найперше полягає в тому, що нами вперше введена в контекст людинолюбної української і гуманістичної світової філософської традиції, нова постать виразника космізму, вчителя здоров’я, мудреця і подвижника П. К. Іванова, автора власного вчення про гармонізацію всіх рівнів спільнобуття людини – природи – людства з перспективою безсмертя. Той ступінь розробки проблеми філософського осмислення вчення П. Іванова, який нам вдалося здійснити, може бути використаний для подальшого ще більш поглибленого дослідження, систематизації та аналізу теоретичних складових цього вчення в царині філософської науки, зокрема антропології, екології, етики, релігієзнавства (оскільки є певна причетність насамперед до християнського віровчення та віровчень Сходу), психології, а також природничих наук: фізики, біохімії, фізіології, можливо і геофізики та геології. Теоретичні положення і висновки роботи можуть сприяти поглибленому розумінню синтетичної природи людини, реалізації потенціалу її докорінного оновлення, подальшій розробці не тільки антропологічного, але й антропного принципу сучасної космології, що установлює пряму залежність існування людини від фізичних параметрів Всесвіту. Учення П. Іванова переконливо доводить гостру потребу «антропологічного повороту» сучасного гуманітарного знання, радикальної зміни способу мислення, розроблення світоглядних підходів, що інтенційовані на усвідомлення власної планетарної й космічної природи і відповідальності за еволюцію природи загалом.

Результати дисертаційного дослідження доцільно використати: при написанні науково-методичних посібників з історії філософії, курсових і дипломних робіт; у вузівських курсах з історії української філософії, культури, педагогіки; при укладанні лекцій і спецкурсів з етики, філософії освіти, філософії релігії; у навчально-виховній роботі.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки та положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорені на засіданнях відділу історії філософії України Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України та на засіданні кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, апробовані в доповідях на щорічній Міжнародній конференції “Історія релігій в Україні” (Львів, 2007); на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Ірраціональне підґрунтя раціональності” (Полтава, 2009), в програмі філософсько-антропологічних читань “Європейський вибір України: антропологічні параметри осмислення” (Київ, 2010).

Публікації. За темою роботи опубліковано 8 статей (без співавторства), з них п’ять у фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук, три – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, які включають у себе сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, з них 194 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 304 найменування і складає 26 сторінок. Додаток розміщений на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ З ТЕМИ

1.1. Письмовий доробок П. Іванова як предмет наукового аналізу

Передусім варто відзначити, що духовно-практична спадщина П. Іванова стала предметом висвітлення, осмислення та поширення багатьох авторів. Об'єктом нашого оглядового аналізу будуть науково-популярні видання О. Г. Бикова і Н. М. Бикової [252], Ю. Г. Золотарьова [133], [134], [135], [136], [137], [138], [139], Ю. Г. Іванова [141], [142], І. Я. Іль'їна [146], Ю. В. Кононова і З. Н. Кононової [161], Н. А. Пічугіної [147], [152], [251], О. Сандрової та В. Димирова [234], А. А. Фуки [204], В. В. Чекмарьова [255]. Добре відомо, що будь-яке наукове дослідження має бути предметним – опиратися на широкий фактичний матеріал (в теорії – першоджерело, в практиці – емпіричні дані) і строго йому відповідати. Науково-популярні видання, зазвичай, не ставлять за мету глибоке і всебічне обґрунтування проблемних питань з опертям на обраний предмет (емпіричні дані або першоджерела) та чітку відповідність здійснюваних досліджень академічним вимогам.

У вище приведеній популярній і науково-популярній літературі досить широко і змістовно висвітлені наступні питання: біографія П. Іванова, його праця “Дитинки” (здійснено науковий: медичний, етичний, соціально-психологічний і т. і. аналіз її складових), першоджерела (зошити, листування, звернення до уряду), спогади сучасників.

Наша дисертація – це перший історико-філософський підступ з метою аналізу і цілісного осмислення письмового спадку П. Іванова: філософського дослідження понятійного апарату його вчення та світоглядних засад. Приймаючи останнє до відома, однак не варто залишати поза увагою цілий ряд популярних і

науково-популярних джерел, де знайшла відображення частина суттєвих підходів вчення, зокрема система загартування-тренування, яка є практичною формою здійснення еволюційної діалектичної програми свідомих дій, що має ґрунтовну світоглядну мотивацію.

Так наприклад, Ю. Г. Золотарьов в своїх книгах “Спадщина Порфирія Іванова. Про саме головне, зроблене в його житті” [134], “Нове-небувале. Досвід справи Вчителя Іванова” [138], “Постарайся бути здоровим” [135], “Здоров’я вам гарного” [133], “Людино, прошу тебе” [139], “Поради Порфирія Іванова. Як навчитися жити не хворіючи” [137] та ін., посилаючись на широке коло досліджень в області фізіології та ряду інших прикладних і фундаментальних дисциплін, показує, що всі поради “Дитинки” мають наукове обґрунтування. Однак варто зауважити, що термінологія, до якої апелює Ю. Г. Золотарьов, вдаючись до пояснень світоглядних питань, ідеї вчення П. Іванова, а саме, – “Великий Розум Землі”, “Вищий Розум Сонячної системи”, “Найвищий Космічний Розум”, та інші, не складає його понятійну систему, тим самим засвідчуючи суб’єктивний авторський підхід: певний кут зору, через який досліджувана система як би притягнута до сучасного популярного контексту. І тому є всі підстави говорити, що світоглядні питання вчення по суті залишилися поза увагою даного дослідження. Але в цілому цінність цього доробку беззаперечна. Ю. Г. Золотарьов є одним із небагатьох вчених, які намагалися дати наукові пояснення феноменальній практиці П. Іванова, у відповідь на його палке прохання здійснити необхідні дослідження з метою засвідчення не надприродного, а природного характеру його світоглядної системи, що має за мету безсмертя.

У свою чергу книга доктора геологічних наук Ю. В. Кононова і З. Н. Кононової “Бог Землі” [161] теж є науково-популярним виданням і, безумовно, витримана в цьому жанрі. Вона більш полярна, так як апелює як до релігійної термінології, з посиланнями на християнське віровчення (Новий Заповіт), так і до сучасної: “Вселенський розум”, “надсвідомість”, “надматеріальність” та ін. Книга має більш популярний ніж науковий характер, бо не розкриває цілісну картину

вчення, остов якого – його світоглядні положення. Є підстави вказати на неналежну предметність даного дослідження, оскільки джерельна база вчення, що утримує в своєму тілі широкий спектр понять і систему базових світоглядних положень, не була залучена в поле загального аналізу. Доречно згадати, що П. Іванов в своїх нотатках доволі часто зауважував, що його вчення без чудес, на які сподіваються люди. Є **“практичне фізичне явище” як вияв закону незалежного існування, який є об’єктивним в природі** (тут і далі по тексту жирним шрифтом ми позначаємо більш змістовно навантажені фрагменти тексту). Сучасна людина не володіє цим законом і не вміє згідно нього жити. Цей підхід, який є центральним у вченні П. Іванова, вважаємо, має бути центральним для кожного наукового дослідження з даної проблематики, і є слабким місцем науково-популярних та популярних видань, які мають на меті здивувати читача чимось надзвичайним, сенсаційним і цим викликати у нього цікавість до свого видання.

Такі книги як “Історія Паршека” – упорядник Н. А. Пічугіна [147], а також “Учитель Іванов. Необхідно змінити потік свідомості людей” – упорядники О. Г. Биков, Н. М. Бикова [252] приводять друковані тексти першоджерел (рукописні зошити П.К. Іванова).

Текстове наповнення видання “Треба жити навчитися” (укладач А. А. Фукі) [204] включає: першоджерела (рукописні зошити П. К. Іванова), біографію, етапи еволюційного самозростання майбутнього автора вчення про реальне безсмертя в людину цілісну, самодостатню, духовну, що визначаються як Переможець Природи, Вчитель Народу, Бог Землі. Книга не вдається до філософського осмислення світоглядних положень вчення, а зберігає рівень їх буттєвого аналізу: переповідає певні світоглядні визначення у популярний спосіб.

Наступна робота “Учитель Порфирій Іванов. Нові сторінки”, оформлена В. В. Чекмарьовим [255], предметом свого аналізу має poradник “Дитинка”. Вона практично не досліджує світоглядні засади вчення. В даному виданні особлива увага приділяється обґрунтуванню фізіологічного ефекту фізичних процедур загартування-тренування.

Книга О. Сандрової, та В. Димирова “Шлях спасителя. Система Порфирія Іванова в світлі Вчення Живої Етики” [234] ставить перед собою завдання переконати читача, що вчення Живої Етики (Агні Йога) і вчення П. Іванова є два взаємодоповнюючі і взаємозбагачуючі частини єдиного цілого Великого вчення, спущеного на землю з Космічного Джерела Знань Істотами Високого Розуміння, Архатами, Рятівниками людства. Вчення П. Іванова (з їх погляду) є практичним вираженням, так званим доповненням Йоги Вогню. Натомість, в зошитах П. Іванова ми неодноразово зустрічаємо вирази: “моя ідея”, “моє вчення”, які засвідчують, що авторський доробок цієї непересічної особистості є самобутнім і цілісним. Автор ніде жодним словом не виражає потребу в доповненні свого вчення будь-якими іншими духовними вченнями світу. Є інше – це бажання і сподівання, які чітко і конкретно сформульоване в рукописах, на те, що його справа зрештою стане об’єктом уваги вчених. П. Іванов був переконаний, що фундаментальна і прикладна науки, які опираються на закони природи, можуть зі свого наукового погляду підтвердити дані його експерименту як такі, що забезпечують людині еволюційні зрушення на шляху до безсмертя. В переліку вище наведених аргументів слід згадати ще один вкрай суттєвий факт, – духовна дружина П. Іванова В. Сухаревська виказувала свої глибоку надію і водночас застереження, що вчення її чоловіка не буде спотворене необґрунтованими домислами та імпровізаційними роз’ясненнями, а відкриватиметься в чистоті свого змісту через наполегливу природну практику та достеменне вивчення його основ: дбайливо і послідовно крок за кроком, й через десятиліття.

Книга кандидата філософських наук Ю. Г. Іванова “Ідея життя” [141], потребує більш детального аналізу, оскільки серед її розділів є такі, що (за визначенням їх автора: це зазначено в анотації до видання) розкривають філософські основи вчення П. Іванова, виявляють і окреслюють природний світогляд, дають визначення еволюції як філософського погляду природовипробувача, що діє в руслі вчення П. Іванова. У відповідності до задачі нашого розділу, проведемо критичний аналіз здійснених Ю. Івановим теоретичних досліджень, що й складе відповідь на питання наскільки повно та

грунтовно дане джерело розкриває подану у анотації проблематику. Найперше, що постає вочевидь, при ознайомленні з книгою Ю. Г. Іванова “Ідея життя” – це відсутність теоретичної процедури визначення понятійного апарату вчення П. Іванова. Нехтування такою базовою складовою дослідження з питань світоглядних основ певної філософії або вчення ставить під сумнів всі наступні визначення та узагальнюючі доведення, що знайшли місце в цьому джерелі. Вчитель П. Іванов виплекав своє вчення із власного неперевершеного природно-практичного досвіду, але для його теоретичного відтворення вжив ті поняття, якими оперує світоглядна система знань, що тяжіє до розкриття смислів, цілей, цілісного бачення світу людиною, – тобто, філософія. Це такі поняття як “знання”, “світогляд”, “ідея”, “вчення”, “наука”, “свідомість”, “буття”, “розум”, “мислення”, “мудрість”, “істина”, “правда”, “тіло”, “бог”, “живе”, “мертве”, “діалектичний” та ін. Детальний аналіз часто вживаних понять вчення та їх визначення має передувати розбору його світоглядних основ. Автор роботи “Ідея життя” не дає обґрунтувань цих понять з опорою на розмаїтість їх контекстів, на які багаті авторські першоджерела. В книзі також не приведені положення вчення, які визначають його остов – світоглядний кістяк, без визначення якого живе тіло вчення не зможе отримати конкретне окреслення, стати дійсним набутком нашої свідомості. Найперше, – це такі як “Свідомість визначить буття”, “Еволюція Святого Духу”. П. Іванов в своїх нотатках визначає загартування-тренування як живу справу (еволюцію Святого Духу). Книга Ю. Іванова не дає цьому роз’яснення, не розкриває вона також і поняття “Святого Духу”, залишаючи його за ширмою ірраціональності рівно як і поняття “волі”. Питання діалектики вчення П. Іванова також не знайшли ґрунтового висвітлення у книзі “Ідея життя”, що суттєво зменшує її цінність як наукового дослідження. Діалектична проблематика є базовою у вченні П. Іванова (наше дисертаційне дослідження доводить цей факт аргументовано). В своїй роботі “Ідея Життя” Ю. Іванов апелює до мислення, до розсудкових побудов, не аналізуючи поняття розуму, як це і за вченням П. Іванова, в класичному філософському контексті, яке необхідно включає етичну складову. І тому є всі підстави стверджувати, що це видання розробляє власну

інтелектуалізовану концепцію безсмертя з частковим опертям на вчення П. Іванова. Підставою так вважати є ще і той факт, що кордоцентрична складова вчення самородка Паршека відсутня в інтерпретаціях цього дослідження. Але книгу Ю. Іванова “Ідея життя” можна оцінювати і в позитивному плані, хоча би в тому сенсі, що це спроба розібратися, витлумачити вчення П. Іванова, взяти на озброєння в своїй практиці певні його підходи. А також шляхом абстрактного мислення, уяви та докладаючи певні природно-практичні зусилля, зробити спробу зазирнути, проникнути в світ буття людини досконалої, не обтяженої атрибутами залежного від потреб світу.

Найціннішою в історико-філософському плані є книга кандидата технічних наук І. Я. Хвощевського (псевдонім І. Я. Іль'їн) “Учитель Іванов: Моя Ідея – це Гімн Життю” [146], оскільки це перша спроба приведення світоглядних визначень П. Іванова у відповідність до філософської теорії, особливо для нас цікавим є те, що тут здійснено їх подання в контексті діалектичної проблематики. П. Іванов називав І. Я. Хвощевського своїм теоретиком, і саме йому, першому, виказав довіру приведення свого вчення до теоретичної системної форми, яка тяжіє до філософських узагальнень. Книга І. Я. Хвощевського дає найгрунтовніше пояснення глибинної суті вчення П. К. Іванова серед усієї літератури, що видавалася на цей час і залучена до нашого оглядового аналізу. Однак, на нашу думку, недоліком цієї роботи є те, що в своє обґрунтування ідеї П. Іванова, І. Я. Хвощевський ввів релігійні елементи, так би мовити, християнизував вчення, що дає підстави говорити про упереджену позицію автора, яка обмежує і частково спотворює весь процес витлумачення і розкриття вчення без прив'язки до будь-якої релігійної системи, філософської чи наукової концепції. П. Іванов називав своє вчення наукою із наук, себе самородком, тим самим акцентуючи на тому, що саме відчайдушна практика в природі і серед людей у найнесприятливіших умовах стала основою як для його розбудови, так і подальшого втілення. Автор даного дисертаційного дослідження своїми доведеннями, витриманими в контексті філософської теорії, ставить під сумнів ту системну картину виявлення діалектичних законів Живого, яка була запропонована І. Я. Хвощевським,

натомість презентуючи свій варіант вирішення даної проблематики. В роботі І. Я. Хващевського також не знайшли місце як системний аргументований аналіз понятійного апарату вчення, так і системна розробка базових засад з використанням теоретичних здобутків філософської галузі знань.

В загальній послідовності аналізу джерел, які мали за предмет свого висвітлення вчення П. Іванова, не можна не згадати монографію доктора філософських наук релігієзнавця Є. Г. Балагушкіна “Нетрадиційні релігії в сучасній Росії: морфологічний аналіз” [84]. Найперше, що вражає, при ознайомленні з вище зазначеним джерелом, так це те, що її автор вдається до узагальнюючих висновків: висвітлення вчення П. Іванова в релігійному контексті, приписування йому містичного коріння, неорелігійної орієнтації, – при цьому нехтуючи предметним аналізом. Дивує те, що висновок є, ніша для П. Іванова в релігійній традиції віднайдена, а першоджерельна база вчення П. Іванова при цьому проігнорована або спотворена упередженою заздалегідь визначеною оцінкою або висновком науковця. Весь текст просякнутий роздратуванням та зневагою автора до предмета свого аналізу та поцяткований образами на зразок: “недорікувата тарабарщина П. Іванова”, “язичницький чудотворець”, творець “парадоксальної доктрини” та ін.. Така упереджена й емоційна позиція виключає її науковість і радше за все стала причиною ігнорування основних світоглядних установок вчення П. Іванова, які і склали остов його дійсної, а не змодельованої по власному бажанню Є. Г. Балагушкіна світоглядної системи. Наша дисертація може бути предметною аргументованою відповіддю на питання, яка ступінь не наукового, а самодіяльного підходу визначає роботу автора вище зазначеного джерела у питаннях релігієзнавчого осмислення вчення П. Іванова.

В процесі дослідження нами також активно залучалися філософські теоретичні розвідки з питань світогляду [80], [148], [187], [192], [199], [200], [208], [220], [221], [237], [259], [264], [266], [267], [289], [290], [291], діалектики [96], [98], [107], [115], [117], [126], [127], [130], [132], [140] [145], [155], [155], [189], [198], [219], [227], [286], [295], методології [87], [88], [108], [118], [122], [123], [150], [159], [232], [261], [292]. Об’єктом особливої уваги, стали праці В.

Горського [120], [121], [122], [123] і В. Нестеренка [208], як теоретичні багатопроблемні, в плані обширу задекларованих питань, джерела, які є глибокі до невичерпності за змістом і тому склали велику школу нашого наукового досвіду.

1.2. Методологічна культура осмислення вчення П. Іванова

Перш ніж перейти до викладу питання методів історико-філософського дослідження, використаних в нашій роботі, за для досягнення поставленої мети, зосередимося на питанні **тексту**, як джерела історико-філософського пізнання і об'єкту тлумачення. Отже, текст є тією “безпосередньою данністю, через яку дослідник прагне увійти в діалогічний зв'язок з автором тексту для того, щоб зрозуміти його” [122, с. 72]. Вихідною проблемою цього процесу – є визначення **джерела** історії філософії. В. С. Горський в своїй роботі “Історико-філософське тлумачення тексту”, опираючись на низку досліджень з цієї проблематики, розкриває питання про те, кого можна вважати філософом, тобто реальним продуцентом знання, що являє собою вклад в розвиток філософської думки. З цієї точки зору, – пише він, – можна говорити принаймні про два види тексту з якими доводиться мати справу досліднику історії філософії, це – 1) професійно-філософський текст; і 2) нефілософський текст: такий що викладається мовою, яка не є професійно-філософською.

Тексти (зошити-рукописи, в яких передана світоглядна позиція їх автора), що стали предметом нашого дисертаційного дослідження, визначаються нами як **непрофесійно-філософські**, отже, відповідно належать до другого типу текстів і мають бути прослідковані з урахуванням всіх цих особливостей. Доцільність залучення такого типу текстів в коло історико-філософського аналізу обумовлена перш за все тією **методологічною і світоглядною** функцією, яку несе філософія в системі форм суспільної свідомості [122, с. 74]. Далі автор вище згаданого

джерела з теорії методів історико-філософських досліджень акцентує на тому, що звернення до нефілософських текстів вимагає від історика філософії виконання деяких додаткових операцій, пов'язаних з **вичленуванням філософських ідей**, що містяться в підмурівку тексту, обраного для вивчення [122, с. 75]. Безсумнівно, – заключає вчений, – дослідника, який приступає до вирішення такої задачі, підстерігають численні труднощі, аж допоки йому вдасться коректно **реконструювати** і викласти філософськи значимі ідеї, закладені в **суттєво трансформованому** вигляді в нефілософському тексті.

В реальній історії дослідник нерідко може констатувати той факт, ту ситуацію, – пише В. С. Горський, – коли в професійній філософії виникає дефіцит певного типу філософських знань. В такому випадку самостійного значення можуть набути ті ідеї філософського характеру, які утримуються у нефілософському знанні. Ці ідеї стають достатніми для самостійного їх вивчення в історії філософської науки при умові їх відповідності двом основним умовам – це **новизна і актуальність**. Творчість П. Іванова цілком відповідає цим двом умовам. Перша – надає об'єктивне філософське значення нефілософському знанню. Друге – служить гарантією усвідомлення цього значення, перетворення його в реально значиме [122, с. 86]. Процедура витлумачення нефілософських текстів є певною роботою по **“переведенню”** на мову філософії філософсько-значимих ідей, які ці твори утримують в своєму тілі [122, с. 86].

Саме ж історико-філософське тлумачення може бути представлене як сукупність процедур **багаторазової реконструкції**, що направлена на досягнення явища, яке досліджується [122, с. 64]. Реконструкція, далі розвиває свої думки В. С. Горський, пов'язана з тим, що історико-філософське пізнання направлене на **дослідження історії думки**. Думка, як така, не може безпосередньо бути дана історично. Безпосередньою реальністю, з якою має справу історик філософії, – є **текст**, що являє собою продукт праці по матеріалізації думки. Дослідник стоїть перед задачею **“розпредметнення”** матеріалізованої в тексті думки. “Подія життя тексту, тобто його справжня сутність, – наголошував ще М. Бахтін, – завжди розвивається на межі двох свідомостей, двох суб'єктів” [88, с. 285]. Текст,

створений автором, як зазначають вище згадані вчені-теоретики з питань методів дослідження історико-філософських джерел, **пробуджує думку** у того, хто звертається до нього. Ця думка для інтерпретатора тексту є носієм суттєвого в ньому. Самі ж по собі задачі тлумачення історико-філософського тексту є складними і різноманітними. Смысл процедури витлумачення тексту, за висновком філософів заглиблених в цю проблематику, полягає у **реконструюванні і подальшому поясненні пізнавального результату**, який був досягнутий автором тексту і матеріалізований в ньому. Звертаючись до тексту, історик філософії **намагається відродити цей результат, виклавши його мовою, яка прийнята в сучасній для нього філософії** [122, с. 67]. Але, висновує вчений, пізнавальний результат, що зосереджується в знанні, яке матеріалізоване в тексті, не надається в чистому вигляді. “Процес пізнання істини неминуче поєднаний з усвідомленням її. А знання виступає своєрідним фокусом, точкою перетину цих процесів (пізнання і усвідомлення)”. Ось чому дійсною сферою і межею будь-якого знання є свідомість [122, с. 67].

Вчення, яке постало об’єктом нашого дослідження, кваліфіковане дисертантом як природно-практичне, що підтверджується висловами його автора “**Я практик** в природі, людина практики. В мене містики немає, в мене практика. Я будую на собі еволюцію” [252, с. 43]. “Він (П. Іванов про себе в третій особі. – Л. З.) шукав **істину** практичним шляхом. Він знайшов практичний **метод** загартування організму і став його використовувати по відношенню до себе” [20, с. 110]. Я не вчений по теоретичному знанню, я був, є і буду в природі практик, всі хвороби пройшов на собі я в природі” [252, с. 21]. Свій духовно-практичний доробок, який увінчався **в ч е н н я м** (системою основних поглядів його автора [103, с. 1310], яка виплекана з природної практики життя) і **м е т о д о м** (системою прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності, спосіб дії [103, с. 522]) самовідродження людини, досягнення стану її досконалості, П. Іванов визначав експериментом довжиною в півстоліття. Але, що дуже суттєво для нашого дослідження і що, власне складе частину його аналітичних і синтетичних задач та їх вирішення, так це те, що презентуючи понятійний апарат

власного вчення, а також ряд світоглядних положень, які не структуровані, а довільно безсистематизовано представлені в загальному текстовому викладі вчення, автор цього рукописного доробку, **не сформулював концептуального виразу своєї теорії**, але **надав для цього всі необхідні висхідні теоретичні підвалини**. Свою волю щодо здійснення такої роботи П. Іванов неодноразово висловлював в різноманітних дописах: зошитах-нотатках, при листуванні. Ось деякі з них: “Таким як всі були, я не був. Мене Природа змусила від цього всього (залежного життя. – Л. З.) відірватися, і піти в цей степ. Тепер іду до людей, хочу своє знайдене в природі науці показати, що я знаходив з великим переживанням і великою працею – все це мені давалося не дарма. Я хочу все віддати науці, нехай вона більше займеться вивченням (в тому напрямку, в якому працював П. Іванов. – Л. З.). Може вона більше за мене знайде і застосує на інших” [39, с. 150]. Звертаючись до високоосвічених фахівців, представників різних сфер знань, в оточенні яких П. Іванову не раз доводилося бути, він говорить: “...Ви – вчена людина, добре знаєте: із усякої практики можна побудувати будь-яку (таку, що відповідає цій практиці. – Л. З.) теорію. А коли обґрунтується теорія і практика буде визнана – тоді-то це право... (її автора – правильність та ґрунтовність його висновків. – Л. З.) визнають” [52, с. 825].

Першою спробою **теоретичного осмислення** (в популярній формі) вчення П. Іванова була книга “Моя ідея – це Гімн Життю” к. т. н. І. Я. Хващевського (І. Я. Ільїн), на якого П. Іванов покладав надії як на майбутнього свого теоретика. Але, на жаль, популярний виклад цієї праці залишає її у статусі ненаукового дослідження і тому потребує суттєвого упрозорення в контексті тих складових, які вирізняють сферу філософських знань. Наше дослідження засобом науково-теоретичного обґрунтування **надає свій варіант вирішення цього завдання**.

Отже, оскільки об’єктом нашого дисертаційного дослідження є нефілософський текст, то процес **розуміння** його передбачає осягнення адекватного значення слова шляхом прояснення суттєвих відмінностей у відношенні до його загального значення. Без чого неможливо описати, а, відповідно, і пояснити матеріалізовані в тексті філософські ідеї. Дієвим засобом

розкриття значення слова в тексті є **контекстуальний аналіз** [122, с. 69]. Як свідчить джерело, на яке здійснене попереднє посилання, контекст може грати елімінуючу роль. Знімаючи багатозначність, він вказує на те єдине значення, в якому слово використовується в даному тексті. В нашому дисертаційному дослідженні широко використовується **контекстуальний підхід**. Кожне поняття за для віднаходження його адекватного значення, розглядається в різноманітних контекстах. Використовується така кількість останніх, яка є достатньою для уникнення різночитань.

Всебічний контекстологічний аналіз дає можливість досліднику зрозуміти текст. Однак, це необхідна, але не достатня умова його відродження в повноті реального змісту, якого набув останній в процесі історичного розвитку філософської думки, його реконструкції [122, с. 139]. Розуміння сказаного має бути доповнене – так вчить нас джерело, яке ми обрали за базове у вирішенні методологічних задач, – з'ясуванням того, що залишилося невисловленим в тексті в силу різноманітних причин... В цьому сенсі історик філософії... не менш ніж слова, за допомогою яких укладений текст, можуть сказати “розриви між словами”, ті мовчазно мислимі проміжки, які складають підтекст даного тексту [122, с. 139]. Для досягнення цієї мети треба вдатися до **ситуативного аналізу**.

Ситуаційний аналіз дозволяє прояснити те, що можна назвати “сферою умовчання” в тексті. Те, про що в тексті не говориться, але без чого неможливо повністю встановити зміст сказаного в ньому. “Сферу умовчання”, як це за теоретичною розробкою з проблеми методології дослідження історико-філософського тексту, яка опинилася в фокусі нашої уваги, можна подати як таку, що складається з трьох компонентів. В неї входить те, про що не знає автор; те, що знає, але свідомо замовчує; та те, що підлягає так би мовити “несвідомому замовчуванню” через його зрозумілість “само собою” для автора тексту та аудиторії, якій адресовані висловлювання [122, с. 146]. Говорячи про перший компонент “сфери умовчання” в процесі ситуаційного аналізу, пише В. С. Горський, ми маємо на увазі необхідність чіткого розуміння того, що не міг знати

автор тексту, що не входило в склад того реального фонду знання, на основі якого формуються положення, викладені в тексті [122, с. 146].

Оскільки текст, який став предметом нашого дисертаційного дослідження, з одного боку отримав визначення нефілософського, але, з іншого боку, – і як такого, що утримує в своєму тілі систему поглядів, які презентують його як світогляд, як філософсько-світоглядне вчення, що виникло в результаті п'ятидесятирічної природної практики, то шляхом **реконструювання нефілософської “тканини” писемного “полотна” вчення вдамося до подальшого пояснення того пізнавального результату, який був досягнутий автором цього складного джерела і матеріалізований в ньому.** Звернувшись до тексту, всебічно вивчаючи і аналізуючи його, ми тим самим концентруємо свої зусилля на **відродженні його пізнавального результату, виклавши цей писемний доробок мовою, яка прийнята в сучасній для нас філософії,** – тим самим обравши за провідний підхід, який є магістральним у системі історико-філософських досліджень [122, с. 67].

Згідно з Г. Гадамером [108], [109], герменевтика є не лише спеціальною процедурою роботи з текстами, – вона передбачає його реконструкцію з боку інтерпретатора, яка спроможна зберегти в новому “інтертексті” смислеоснову “співрозмовника”, повагу до неповторного “Я” мислителя, словами М. Бахтіна “подолати чужинність чужого без перетворення його на суто своє” [87, с. 137]. Здійснюючи процедуру реконструкції вчення П. Іванова, автор даного дослідження поставився максимально обережно до полотна висловлювань його творця. Реконструкція, за цієї умови, полягала у **виявленні суттєвого, у віднаходженні органічної єдності базових складових вчення, при приведенні його до цілісності, тобто, – у встановленні внутрішніх несуперечливих зв'язків всередині досліджуваної філософської системи світобачення.**

Оскільки П. К. Іванов неодноразово наголошував на необхідності приведення його вчення до **світоглядної теорії, тобто до філософії** (філософсько-світоглядної системи знань), що засвідчено численними цитатами (читай вище по тексту), то тримаючись основного русла методології історико-філософського

тлумачення тексту, приведемо визначення поняття “теоретичного знання”. Філософський енциклопедичний словник, укладений вченими Інституту філософії ім. Сковороди НАН України, пропонує нам наступну дефініцію: **“Теоретичне знання – це окремий, відносно самостійний тип наукового знання, первинний рівень якого формується на основі якісної переробки емпіричного знання засобами і в формах раціонального мислення. Він є результатом узагальнення і концептуалізації емпіричного матеріалу, даних спостереження та експерименту, абстрагування від несуттєвих і випадкових характеристик об’єкта, його ідеальної реконструкції. Утворене таким чином знання виражається у формі загальних уявлень, понять, узагальнюючих положень, ідей, принципів і організується у відносно замкнені системи абстракцій – концепції, гіпотези, наукові теорії... На відміну від емпіричного, теоретичне знання створює абстрактний образ реальності, відображає і пояснює сутність об’єктів, закони їх функціонування та розвитку, передбачає невідомі явища і процеси, виводить нові закономірності. Завдяки цій властивості теоретичне знання ніби віддаляється від безпосередньо даної реальності і поширюється на ширші предметні області, які не були, а інколи і принципово не можуть бути дані в сфері безпосереднього чуттєвого досвіду... Теоретичне знання глибше і повніше відтворює реальність, ніж знання емпіричне...”** [261, с. 632-633].

Отже, узагальнюючи дані здобуті в наслідок експерименту чи то вдаючись до дедуктивного підходу, ми маємо на меті відтворити всю глибину, складність, загальний обшир будь-якого явища засобом теоретичного виразу. Поділяючи слушність цього методологічного підходу, в даному дисертаційному дослідженні на основі ретельного вивчення рукописних зошитів П. Іванова, та всебічного його аналізу здійснено концептуалізацію, тобто виявлено загальний вираз всієї системи світоглядних бачень, представленої цим вченням, на основі фундаментальних складових системи філософських знань. Ми не вважаємо цей вираз абсолютно бездоганним. Це підсумок багаторічної копіткої праці над рукописною спадщиною П. Іванова, роздумів, логічних прояснень та філософських узагальнень. Ця праця є посильною для

дисертанта відповіддю на палке бажання самородка, природного практика, вчителя здоров'я П. Іванова прояснити його вчення та витлумачити у науковий спосіб. Початок цій справі має покласти філософія як найвища форма теоретичних знань.

Отже, витлумачуючи тексти, які обрані за предмет історико-філософської теоретичної роботи, ми маємо опиратися на чітко методологізовану складну систему професійних підходів, які мають забезпечити високу результативність у пошуку відповідей на поставлені питання. Смысл проблеми **розуміння**, з нашого погляду, має опиратися на підхід, сформульований в свій час ще Г. Гегелем і який має наступне визначення: отже, "...інтерпретація, – пише він, – за своєю природою завжди веде до того, що в процесі тлумачення тексту вводиться **думка**; **думка** включає в себе визначення, принципи, які впливають на інтерпретацію. Якщо інтерпретація не зводиться до простого пояснення слів, а прагне **пояснити їх зміст**, вона обов'язково вносить **власні думки** в текст, що є предметом вивчення. Пояснення ж слів полягає в простій заміні одного слова іншим, рівним йому за значенням, проте в процесі пояснення з цим словом пов'язуються подальші мисленеві визначення, бо розвиток – це перехід від одних думок до інших; інтерпретатор ніби зберігає значення слова, однак на ділі він вже розвиває **інші думки**" [118, с. 226, 227].

Треба насамперед виходити з того, що досліджувана індивідуальність, так вважає Ф. Шлейєрмахер [292], – це цілий світ, що постає як унікальна єдність. Саме цією індивідуальною неповторною особливістю особистість зв'язується з людством. Зрозуміти це неповторно-суттєве в людині і дає можливість герменевтична техніка. Процедура "вживання" тлумача в об'єкт свого дослідження можна визначати поняттям "герменевтичного кола", в якому ціле визначається через частини, а частина через ціле. Прочитавши частину тексту ми отримуємо попереднє розуміння, що потребує уточнення шляхом вивчення решти його частин. Склавши відносно цілісну уяву про об'єкт дослідження через вивчення всього тексту, ми знову заглиблюємось в його частини... І так процес продовжується до тих пір, поки не зникне **зазор** між **інтерпретацією твору** і його

дійсним змістовим наповненням. Тільки після цього дослідник виходить із герменевтичного кола, замикає його.

Ф. Шлейермахер вказує на досить важливий момент, який не за яких обставин не має ігнорувати дослідник. Це те, що ідейний задум твору, обраного для дослідження, в основі своїй має “зародкове рішення”, здійсненням якого виступає авторський твір. Причому, оскільки процес втілення “зародкового рішення” в принципі **безсвідомий**, то воно виражається не в тому, що складає предметний зміст твору, а в тому як цей зміст втілюється. Тлумач, вважає Ф. Шлейермахер [292] повинен як би повторити творчий шлях генія, але в тлумаченні цей процес відтворюється свідомо, в той час як у творчості генія переважає момент **безсвідомого**. Тому одним із найважливіших постулатів герменевтики є вимога зрозуміти автора і його працю **краще, ніж він сам себе розумів**. Цього можна досягти, згідно Ф. Шлейермахеру, за допомогою двох основних методів: **дивінаційного** (шляхом уяви себе в ситуації іншого, переживання чужого персонального досвіду як власного і т. і. Інтерпретатор як би “перевтілюється”, “вживається” в іншого, що дозволяє побачити в творі, який досліджується, момент життя його автора) та **порівняльного** методу. При зіставленні досліджуваного тексту з іншими, виникає можливість виявити його індивідуальну своєрідність. Обидва ці методи мають використовуватись в органічній єдності і взаємодії. Без порівняння, вважає Ф. Шлейермахер, дивінація перетворюється на пусте фантазування, без дивінації, в свою чергу, неможливо досягнути твір як ціле.

Порівняльно-історичний метод є також одним із основних методів, які використовують представники культурологічної школи історико-філософського українознавства. Йдеться про “науковий метод, за допомогою якого шляхом порівняння виявляється загальне і особливе в історичних явищах, досягається пізнання різних історичних ступенів розвитку одного і того ж явища, або двох різних співіснуючих явищ” [150, с. 9]. У нашому історико-філософському дослідженні активно використовується компаративістський метод. Нами здійснюється порівняльний аналіз вчення П. Іванова із давньоруською релігійною

традицією, українською кордоцентричною філософією, представленою творчістю Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Куліша. Порівняння здійснюється також з певними засадами даосизму, індуїзму, буддизму, діалектичними концепціями Геракліта, Г. Гегеля, К. Маркса і Ф. Енгельса, С. Керкегора, дослідженнями з цих питань М. Булатова, В. Загороднюка та ін., а також позиціями щодо ряду світоглядних питань Е. Фрома, Х. Арндт, Г. Лебона, Х. Ортеги-і-Гассет, О. Шпенглера, В. Соловйова В. Кутирьова та ін., віднаходиться спільне та відмінне в еволюцизмі П. Іванова та системах світоглядних бачень ряду представників активно-еволюційних теорій.

Для розкриття обраної теми дисертаційного дослідження автор застосовує також методологічні підходи представника культурологічної школи В. С. Горського, які несуть оновлення в історико-філософське українознавство. Культура, підкреслював філософ, являє собою сферу реалізації людських цінностей, простір спілкування. Як сфера спілкування, вона передбачає не вертикальне співвідношення типу “суб’єкт-об’єкт” (пізнавальне) або типу “мета-засіб” (перетворювальне), а відношення горизонтальне, діалогічне, спрямоване на взаєморозуміння учасників діалогу. Будучи “звернена” до історії, культура виступає формою одночасного буття й спілкування людей, представників різних минулих, сучасних і майбутніх культур, формою діалогу і взаємопроникнення. Тут минуле виступає як плюралістичне багатоголосся взаємодіючих між собою підходів, кожний з яких набирає смислу у співвіднесенні з позицією “співбесідника”; багатоголосся, де немає абсолютно правих й беззастережно облудних, де кожний персонаж історичної п’єси вносить свою, власну частку до загального філософського здобутку, де важливі не лише реалізовані можливості, а й ті, що через певні причини не були реалізовані. З точки зору В. С. Горського, історію думки особливо важливо брати в контексті культури ще й тому, що саме у такий спосіб надається чільна уваги реальному творцеві історії філософії – самостійній, індивідуально-неповторній, творчій особистості. Такий підхід дозволяє подолати колишній догматичний погляд на історію думки як безособовий процес, що з природною необхідністю відображає вплив

економічних та соціально-політичних факторів. Замість натуралізації філософської та суспільної думки, що була притаманна нашому традиційному мисленню, повинен здійснитись перехід на рівень культурологічного аналізу, що передбачає гуманізацію історії, погляд на неї як арену і результат діяльності суверенних творчих особистостей. Отже, робить висновок В. С. Горський, “діалогізм” і “гуманізація” – ось два чи не вирішальні принципи, на яких має ґрунтуватися нове бачення історії філософії в контексті культури. Замість однолінійно-монологічної парадигми має ствердитися плюралістичне, діалогічне розуміння [123, с. 18 – 20].

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТ ДОВЖИНОЮ В ПІВСТОЛІТТЯ – ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРИРОДНОЇ ПРАКТИКИ П. ІВАНОВА

Порфірій Корнійович Іванов народився 20-го лютого (7-го за старим стилем) 1898 року в селі Горіхівка в Україні (нині Луганської області) в сім'ї шахтаря. Жили бідно. Прогодувати дев'ятеро дітей батькам було вкрай важко. Паршек, так його лагідно називали односельці, був найстаршим із п'яти синів. Всього чотири роки він навчався в церковно-прихідській школі, а далі батьки залучають його до домашньої роботи. В чотирнадцять років він стає наймитом у пана (за 15 верст від рідного села.) Працює по 14-16 годин на добу, робота відбирає всі сили. Через рік йде працювати на шахту, де проходить майже всі шахтарські спеціальності, згодом, – на завод.

П. Іванов був людиною міцної статури, високим на зріст, відчайдушним та винахідливим. Однолітки визнавали за ним роль лідера і підтримували у різних витівках та капостях. Він складав враження звичайнісінького сільського бешкетника, як і більшість хлопців-односельців, пив, курило, грав в карти. Але ще за молодих літ відчував непримиренність “з одним, – це зі смертю”. “Багато помирало, – журиться П. Іванов, – коли я був ще парубком, моїх родичів. Я напружено і багато думав над тим, чому це люди помирають і що є тому причиною? Мені було страшно і не хотілося помирати” [цитата за : 204, с. 7].

Після служби в царській армії П. Іванов одружується. Невдовзі розпочалася громадянська війна. Порфірій співчуває новій владі. Час від часу бере участь у партизанських діях на боці бідних. Злидні і нестатки дошкуляють йому на кожному кроці. Щоб підтримати сім'ю, вижити, він береться за будь-яку роботу (працює на залізниці, в копальнях, по найму, займається збиранням врожаю, торгує), – не гребує нічим, що може дати хоч якийсь прибуток. Скрута долалася ціною надзвичайних зусиль. Він відчув на собі всю повноту тиску того надважкого часу, за його власним свідченням, не раз був за півкроку від загибелі.

В своїй автобіографії П. Іванов констатує, що дитинство, молодість і змужніння він провів як і усі. Пізнав і **важку працю**, і **несправедливість**, і **нужду**, і **війну**, і **хвороби**. Власне, прожив так, щоб всього спробувати. Цей звичний або **типовий стиль життя** у круговерті часу і нескінченних проблем пізніше знайде визначення в його вченні як **неприродний для людини**.

Після закінчення громадянської війни суспільство починає відроджуватись для нового життя. Люди вгамовують спрагу знань. Започатковуються різноманітні видання, працює просвіта. П. Іванов з великою пристрасстю займається самоосвітою. Він читає Біблію, Ф. Енгельса, “Капітал” К. Маркса, В. Леніна (твори про природу). Вивчає праці німецького антрополога І. Ранке, одного із основоположників лікувальної фізкультури і спортивної медицини в СРСР д. м. н. професора І. М. Саркізова-Серазіні, а також цікавиться працями основоположника школи патофізіологів академіка О. О. Богомольця. Народна медицина є об’єктом його особливого зацікавлення. Складні питання природознавства актуалізуються і через дохідливість популярних видань, виносяться на арену загального обговорення. П. Іванов збагачується цими проблемними баченнями, робить їх надбаннями своєї свідомості. Пізніше він напише “Я нічого не взяв зі стелі” [38, с. 281].

Налагодивши сімейний побут (в цей час у П. Іванова підростало два сина) та тимчасово зборовши непрохідну нужду, він стає заручником людського безчестя. Через брехливі доноси злосливих односельців П. Іванов втрачає роботу. Засуджується та примусово відправляється в Каменськ, а потім на північ в Холмогорськ на лісорозробку. Там П. Іванов “віч на віч” стикається ще з одним фактором, що вносить дискомфорт та ускладнення в життя людей, слугує для них випробуванням – це північні морози. Згадуючи ті часи, він пише: “Холоду я дуже боявся, для мене не страшна будь-яка важка робота, а страшним був холод” [цитата за : 204, с. 9].

Повернувшись в Червоний Сулін (місто, де мешкала сім’я), він працює вантажником на металургійному заводі, травмується і переїздить в інше місце, в Звіреве, де знаходить роботу комірника, пізніше, завідувача продуктового складу.

Тут теж на довго не затримується через свою доскіпливість, пильність та акуратність в обрахунках, – чим не влаштовує керівництво, яке не гребує звичкою нелегально користуватися власністю радгоспу. В 1931-му році П. Іванов переїздить в Армавір, де працює агентом з постачання. Робота вимагала бути в постійному русі, спонукала до активного спілкування. **Ця необхідна боротьба за існування підводила до питання про його сенс.** Весь життєвий досвід П. Іванова, при умові його узагальнення, формував у своєму ядрі уже певну децицю висновків. **Крізь старе життя все чіткіше та виразніше проступає образ його безглуздя.** І тому світоглядні питання: “Чому людина прагнучи жити легко і добре, натомість живе тяжко, бідуючи? Чому людина, тільки но накопичивши досвіду, знань, сповнена бажанням їх реалізувати, через хвороби та різні негаразди втрачає ці можливості? Що таке хвороба, чому помирає людина?” – зі всезростаючою настійністю починають щодалі активніше дошкуляти йому, вимагаючи рішення.

В своїй роботі “Історія і метод мого загартування” П. Іванов пізніше напише [9], що з раннього дитинства відчував в собі сили та потребу здійснити щось особливе, **корисне для людей.** Він прагнув допомагати бідним, нужденним, тим, кого життя змусило найбільше страждати. Старе життя в нужді та нездоров’ї було надто непривабливим з його погляду. В потоці цього життя мало народитися щось **нове та небувале.** П. Іванов жадає дошукатися нового, відкрити такий горизонт життя, де не знайшлося би місця хворобі, стражданню, смерті. Про це він з часом скаже: “Я ...відділився від усіх: відійшов від людей минулого, від людей лінивих, слабких і став прагнути цього майбутнього (яке є проявом нового-небувалою життя. – Л. З.). Почав жертвувати собою, щоб працювати на майбутнє, щоб проникнути в нього хоча б одному, оволодіти його скарбами, гори багатств із нього принести бідним страждаючим людям і запропонувати їм шлях до цих багатств” [9, с. 19].

В своєму творчому наробку (зошитах, де він фіксував власні думки, ідеї) П. Іванов розкриває внутрішні мотиви, що спонукали дошукуватися нового. Він пише: “З дитинства я був дуже **вразливим і допитливим** у відношенні до всього

оточуючого світу і страшно, до сліз жалів людей, особливо бідних. Я бачив навколо себе як люди хворіють, страждають і помирають передчасно. Через те, **що вони не мають засобів і вміння чинити спротив жахливим силам природи: холоду і хворобам**” [9, с. 19]. Ще в дитинстві П. Іванову довелося бути свідком трагічного випадку – загибелі діда від степового вихору. В глибинах свідомості маленького хлопчика наперекір горю і страху зав’язалося зернятко – **жива думка-ідея про необхідність пізнання природи, вміння від неї захищатися**. “С тих пір, – згадує П. Іванов в своїх нотатках, – це зернятко десь в мені росло і не давало мені спокою. Хвороба і загибель людей під час холери в 1913-му році і все що я продовжував бачити довкола, не давало мені можливості забути про нього: живило і збуджувало в мені зернятко” [9, с. 21].

Отже, цей непересічний юнак відчував у собі сили бути потрібним, корисним для людей, але через життєві обставини не зміг навчатися. Згодом він напише: “Мене навчало саме життя і я сам. **Моя ідея зміцніла і отримала прояснення для мене тільки з практики життя**” [9, с. 23]. В 1933-му році П. Іванов зустрічає чоловіка, що нехтує поганою погодою (він не носив головний убір і не мав страху застудитися). Цей випадок навів його на **думку-відкриття: в самій людині є сили чинити спротив природі!** Як він особисто, так і кожна людина зокрема може і повинні мати і розвивати ці сили ще далі. Ця думка-освянення ні на мить не полишала його свідомості [9, с. 23]. І ось в 1934-му році вночі, коли за читанням книжок його здолала втома, він побачив уві сні гарного вигляду людину, яка сміливо йшла по снігу і при цьому була зовсім роздягнутою. “Цей образ, – згадує П. Іванов, – став для нього прикладом і ціллю в житті” [9, с. 23]. Сни ніби дописували приховану роботу його думки, яка настійливо шукала рішення. Вони були для нього одкровеннями. Невдовзі на самоті нічного марення (ще в одному сні) з’явився образ великого стогу необмолочених зерен пшениці просто неба на незораній землі. Стіг, ніби піднявся з одного боку і зерна почали засипати П. Іванова з різних боків, але він не загинув під ними, а в кінці кінців опинився на верхівці гори дорогоцінних зерен. “Я зрозумів цей сон таким чином, – читаємо ми в тому ж зошиті, – що стіг – це Природа, а зерна – це її **умови і сили, і вони є її**

багатства” [9, с. 25]. Тобто, якщо сміливо зробити крок назустріч Природі, то вона необхідно почне завалювати з різних боків своїми **умовами та силами, але вони є її скарбами**. І ці скарби не знищать П. Іванова, а навпроти, він матиме винагороду: стане всьому цьому господарем.

Весь його нелегкий досвід, біль, розпач від усвідомлення тотальної і неперебутної приреченості людини на злиденне життя, обтяжене зовнішніми умовами, – тиском Природи, соціального світу, – всі ці пекучі враження лягли в основу сміливого рішення, **ідеї**, яка дозріла в його свідомості в 1934-му році: “...виробити в самому собі сили не боятися Природи, а йти в Природу, щоб оволодіти її **скарбами, її умовами і силами**, щоб вони не завдавали шкоди, а приносили тільки користь людям. Щоб людина не боялася Природи, не залежала і **не страждала від Природи через своє тіло, а стала господарем свого тіла і всієї Природи”** [9, с. 25]. П. Іванов почав загартовуватись, за його висловлюванням, **“переробляти своє тіло” так, щоб Природа йому не шкодила, а приносила лише користь**. Саме в цьому він побачив шлях до скарбів Природи для всього нашого народу і для кожної людини зокрема [9, с. 27]. З цього часу він твердо обирає **надважкий але шляхетний путь загальнолюдського служіння**.

Своє загартування П. Іванов почав в 1934-му році, живучи в Армавірі. Цю особливу практику проводив в час вільний від роботи. Ні з літератури, ні від якогось учителя він не міг отримати жодної поради, жодного слова інформації. Тому суто інтуїтивно визначав з чого варто починати, як діяти. Живою лабораторією цього безприкладного експерименту стало власне тіло П. Іванова – він сам – у зв’язку з усім світом Природи і людьми.

25-го квітня 1934-го року майбутній вчитель природного способу Життя назавжди зняв капелюха і не за яких умов (холоду чи дощу) вирішив не вдягати. Цей вчинок покращив його загальний стан. Він відчув прилив здоров’я та сили. Тому експериментатор вирішує не вдягати головний убір навіть взимку. Далі він більш рішуче береться за загартування: в зимовий час упродовж місяця кожної ночі виходить з оселі й 15-30 хвилин залишається без сорочки, але ще не босоніж. Після чого відчуває себе добре, бадьоро.

Наступного місяця П. Іванов повертається в Червоний Сулін і щоб не шокувати рідних та знайомих своєю незвичною поведінкою припиняє процес загартування. Через довге волосся його невдовзі звільняють з роботи (керівництву здавалося, що зовнішнім виглядом цей дивний чоловік нагадує попа) і забороняють працевлаштовуватись упродовж найближчих шести місяців. Попри таку обставину П. Іванов використовує цей час для поглиблення своєї новаторської роботи. Практично не будучи захищеним одягом, він усе літо 1935-го року, мандрує степами і лісами Донбасу, вивчає та використовує вплив на організм різноманітних **умов та сил Природи**: повітря, вітру, дощу, сонця, атмосферної електрики (під час грози), вранішньої та вечірньої зорі... При цьому він перевіряє можливості свого організму, особливо шлунку й нервової системи. Шляхом інтроспекції аналізує самопочуття. Щиро прагнучи обдарувати своїми життєдайними знахідками інших, він пропагує метод загартування і оздоровлення всім, хто будучи залежним від хвороб, звертається до нього за допомогою. За цей літній період П. Іванов суттєво зміцнив своє здоров'я і розвинув захисні сили організму в такій мірі, що став майже повним господарем власного тіла. **За його порадами видужували хворі** і це давало підстави вважати, що в ньому набирають сили приховані можливості організму. У відчайдушного практика, випробовувача несприятливих природних умов, який не вдається до самозахисту свого тіла за будь-якої негоди зростала впевненість, що **кожна людина, є носієм цих прихованих можливостей**. А отже, за умови їх правильного відродження-активізації, зможе використовувати останні як на користь собі так і іншим людям.

Далі, з тим щоби цей біографічний екскурс відповідав принципу послідовності і органічної єдності його складових, згадаємо ще одну "віху" життєвого шляху Порфірія Іванова. В грудні 1935-го року мешканець поселення Овечкіно Бондаренко звернувся до нього з проханням про допомогу хворій матері, яка не ходила ногами вже сімнадцять років. В практиці П. Іванова це був перший такої складності випадок, і тому він дає собі обіцянку, якщо хворобу вдасться подолати, то надалі буде ходити босоніж за будь-яких погодних та ін. несприятливих умов. У його щоденниках віднаходимо, що хворі повертали

втрачене здоров'я, скориставшись його порадами. З часом вони знайдуть своє системне відтворення в poradнику “Дитинка”, де викладено квінтесенцію теорії і практики оздоровлення людини. Основна мета його підходу – це пробудження природних сил власного організму через живу природовідповідну і в тому корисну справу загартування-тренування. Наступного дня хвора вже ходила по кімнаті, а через тиждень повністю повернулася до звичайного життя. Цілитель дотримав слово, – надалі він вже не був “самозахищеним” взуттям від зовнішнього природного світу.

В травні 1936-го року П. Іванова звільняють з посади уповноваженого централізованих заготовок “Рострайорсе” за заняття загартуванням та незаконне лікування, тобто, допомогу хворим. Надалі П. Іванов повністю віддає себе експерименту: все глибше вивчає себе і природу, все більше використовує її **умови та сили** для боротьби з хворобами на користь здоров'я та довголіття. Такий спосіб буття згодом в його письмовій духовно-практичній спадщині отримає визначення **Живого потоку** (дійсно природного або нового-небувалою життя).

Не зважаючи на звинувачення в асоціальній поведінці, дослідник поступово нарощував свій досвід нової-небувалої людини. У зв'язку з цим згодом він напише: “Протягом одного року (1934) я ...назавжди відмовився від шкідливих звичок мого минулого життя: пияцтва, паління, вживання слів ненормативної лексики, бешкетування, азартної гри в карти, егоїзму, нестриманості і неввічливості, нечесності, релігійності, статевих надмірностей і т.д. І всі свої почуття і бажання, і пристрасті **підкорив своїй волі і свідомості** [9, с. 39]. На той час він вже домігся того, що кілька діб поспіль міг стояти на ногах без відчуття втоми По кілька діб не вдавався до сну; залишався без їжі та води впродовж 16-діб, а часом і довше, не втрачаючи при цьому сили; перебував без дихання під водою до трьох годин зряду, а також розвинув в собі здібність до тривалого бігу по бездоріжжю (долав 150 км за 15 годин), при цьому розвиваючи дихання, нервову систему, тренуючи волю [9, с. 41].

Далі П. Іванов відкриває для себе й людства нові горизонти людських можливостей: залишаючись без одягу і взуття в будь-яку пору року він навчився з користю для свого організму **витримувати і використовувати** несприятливі, з погляду традиційних установок людської свідомості, зовнішні природні умови: спеку, холод, сирість, вітер, дощ та ін. Автор вчення про незалежне від умов довкілля життя констатує, що найпекучіше літнє сонце може не зашкодити і не залишити опіків. Він демонструє нечувану витривалість: ходить без одягу та взуття навіть в 46-и градусний мороз. В часи німецької окупації з метою випробування його закопували в сніг голого на півгодини, а коли відкопали, – то від нього йшла пара. Взимку ця людина могла перебувати в морі і в річці без обмежень в часі. Весняні і осінні зливи, **будь-яка негода додають йому здоров'я і витривалості**. За кілька годин йому вдавалося відморозити заморожені до пухирів пальці без шкоди і сліду попередньої недуги. Підсумковим досягненням по загартуванню свого організму був той **рівень розвитку захисних сил і їх підкорення власній волі**, який дозволив П. Іванову не тільки без анінайменшої шкоди переносити несприятливі умови існування, але й перемагати будь-яку хворобу на початку її виникнення, і не тільки в собі, але й в інших людях. “Використовуючи ці **приховані сили закладені в кожну людину** і свою здібність ними керувати, я – пише П. Іванов, – легко добивався перелому в протіканні навіть важких тривалих хвороб, яким не могли зарадити звичайними лікарськими засобами” [9, с. 47]. П. Іванов не мав дозволу на цю лікарську практику. Але на прохання хворих, від яких вже відмовилась медицина, він допомагав в одужанні. Використовуючи приховані сили організму, які, на його переконання, закладені в кожній людині, з допомогою порад, власною енергією та волею, що отримали міць через досвід напрацювань в системі загартування-тренування, він усував малярію, параліч, ревматизм, туберкульоз у важкій формі, виразку шлунка, дванадцятипалої кишки, рак шлунка, астму, дизентерію, екзему, хвороби серця, ангіну, грип, головний біль, апендицит, венеричні хвороби, курячу сліпоту, трахоми та ін. У зв'язку з цим П. Іванов пізніше напише: “Факти і досягнення мого загартування перевіряли німецькі професори і генерали під час Вітчизняної

війни, коли я потрапив до них під час окупації Донбасу. Але я їм все не відкрив і нічого не говорив стосовно свого методу. Ці факти також відомі професорам Ростовського медичного інституту Н. Н. Курчакову і А. Б. Когону, у яких я був на обліку (психіатричному. – Л. 3.) з 1935-го року. Про це можуть свідчити також багато очевидців. І я можу в будь-який час повторити ці факти, навіть у більшій кількості” [9, с. 47]. Та нажаль у відповіддю на намагання донести у офіційний спосіб знайдене та відкрите в собі і людях стали тюремні ув’язнення та психлікарні. Політизована репресивна медицина того часу відкидала будь-яку альтернативу у пошуках вирішення проблеми здоров’я.

З автобіографії П. Іванова випливає, що від народження він володів особливими силами, здібностями, інтуїтивним відчуттям. Та все, чого йому вдалося досягнути через обдарованість, відчайдушність, безстраштя, самозреченість, включаючи і системність своїх тренувань, на власне переконання експериментатора, не означає, що він один такий, і “що все це нікому не вдасться осилити, і тому нікому не знадобиться. Напроти, все це можливо і потрібно кожній людині, через те що **такі сили і можливості в прихованому вигляді містяться в організмі кожної людини**” [9, с. 49]. Проблема в тому, вважає П. Іванов, що людина не відкрила їх в собі і тому не розвиває їх, не керує ними, тобто не ставить їх в залежність від своєї волі. Зі свого досвіду, він дійшов висновку, що навіть знесилені лежачі хворі мають в прихованому вигляді сили і здібності владні протистояти недугам. І що багато людей у цьому відношенні здібніші за нього, тільки самі про це не довідуються.

В процесі здійснення своєї безприкладної практики П. Іванов доходить висновку, що **джерелом життя є не природа, а сама людина**. Задача є в тому, щоб відкрити кожному в собі це джерело. Отже, сили, які людина шукає для життя, мають бути не вилученими з природи (з її лона), а активізовані (відроджені шляхом пробудження) людиною в самій собі [4, с. 263].

Повертаючись до того періоду, коли П. Іванов вирішує викласти своє учення письмово, констатуємо. В 1934-му році він робить перші узагальнюючі висновки, підводячи під них всю інформаційну базу власного природного експерименту,

свої відчуття. Він радить: 1) Знайти нужденну людину і винагородити її необхідним (їжою чи чимось іншим, що складе їй допомогу). Ця жива співучасть необхідна задля того, – до такого висновку ми дійшли в результаті поглибленого вивчення та аналізу першоджерельної бази вчення – тщоб отримати право бути включеним в загальний контекст Природного світу – гармонійного потоку буття: Святого Духу. Далі П. Іванов радить: 2) двічі на день мити ноги по коліна холодною водою (зранку і ввечері); 3) дочекатися суботи і з самого ранку не вживати їжі і не пити води до 12 годин ранку недільного дня. 4) Перш ніж пообідати, П. Іванов радить вийти на природу і вдихнути живе повітря – ковточками увібрати в себе його живодайну силу і передати у Вселенський простір прохання налагодити своє особисте здоров'я, звернувшись подумки до Учителя [250, с. 18]..

На питання свого шкільного друга, яку мету він переслідує і, власне, як себе визначає. П. Іванов відповів, що не вважає себе ні лікарем, оскільки не має відповідної освіти, ні знахарем, оскільки не посвячений в цю “науку”, а є простою руською людиною, яка наважилася **піти у наступ всієї Природи (зважилася використовувати її стихійні сили. – Л. 3.), почала шукати своїм тілом в Природі її якості**, знайшла та розвинула їх на користь свого здоров'я. Тепер застосовує ці якості на користь тих, хто цього потребує [250, с. 20].

Силою свого методу і виплеканими шляхом природної практики новими здатностями власного організму П. Іванов повертав здоров'я сотням хворих людей. За його визначенням, хвороби знесилюватимуть людей, допоки останні будуть протиставляти себе Природі, воювати з нею [250, с. 27].

Влада вже вкотре переслідує П. Іванова, зрештою його заарештовують і допитують у відділі ГПУ, а потім викликають Контрольну комісію. В лютому 1936-року ЛТЕК Ростовської залізничної лікарні закріплює за П. Івановим першу групу інвалідності без права на роботу. Пізніше він напише: “Мені дають допомогу, щоб я був на обліку як божевільний. Я з цим не згодний, своє здійснюю під кличкою ненормальності” [250, с. 27]. Отже, відтоді уже у статусі

душевнхворого П. Іванов наполегливо й далі розвиває свою діалектичну практику в природі, на яку до нього ніколи не зважувалася людина.

Досвід своєї практики природного загартування П. Іванов будь за що прагне передати людям, зробити надбанням своєї держави. Цим умотивовані його багаторазові звернення до державних органів, суспільних організацій, медичних установ. Сюди можна віднести написані і відправлені листи: на VIII Надзвичайний з'їзд Рад, Ученій Раді Міністерства охорони здоров'я від 17-го грудня 1958-го року та в ряду інших медичних закладів й наукових установ. Він прагне стати делегатом XXII з'їзду КПРС і виступити з пропозицією – новим викладом теорії комунізму. Підсумком цих активних звернень найчастіше стають ув'язнення або перебування на “лікуванні” у психіатричних лікарнях, тобто активна ізоляція їх ініціатора.

Що спонукало П. Іванова до цих вчинків – його недалекоглядність чи безпосередність, що завше виходить із чистоти по-дитячому відкритої душі. Бо з погляду “тверезо мислячої” людини, такі наміри видаються заздалегідь безперспективними і нездійсненними. Світ соціалістичного авторитарного режиму СРСР, на той час, будував свою ідеологію на матеріалістичному й матеріальному ґрунті і тому реакцію з його боку на заяви П. Іванова не важко було спрогнозувати. Але відчайдушний природний практик невтомно діяв в руслі своїх альтруїстичних переконань, заздалегідь усвідомлюючи і може навіть значно ясніше за інших, – що його чекає. Але знати про те, що справа практично безнадійна, не означало для нього відмовитися від її здійснення. Він був переконаний, що це тільки в цьому часі і в цих умовах наукова і політична еліта дає таку оцінку його роботі, але на вагах майбутнього, його самовідданий труд **на користь усіх людей**, життя як такого, буде прийнятий і поцінований в інший спосіб. І тому живе діло загартування-тренування не зупиниться в історичному часі, а продовжуватиме працювати на прийдешнє. Пізніше про це П. Іванов скаже: “Я залишаю сліди по історії. Я є живий факт” [204, с. 29]. Дійсно, з живим фактом, – це наша думка – важко не рахуватися. Замовчаний сьогодні, він неодмінно приверне до себе увагу завтра, бо правду не можна поховати назавжди

під товщею часу, вона силою своєї незнищенності навічно влітається в тіло життя.

На той час Порфирій Іванов демонстрував феноменальні людські можливості. Він міг зупиняти негоду, викликати дощ на поля [204, с. 22]. Очевидці залишили в своїх спогадах розповіді про те, що П. Іванов міг в процесі бігу, який нагадував політ, утримувати своє тіло в невагомості, ніби на якийсь час звільняючись від гравітації, в наслідок чого його переміщення по поверхні землі було пришвидшене в десятки, а то й в сотні разів. Він поспівав за електричним потягом, а то й випереджав це технічне досягнення ХХ-го століття у природний спосіб.

Надзвичайні здібності цієї людини не могли не привернути увагу офіційної науки. Феноменом П. Іванова зацікавився Президент Академії медичних наук М. А. Жуковський. Залишалось не з'ясованим питання: “В чому ж таємниця таких унікальних здібностей цієї людини?” Для медичного освідчення було зібрано консиліум з кількох запрошених іноземних фахівців. В результаті обстеження серця було з'ясовано, що воно демонструє вправну роботу як це буває в людини молодого віку у zenіті розвитку її потенційних сил і можливостей (віком 25-и років). Для повного висновку Жуковський видав направлення для дообстеження в рязанський інститут геронтології до професора А. К. Шипова. Від вченого вимагалось дописати останнє слово на користь висновку про бездоганне здоров'я П. Іванова. Але вчений зіслався на те, що на пальцях ніг цієї людини, яка практикувала босоходіння по бездоріжжю за будь-якої негоди впродовж років і навіть уже десятиліть, невеликі відхилення від норми і тому відмовився свідчити стосовно бездоганності його фізичного стану [4].

Але П. Іванов не тримає у таємниці досягнення свого здоров'я. Варто нагадати, що автор вчення визначає здоров'я – як “поняття про життя”. Здоров'я – це сила доказу **розумного** в людині, здатність жити у відповідності до своєї божественної природи, не вдаючись до помилкових дій. Силою цих підходів, фактом їх дотримання людина відкриває для себе горизонт реального безсмертя. П. Іванов неупинно бідкався про те як правильно донести до людей справу свого

життя, мріяв зробити її надбанням кожного, хто не байдужий до свого здоров'я. Згодом було написано близько 250-ти зошитів. А також “три живі атоми” (висловлювання П. Іванова) – квінтесенцію його справи, яка презентує цей рукописний спадок найперше.

Спроба дати детальний аналіз теорії вчення, викладеної у нотатках-зошитах, знайшла своє втілення у нашому дослідженні. Зараз віддамо кілька рядків аналізу тих смислів, які закладені у “три живі атоми” вчення – це “Перемога моя” [18, с. 68], система загартування-тренування “Дитинка” [7, с. 13] і “Гімн слава Життю” [7, с. 7].

У творі “Перемозі моїй” (див. Додаток) П. Іванов в стислій формі викладає свої природно-практичні здобутки, які засвідчують вагомість і значимість докладених ним зусиль на шляху **живої справи загартування-тренування**. Він прагнув повернути людину в світ вічного животворення, буття, що не спотворене ні хворобами, ні лиходійствами, ні смертю. Людина, на його переконання, має поступово відкрити для себе новий горизонт існування: через систему практичних звершень увійти у вимір безсмертя. Настановчою програмою або методом реального входження в цей “новий-небувалий потік” життя є “Дитинка” (див. Додаток).

1982 року у популярному часописі “Вогник” з'явилася стаття С. Власова “Експеримент довжиною в півстоліття”, яка була першою ластівкою на шляху надання вченню П. Іванова гласності, публічності, відкритості. Пізніше стосовно цього він скаже: “Ця стаття написана вченими людьми із мого життєвого в природі досвіду. Я почав свою практику в 1933-му році молодою людиною. Було дуже важко це робити серед таких людей. **А мій обов'язок життєвий вів людину до життя вічного характеру** (тобто, полягав в тому, щоб привести людину до життя вічного характеру. – Л. З.)” [250, с. 103]. Після виходу цієї статті багато що змінилося в житті П. Іванова. Вчитель дочекався уваги і розуміння людей – тих, заради кого вів своє подвижницьке життя. С кожним днем їх потік все зростав. Ознайомитися зі вченням приїздили як хворі, так і ті що шукали свою дорогу в

житті, плутаючись в розмаїтті світоглядних бачень, які склали тогочасний ідейно-культурний простір.

Порфирій Корнійович Іванов закінчив свій земний шлях 10-го квітня 1983-го року у 85-и літньому віці. Тіло його поховане на місцевому кладовищі (х. Боги). Він лишив для послідовників своє вчення, найвищою кульмінаційною нотою якого, можна вважати, є коротенький в два куплети текст з відповідними повторами – “Гімн життю” (див. Додаток). Для людей всього світу (так глобально мислив П. Іванов), ще за його життя був збудований на території маєтку його дружини В. Сухаревської “Дім Здоров’я”. Сьогодні громади послідовників вчення П. Іванова є практично у всіх малих і великих містах, селищах: як в Україні так і за її межами. Існують періодичні видання (“Роздуми про Бога, боголюдство і нове життя”: Кіров, “Живий потік”: Москва), щорічно проводяться науково-практичні конференції в Києві.

Отже, підсумовуючи все, чого досягла ця унікальна особистість, вдамося до висновків. На наш погляд, духовно-практичний доробок вчителя здоров’я, подвижника справи безсмертя, сумлінного випробовувача найнесприятливіших природних умов, мислителя і мудреця заслуговує на вивчення, глибоке філософське осмислення та наукове прояснення. Ознайомившись з біографією П. Іванова, його теоретичною спадщиною, зустрівшись з людьми, які склали його оточення, ми отримали суттєві аргументи на користь того, що дана безпрецедентна постать має обов’язково бути введеною у вітчизняну філософську традицію та досліджена методом історико-філософської науки.

РОЗДІЛ 3

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ВЧЕННЯ П. ІВАНОВА

3.1. Вчення П. Іванова в контексті проблеми людина – світ як смислового стрижня формування її духовного змісту

Оскільки філософія є теоретичною формою вияву й ствердження світогляду і водночас теоретичним способом його обґрунтування і вдосконалення, то абсолютно природно, що світоглядна система практично-теоретичного змісту Порфирія Корнійовича Іванова залучена в горизонт її дослідження і упорядкування. Суттєва спорідненість філософії зі світоглядом спричинює й те, що філософія не може не відтворювати у своєму змісті світоглядні проблеми, породжені фундаментальними протиріччями людського буття. Та найперше – необхідну пов'язаність людини зі світом. Звернемося до філософських джерел і прокоментуємо поняття “світ”. Цитуємо: “Світ – є ціле. Його цілісність забезпечується й відкривається людині іншим способом, не так як окремі речі. Світ – є реальність, виділена і поєднана в цілісність певним смислом. Смисли мають **не пізнавальний, а життєво-практичний** характер, вони звернені до **цілісності людини**, сприяють цілісному ствердженню її ества, поєднують з фундаментальними структурами буття. Людина сутнісно поєднана зі світом і руйнується, коли ця єдність порушується. Вона не обирає світ, в якому живе, проте може і мусить вибирати як їй жити у цьому світі, вибудовувати своє ставлення до нього” [208, с. 63].

Кожна світоглядна модель буденного чи наукового характеру є зведенням системи бачень щодо світу, своєрідною відповіддю на запитання: яким є світ для людини, яким може бути світ для людини, та як зреалізувати практично програму життя у цьому світі? Оскільки слово “світ” є коренем двокорінного слова

“світогляд”, то не виникає сумніву з приводу того, що кожна світоглядна система має своє визначення “світу” як вихідної буттєвої реальності.

Як свідчать філософські джерела [199], [200], [201], [184], [192], [285], [262], [302], [287] та ін. в найдавніші часи поняття “світ” означало саму общину і освоєне нею навколишнє середовище. Джерелом єдності, цілісності і упорядкованості такого світу було **життя общини**: соціальний порядок, регламентація діяльності через **звичаї, ритуали, табу**.

З освоєнням природи і виникненням держави поняття “світ” набуло ширшого значення – світ-космос греків, християнський, мусульманський світи, Піднебесна, Новий світ, Старий світ. Духовна складова людської природи випрацювала простір культури, який набув характеристик упорядкованості через мораль, релігійне, звичаєве та цивільне право. Отже єдності та **упорядкованості цьому “світу” задавала культура: мораль, право, релігія** та ін.

З часом формується третє нове поняття світу, основою якого було знання об’єктивних властивостей і відношень речей. Уже в натурфілософії греків, а особливо під впливом наукової революції XVI – XVII ст., формується натуралістичне розуміння світу. Під світом починають розуміти **світ об’єктивної природи, яка охоплює й людину**. Єдність і упорядкованість такого світу мисляться як такі, що задані Богом або властиві самій природі. Знанням (“смісловою єдністю”) такого світу мислиться наука. Все суще сприймається в горизонті наукового знання. Слово “закон”, яке спочатку означало моральні та юридичні норми (тобто вживалося в сфері культури), було переосмислено на характеристику порядку речей. Поступово **ідея єдиного упорядкованого світу науки** витісняє і заміщує ідею світу, **упорядкованого культурою**. І нині поняття “світу” вживається переважно в науково-натуралістичному розумінні, в якому він постає як щось саме по собі суще, а світ культури мислиться як маленька часточка цього об’єктивного природного світу [208, с. 63].

У вченні П. Іванова поняття “світ” має своє специфічне визначення. За переконанням автора вчення, **світ – це людина і Природа – як одне ціле**. Природа людині мати. Статус Природи в значенні “Природи незалежної” (зміст

цього словосполучення буде розкритий далі по тексту), найвищий. Вона (Природа незалежна) не є суто фізичним середовищем, яке вороже для людини і яке остання приречена довічно приборкувати та упорядковувати. Жива одухотворена вічна Природа, за П. Івановим, не має ознак хаосу (стихійності). Вона цілісна і упорядкована силою своїх законів. Цитуємо: “Природа – найголовніше, все відбувається за її законами. ...Природні **рушійні сили незмінні**, і ніхто не в змозі їх змінити” [цитата за : 161, с. 88]. “Сильнішого за Природу немає нічого. Вона у всіх справах найголовніша, що захоче, те й зробить. У неї сили дійсні” [17, с. 133]. “Земля – це живий струм,... вона жива вічно” [цитата за : 129, с. 9]. “Людина без природи – ніщо і це треба твердо запам’ятати” [72, с. 268].

Порфирій Іванов тримається думки, більш того, він переконаний, що в природі діють незмінні **об’єктивні** закони – і це ознака **натуроцентричної** моделі світу. Але це поспішний висновок, оскільки взята до уваги тільки одна сторона справи. Вчення П. Іванова, кожне базове положення якого отримає в дисертації, на скільки це можливо, детальне обґрунтування і висвітлення, включає ще один не менш важливий світоглядний вимір – **антропоцентричний**. Звернемося до цитатного матеріалу: “Земля (це слово в даному контексті вжите в значенні “Природа незалежна”: про що піде мова далі. – Л. З.) у себе має найголовніше в житті – це живу людину”, – пише П. Іванов в своїх зошитах”. І далі: “Повнота – є людина, цілком дозріла в своїй **діючій безсмертній силі**” [цитата за : 129, с. 16]. Отже, за вченням П. Іванова, людина народжена Природою зі здатностями (“прихованими можливостями”), завдяки яким вона може залишатися **н е з а л е ж н о ю**** (зараз і далі по тексту двома зірочками і розрядкою ми будемо позначати основні поняття вчення П. Іванова) від потреб у їжі, одязі, житлі, власне, всього того, що закладає в ній стан смертної істоти, – і бути **б о г о л ю д и н о ю****. Саме такою була перша людина-Бог, народжена Природою. На підтвердження вище зазначеного скористаємося цитатою: “Перша людина, народжена в природі, не мала в себе ніякої смерті. Від чого їй помирати, якщо її сили були такі, щоб жити й жити. Вона була незалежною в природі ніде і ніяк, – була Богом” [55, с. 420]. П. Іванов визначає людину, яка розвинула в собі

боголюдські здатності, шляхом природовідповідної поведінки, господарем природу (нижчої природи, природи залежної, яка включена в жорстке коло детермінації: народжень і смерті). За цих умов вона стає живим уособленням і проявленням Природи божественної (незалежної). Цей факт вказує на виразну **антропоцентричність** даної світоглядної позиції.

Даючи визначення людини як потенційно безсмертної істоти, П. Іванов не полишає її поза соматичним виміром. Т і л о** є необхідною умовою її безсмертя. Але в даному контексті мова йде про абсолютно здорове (чисте) тіло незалежної людини, що може утримувати своє існування без їжі, одягу і житла. Тіло людини, за визначенням П. Іванова, – це жива справжня природа – осередок енергії, сили. Статус людини найвищий серед усіх природних творінь, вона є досконалою і самодостатньою, бо створена безсмертною Природою для безсмертного життя. “Людина є в природі Бог” [50, с. 510], – стверджує П. Іванов в своїх рукописах. Це те дійсне природне призначення, яке має визначати її місце і роль у світі. Далі цитуємо: “Ось тоді то і був в людині Бог, коли вона не мала дві дороги в житті”.

Додамо коментар стосовно вище наведеної цитати: одну дорогу П. Іванов визначає як залежну, підсумком якої є смерть людини, а другу – як незалежну, що веде у безсмертя. І далі: “У людині були організовані сили бути в природі незалежно **ні від кого, ні від чого і взагалі** – ось це і є саме те багатство, з усіх багатств багатство...” [252, с. 56]. Людина втратила свої боголюдські якості вдавшись до залежного життя. Цитуємо: “Вона ж (боголюдина. – Л. 3.), – пише П. Іванов в своїх нотатках, – коли користувалась правами живими (доти й мала боголюдську природу. – Л. 3.), а потім вона не згодилась **терпіти** – пішла шукати по природі” [50, с. 510].

За вченням П. Іванова, перша людина (боголюдина) ніби потенційно зависла між двома світами: один – це світ спродукованої природи, з а л е ж н и й с в і т** (матеріально-психічний світ жорсткої детермінації), який на момент створення останньої не мав для неї реальних окреслень, існувала тільки небезпека втілення в ньому; другий – це с в і т н е з а л е ж н о с т і** і творчості, що відповідав

справжньому її призначенню. Незалежність і творчість передбачають вільний вибір (свободу волі). Саме ця привілейована здатність людини виявилась її силою і її слабкістю. Боголюдина – є **животворящою** істотою. Здатність до животворення – це діяльна сила, що дає паростки новому, ширить “поле життя”. Але щоб діяти на користь Життя, життя як безсмертя, необхідно проявляти волю – **змушувати** себе протистояти “закону залежного існування” (це визначення отримає розтлумачення далі по тексті), який як вир може підхопити людину і накрити своєю стихією через порушення діалектичної єдності полярних проявів життя: ігнорування “холодного і поганого” та **бажання** “теплого і хорошого”, – схиляння до однобокого, тобто такого життя, що відірване від основи безсмертя (“діалектичних принципів Живого”). Природа “звела” людину не в тихому місці, а посадила її на потоці, який несе в собі загрозу зруйнування для неї. Тільки за умови активності та діяльності, що проявляється в послідовності вчинків, узгоджених з принципами безсмертного буття, – вона зможе “стояти”, триматися, жити у весь свій боголюдський зріст. Людина й сьогодні, втрапивши “в обійми” “залежного життя” (тобто такого, що за вченням П. Іванова, є неприродним для неї), має виборювати свою людськість щоденно. Ось як про це свідчить сучасне філософське джерело: “Людина повинна визнавати абсолютність певних цінностей, бути націленою на них. Прагнути до їх здійснення, інакше вона втрачає опір поверненню до тваринного буття. Людина – це плавець проти течії. Навіть для того, щоб перебувати в одному і тому ж місці, їй потрібно докладати багато зусиль. Щоб бути людиною, потрібно постійно плекати, стверджувати духовний світ, творити його, надавати йому абсолютного буття” [264, с. 269].

Далі, для більш поглибленого розкриття проблеми людина – світ, як вона постає у вченні П. Іванова, важливо прокоментувати наступне висловлювання автора: “Природа (в значенні Природи незалежної. – Л. З.) і людина – одне, у них різниці немає між собою, сили знаходяться в тілі людини” [252, с. 69]. Зробимо деякі уточнення. У вченні П. Іванова поняття Природа вживається в двох значеннях. П р и р о д а н е з а л е ж н а** – це три **вічно живі** тіла: повітря, земля і вода, які в Дусі Святому природно знаходяться та людина в

боголюдському стані (тобто як така, що сповнена Духом Святим, а отже має тіло, що утримує своє існування без потреб в їжі, одязі, житлі). Весь світ природних створінь, що живуть за законами споживання: рослини, тварини, комахи і т.д., включаючи і людину в нинішньому стані, яка увійшла в неприродний для себе вимір залежного життя вдавшись до споживання – складають **з а л е ж н и й п р и р о д н и й с в і т****²². І тому ми його позначаємо “природою” з маленької літери, на відміну від **Природи незалежної**, яка споживання не має за свій атрибут, а є джерелом життєвості. В нашому тексті ми використаємо для її позначення велику літеру. Жалюгідна участь споживача не є, за вченням П. Іванова, істинно людською. Вдавшись до споживання людина втратила свої боголюдські якості, стала продуктом, а не життям, що не згасає. Продукт – це річ, яка з часом марніє, відмирає і розкладається. Схильність до споживання (життя за рахунок “чужого добра”, а саме – природного) визначила нову смертну природу людини. І тому смерть є належною розплатою за відступ від закону незалежного існування. На підтвердження вищесказаного скористаємося цитатами: “У залежності весь шлях є шкідливим в житті через одне відмирання, через стихійну смерть” [252, с. 54]. “Смерть в природі породжує сама людина” [75, с. 217]. “Смерть – є людина озброєна природою в природі, залежна від неї” [68, с. 166]. Отже, за вченням П. Іванова, стихія в природі породжена людиною. Ця, остання, звела на **помилкових вчинках** будівлю свого існування і тому необхідно саморуйнується через хибний вихідний принцип історично закладений у спосіб її життя.

Але для світу жорстких причинно-наслідкових зв'язків (детермінованого світу), людина як така склала серйозну загрозу. Її надлишковий, точніше несумірний з ним вимір – здатність до творчості, приховував в собі певну небезпеку. Творчість, яка надана людині Природою виключно для животворення (і саме в цьому ключі вона мала б розкривати себе в незалежному світі як діяльна сила), призвела і призводить до **поглиблення її залежності**: руйнації світу природи і відповідно саморуйнації як органічної складової природного світу. Установка – споживання-придбання, за вченням П.Іванова, принижує істинно людську природу, редукуючи її до тваринної: “Ми це життя самі розвинули, стали

залежними в природі” [22, с. 525]. “Ми по справам є по своїм озброєні звірі технічні. Люди всі живуть в ритмі, а ритм на землі людьми вводиться. Вони закон у себе мають і будуть мати через свій в природі вчинок” [72, с. 265]. Отже, творчість, як якість, що притаманна лише людині, використана її носієм для посередніх цілей – задоволення потреб, до того ж дедалі зростаючих, – в підсумку несе людині згубу. Порфирій Іванов визначає цей звичний для людини стиль існування **“п р е д к о в и м а б о м е р т в и м п о т о к о м**”** і прогнозує його наслідки: “Все життя прогресує на землі в напрямку поганого. Земля всіх людей приймає – гідних і негідників, розумних і нетямущих (обмежуючи смертю. – Л. З.). Хіба можна нашій землі так терпіти від залежних таких людей в природі, які за зразком предків діяли” [67, с. 293]. “Залежно жити – це злочин в природі” – висновує П. Іванов. Спробуємо дати цьому пояснення: вдавшись до споживання людина ув’язнила себе зі своїми виключними здатностями (творчість, розум, свобода вибору, сила, воля, дух) в “клітку” де ентропійні принципи неодмінно набудуть сили через активізацію останньою причин, що їх породжують. **Предковий або мертвий потік** – це **історичний шлях на відмирання**, який неодмінно зійде нанівець. За таких умов, іманентно притаманний людині гармонійний порядок, що має засвідчуватись незалежністю і досконалістю, знаходить собі місце уже не в дійсності, а за її межами, і набуває рис трансцендентності, виявляючи себе частково або більш повно в метафізичних теоріях, релігійних установах, теологічних витлумаченнях, утопіях як відчужена примарна сутність її одвічної боголюдської природи, що пробивається крізь свідомість і жадає Буття.

Отже, в **історіософському** аспекті свій духовно-практичний доробок П.Іванов розкриває нам наступним чином. Він вважає, що історія може змінити свій вектор з **мертвого потоку на живий****. Можливе народження **н о в о ї і с т о р і ї****. Задача сучасної історії – так мислить П. Іванов, – переродити світ (світ мертвого потоку, світ залежного буття) на іншу історію, в підсумку здійснення якої не постане лихе (хвороби, смерть, страждання). Цитуємо: “... така буде задача – переродити **світ на іншу історію**: то люди йшли на рожен зі своїм

здоров'ям, а зараз вони будуть робити те, від чого їм буде добре” [75, с. 229]. “Історія показала людині на ній же самій: якщо тільки буде людина залежна від природи – вона буде мати початок і кінець. А якщо людина зробиться в своєму житті незалежною в природі, то тоді кінця і краю в житті не буде видно” [70, с. 177].

Впродовж всього історичного часу людство накопичувало крупиці знань досвідного, наукового, філософського, релігійного характеру, які упрозорюють призначення людини, її місце в світі, роблять яснішою загальну картину Універсуму. П. Іванов високо поцінював невтомну і невгамовну силу шукань людського духу, бажання проникнути в глибини буття, відмічав вагомість здобутків на цьому шляху. Ємні висловлювання, на цей кшталт, що неодноразово знаходили місце в його нотатках [16, с. 92] – і є доказом такого поцінування. П. Іванов зазначав, що людина чекає на повернення в **“світ”** свого справжнього призначення від самих перших початків **залежного життя**. Ностальгія за незалежним світом переслідує людину з першого подиху в лоні неприродного для неї **залежного світу**, – як такого, що не відповідає істині її буття.

Даний підхід, на перший погляд, вирізняють ознаки утопізму. Відомий сучасний філософ К. Мангайм, автор досліджень “Ідеологія і утопія” та “Діагноз нашого часу”, вважає, що саме утопічні теорії є стимулом для зведення духовної вертикалі людини – її прагненням до самовдосконалення. Утопічна процедура трансцендування, що зводиться на критичному мисленні, є корисною як потенційна сила, що поступово переводиться людиною в динаміку її самозростання. Цитуємо: “...остаточне знищення будь-якої трансцендентності буття в нашому світі призведе до такого прозаїчного утилітаризму, який знищить людську волю” [193, с. 219]. Знищення утопії призведе до того, що людина **“втратить волю створювати історію та здатність розуміти її”** [193, с. 219].

П. Іванов вважав, що думка є провідником життя, а свідомість – тією мисленевою силою, яка визначає буття людини. Але П. Іванов закликав реально, а не утопічно мислити, підводячи під кожну думку досвід природно-практичних напрацювань. Визначаючи людину як Бога – життя, що може існувати в вимірі

безсмертя, автор цього світобачення підводив під свої висновки фактичний фундамент, який вражає силою і надзвичайністю, і тому, часом, здається свідченням чогось надреального. Саме цьому П. Іванов, як феномен нашої дійсності, виглядає атипово, а його світоглядні проекти майбутнього можна віднести (навіть за умови такої надпотужної практики) до утопії або неорелігійних утворень, якщо відсторонитися від них в науковому і природно-практичному (досвідному) плані та забути його багаторазове застереження: “Я був, є і буду в природі практик” [252, с. 21]. А також те, що пошук істини П. Іванов здійснював практичним шляхом [20, с. 110]. А практичну систему еволюційного зростання вважав **н а у к о ю н е б у в а л о ю** в житті** [46, с. 143].

Думається, що сучасна філософська думка має поставитися з великою зацікавленістю до теорії, яка утримує в своїй основі надпотужний шар практичних наробків. Тим самим відмежувавши її, з одного боку – від утопій, а з іншого – догматичного та ідеологічного ригоризму, який консервує свідомість людини, робить її непримиренною до “непопулярних” або просто відмінних світоглядних позицій. Прогнозуючи можливість перекручення своїх природно-практичних напрацювань, що склалися у вчення, за визначенням автора, **н а у к у із н а у к****, яка здатна розвивати в людині силу і волю, щоб завдяки безпомилковим знанням, вона була застережена від будь-яких життєвих негараздів, автор вчення попереджає: “Якщо з моєї справи зроблять релігію, то вона прогнала” [252, с. 29], “Вчитель говорить, що він не лікар, щоб лікувати хворих, і не знахар, щоб позбавляти людей від хвороб, він – практик: він навчився сам користуватися силами природи і закликає до цього діла інших людей” [252, с. 29]. “Я практик в природі, людина практики. В мене містики немає, в мене практика. Я будую на собі еволюцію” [252, с. 43]. Отже, вчення П. Іванова вибудоване не на містичному фундаменті і задачі його не ефемерно-ілюзорні, а реально практично-послідовні. Цитуємо: “Моє вчення, – пише П. Іванов, – треба всім – це наше всіх здоров’я, яке я знайшов в природі і ним користуюся через своє таке народжене на мені терпіння” [69, с. 154]. “Іванов

живе не тільки для себе, але й для інших. Щоб не одному йому було добре, а щоб його життя було корисним для всіх” [252, с. 43]. Подвижник справи Живого вважає себе вчителем з д о р о в’ я**, а здоров’я, за його переконанням, – це “уява про життя” (уява – в значенні його розуміння, знання. – Л. З.) Таке трактування поняття здоров’я необхідно підводить до світоглядної проблематики.

П. Іванов в своїх нотатках неодноразово розставляє смислові наголоси стосовно поняття здоров’я. Здоров’я – це, в першу чергу, ознака рівня с в і д о м о с т і**, здатності розумно, мудро жити у відповідності до “прописаних” Природою законів, носіями яких має бути і людина. Цитуємо: “Моє вчення – це одужання. Мати моя рідна Природа і дві сестри з братом: повітря, земля і вода, мої милі невмирущі друзі, у кого вчитися треба без кінця і краю, та розуміти, ставати мудрими. ...Треба зробити людину такою, щоб вона була як Природа” [цитата за : 161, с. 100].

Прийнявши до уваги приведені вище визначення “Природи незалежної” і “природи залежної”, спробуємо віднайти їм місце, а точніше вписати в контекст історико-філософської думки, яка плекалася плеядами мислителів впродовж тисячоліть. Отже, виходячи із філософської монографії А. С. Ахутіна “Поняття “природа” в античності та в Новий час (“ф’юзіс” та “натура”)” [83а], в якій він дуже ретельно і ґрунтовно, виходячи із філософських текстів минулого, проводить розбір понять “ф’юзіс” та “натура”, тим самим вивіряючи та встановлюючи їх зміст, можна констатувати наступне. А. С. Ахутін пише, що “фісіологія” як це за Арістотелем, не є спекуляцією, “фісіологія” знаходиться у строгій відповідності з реальним досвідом реально існуючого світу. Антична “фісіологія” є теоретичним розкриттям цього досвіду. Власне “ф’юзіс” треба розуміти як все, що йде до свого саморозкриття в процесі становлення, як носій “форми” і має свій генетичний початок. Тобто, суще як таке. Приймаючи все це до уваги, можна висновити, що античний “ф’юзіс” є тотожним у вченні П. Іванова “залежній природі”, яка виникла в результаті самовідступу людини від свого істинного природного призначення – людини-Бога. “Ф’юзіс” – це нижча, “не дійсна” природа людини, яку їй належить “згорнути” в результаті

природовідповідної поведінки (еволюції як свідомого буття). Але, щоб визначити спосіб поведінки людини, направлений на “згортання” залежного світу (“ф’юзісу”), автор вчення вдався до експерименту довжиною в півстоліття, в процесі якого випробовував найрізноманітніші умови існування людини, не виключаючи й найскладніші. Отже, людина має знатися на законах “ф’юзісу” (залежного світу), для того, щоб вийти з залежності, розвинути в собі боголюдські здатності шляхом свідомого буття. В цілому експеримент ще не закінчився, оскільки наука Жити незалежно ще вимагає відповідей на численні запитання. “Ф’юзіс”, власне, за вченням цього мислителя, виступає “лабораторією” самотворення людини, її само вивершення, за діалектичними принципами Живого, в істоту досконалу – людину-Бога. Тому до часу людина має поставитися до “ф’юзісу” з великою увагою, пильно вивіряючи всі, навіть найнезначніші її прояви, допоки не виплекає в собі заслужену здатність бути її господарем. Отже, за вченням П. Іванова “ф’юзіс” є другою нижчою природою, вона є тією якісно новою формою “натури”, яка виникла в процесі самовідступу людини. “Природу незалежну”, відповідно, можна визначати твірним началом (“натурою”) презентантом “метапринципу” сущого. В основі онтології П. Іванова, за висновком нашого дослідження, лежить діалектичний закон Живого (етико-раціональний за суттю), як субстанційна форма. Це питання знайде своє з’ясування в ході подальшого розбору. Важливо акцентувати, що за П. Івановим дух не є відокремлюваним від матерії, а виступає як невід’ємна від неї субстанційна форма. Якщо взяти до уваги інше аристотелівське визначення “ф’юзісу”, за яким вона постає необхідною і первинною у власному сенсі, – як початок руху і спокою, що надає характеру необхідності самій зміні: як в значенні потягу до змін, так і в значенні порядку змін. Арістотель уточнює, що “ф’юзіс” є необхідністю у розумінні норми, яка необхідно досягається, якщо на те надається можливість. І як наслідок, розрізняється рух “відповідно до ф’юзісу” і “проти ф’юзісу” – те що властиве “сутності” самій по собі і те що може з нею випадково трапитися як відхилення від норми [83а, с. 147]. В цьому значенні “ф’юзіс”

наближається у своєму витлумаченні до поняття “Природи незалежної”, за вченням П. Іванова.

Вдамося до подальшого розкриття системи понять досліджуваного нами вчення. Отже, кожна світоглядна ідея** утримує в своїй основі головну думку (переконання), яка цементує її вісь і є рушієм для її розгортання. Рівень магнетизму цієї думки, який знаходиться в прямій залежності від наближення останньої до істини буття, визначає ступінь зацікавлення людей в цій ідеї. П. Іванов формулює цю наріжну думку наступним чином: “Жити нам треба, а помирати не треба” [41, с. 854]. Бажання жити, вважає П.Іванов – це та найперша зв’язка, яка може з’єднати його ідею і її послідовника [252, с. 76]. Важливо констатувати, що ця ідея ні своїм світоглядним змістом, ні засобами практичного втілення не порушує принципу толерантності. Власне, поза цим виміром, вона просто не існує. У відповідь на звинувачення у шкідливому сектантстві, автор ідеї незалежного Життя пише: “Я не йду проти суспільства, я не заважаю своїм вчинком” [52, с. 824]. І тому він не знаходить підстав “заборонити цю справу”, відмовитись від неї, не робити її. **В в і ч л и в і с т ь**** і постійна налаштованість не шкодити, не заважати, а допомагати іншим – визначають вихідні принципи і задачі цієї ідеї. Про себе П. Іванов пише: “А він зі своєю ідеєю не збирався нікому заважати, а тільки допомагати всім людям всього світу” [64, с. 289]. І далі: “Мое загартування, мій вчинок не протидіють жодному напрямку. Мій вчинок вчить тільки хорошому людину, щоб вона перевиховала себе в справедливості, щоб правда нею керувала” [68, с. 160]. “Я Напівмісяць і Червоний Хрест – міжнародне здоров’я” [цитата за : 161, с. 99].

Вкрай широке – до всеохопності – поле досвідних напрацювань наповнює вагомістю умовиводи її автора. Всі хто добре знав П. Іванова або детально ознайомлений з фактами його біографії, не піддадуть сумніву такі його висловлювання: “Я вивчав атмосферу, весь Всесвіт, для того, щоб він залишився зрозумілим в житті” [73, с. 212].

За наукою П. Іванова, людина повинна активно взаємодіяти з живими енергіями Природи (за висловлюванням автора “струмом, електрикою, магніто”),

якими багаті повітря, вода, а також земля, тим самим відкриваючи для себе перспективу незалежного життя. Це шлях п р о б у д ж е н н я** прихованих природних можливостей людини, власне, поступового с а м о в і д р о д ж е н н я** в безсмертній формі і змісті.

Отже, світ незалежної Природи, як єдності трьох вічно живих тіл: повітря, землі і води, що в Дусі Святому природно знаходяться, включає і людину, в абсолютному змісті і формі, як органічну свою складову*** (зараз і далі по тексту трьома зірочками і підкресленням ми будемо позначати основні світоглядні положення вчення П. Іванова). І цей постулат вчення ми визначаємо **першим теоретичним положенням** в системі його базових складових. Статус Природи незалежної – найвищий. Вона є життєдайним джерелом. І людину неможливо помислити поза нею. Цитуємо: “... повітря, вода і земля – три основні тіла, **котрі нам дали все**” [60, с. 731]. Джерело “... сили – це Природа: повітря, вода і земля, без цього ми не люди (мова йде про абсолютну природу людини, її богоподібність. – Л. 3.) Якщо це моє знайдене люди зрозуміють, вони всі покинуть харчуватися” [59, с. 727].

Безсмертна людина (боголюдина) є господарем всього спродукованого світу природи. П. Іванов так це пояснює: “...людина, яка не нужденна: їй не треба ні їжа, ні одяг, ні житло ... ця людина є **г о с п о д а р е м**** всієї природи і своєму тілу. Така людина перемогла в природі ворога (власні вади: психічні, фізичні. – Л. 3.), вона через свою справу самонародилася. Її джерело в цьому – загартування-тренування. Я не вчений по теоретичному знанню. Я був і є і буду в природі практик” [252, с. 27].

П. Іванов, як автор вчення про безсмертя, яке, за його переконанням є природним станом людини, на відміну від неприродного нинішнього життя, що закономірно завершується фактом смерті, вказує на джерело самонародження людини в новій якості (незалежності) – це система загартування-тренування як Свята справа, в основу якої покладено діалектичні принципи Живого***. І ця вивірена особистою практикою світоглядна позиція П. Іванова, що знайшла розкриття в методі самовідродження людини в істоту нову, досконалу, з

перспективою безсмертя – ми визначаємо **другою світоглядною засадою** вчення. Отже, досягти незалежності і піднятися до щаблю людини-господаря всього залежного світу (людини-Бога), – є досяжним тільки за умови дотримання нею певних духовно-фізичних вимог, які мають діалектичний зміст та діалектичний принцип втілення: про що піде мова нижче. Все це підводить нас до висновку, що через сукупність духовно-фізичних норм, що витікають із органічної щодо них системи світоглядних бачень (а це є, за усталеного підходу, культурним феноменом – явищем культури) світ, який сповнений активної присутності людини, набуває єдності і упорядкованості. І це з одного боку. З іншого ж, – якщо прийняти систему світоглядних бачень автора вчення за дійсну і безпомилкову, – то можна заключити, що саме **силою людського духу, що виходить із внутрішнього знання**, в тілі культури викристалізувався образ присутності божественного, а отже безумовно морального в людині, який не спотворений неприродною для неї хижацькою подобою, яка мов чужорідний наріст з'явилася в процесі боротьби за існування і все частіше перебирає на себе роль керманіча в її поведінці.

За вченням П. Іванова, входження людини в світ незалежної Природи відбувається шляхом свідомого буття, – і це потребує роз'яснення. **Третя** базова світоглядна засада цього вчення формулюється нами часто вживаними у вченні висловами: **Свідомість визначить буття***** або **свідоме буття**. Для поглибленого аналізу розширимо це положення ще рядом цитат: “Хіба люди не згодні щоб жити в природі вічно і безсмертно? На це у кожної людини повинна народитися в природі думка: Свідомість визначає буття” [56, с. 750]. “Ні техніка, ні все штучне, ні хімія не допомогли – ніяка одиниця, окрім однієї свідомості” [29, с. 715]. **Не віра, важливо зауважити, а свідомість, за теорією цього вчення**, є вірним керманічем людини на шляху самовдосконалення.

Для П. Іванова світ Природи, як суб'єкта буття, є **пізнаванним**. Послідовник вчення поступово відкриває в собі всю глибочінь природних знань. Всі здатності, якими наділила Природа людину одвічно, при дотриманні іванівського способу життя, гарантують їй можливість знати – знати достовірно (ця тема знайде

детальне розкриття у підрозділі “Світогляд як осереддя смислів поєднаних у ціле за вченням П. Іванова та особливості функціонування кореневої форми духовного осягнення світу, знання”). П. Іванов пише: “Тут важкого немає... одне легке і хороше природне, щоб людина сама себе оточила знанням... Це знання приходить не з наукових теорій” [цитата за : 235, с. 12]. “Вчення моє природне у людині – в самій собі” [70, с. 180]. “Ніде не шукайте – тільки в собі, все в собі живе” [252, с. 63]. Здатність входження в свою внутрішню знаттєву невичерпність, через яку людина розкриває для себе істини буття, можлива тільки шляхом природної практики, що здійснюється за принципами діалектики Живого. Вони складають основу (світоглядний стрижень) системи загартування-тренування. Остання ж сформульована автором та подана як **доповнення** до теорії вчення. Система загартування-тренування “Дитинка” – це духовно-фізичний “механізм” самовідродження, що наставляє людину на повноту її природної досконалості. П. Іванов пише: “**Загартування-тренування є наука одна із всіх наук, яка здатна на людині розвинути сили і волю для того, щоб людина сама себе огородила знанням в природі: чинила опір застуді, будь-якій хворобі**” [252, с. 122]. “...нам треба життя, а не смерть! ...Земля покаже своє таке життєве джерело. Вона більше не буде до себе притягувати тіло людини. **Загартування-тренування – це буде Свята Справа**” [53, с. 840]. “Система загартування-тренування з’явилася на Землі не для того, щоб господарювати (перебрати на себе роль жорсткого догматичного зобов’язання. – Л. З.), вона людей оточила силою і енергією – смерть вона прожене, а життя у славі введе. **Люди зробляться Богами, любов набере силу**” [37, с. 860].

Сучасна філософська теорія дає визначення **свідомості** як якісно нової психічної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах, витворених людством у процесі історичного розвитку [264, с. 319]. Власне йдеться про опосередковані форми знань, які наповнюють людину внутрішнім змістом. Таке визначення, репрезентує поняття “свідомості” виключно в гносеологічному вимірі, ставить на пізнавальну основу і, відповідно, передбачає активізацію свідомості тільки через гносеологічний запит.

Але свідомість розкриває своє “бачення” і на основі вроджених ідей (Р. Декарт). Свідомість може визначатися також як специфічна реальність, як особливий “внутрішній світ”, даний суб’єкту безпосередньо, і як такий, що пізнається з повною очевидністю [268, с. 144]. Говорити про свідомість можна і з позиції її інтенційності, як головної її ознаки (Э Гуссерль, Ж -П Сартр и др.). Отже, наповнюватись сутнісними баченнями людина може в різний спосіб. Це можуть бути знання, які нашаровуються в результаті **сприйняття** людиною зовнішнього світу досвідним шляхом (емпіричний підхід), а також знання, які людина отримує у раціональний спосіб, тобто шляхом теоретичного мислення, але можна говорити і про знання, що постають вочевидь, осягаються безпосередньо, стають надбанням людини шляхом почування (схоплюються мисле-чуттєво), мовою вчення, відкриваються людині шляхом **п р о б у д ж е н о ї с в і д о м о с т і****.

П. Іванов націлює людину дошукатися саме цієї форми знань, що за усталеними формами філософського аналізу прираховувалися до сфери безсвідомого або підсвідомого. П. Іванов переконаний, що за умови безпосередньої активної взаємодії людини з живими струмами Природи та ввічливості, що є найпершим виразом здорового, а значить правильного входження людини в контекст світу незалежної Природи, єдності з ним, глибинна внутрішня сутність людини, її божественна мудрість, може засвідчуватись щомиті правильними нагальними рішеннями, добутими з цього глибинного джерела. П. Іванов виходить з того, що не ворожнеча відпочатково закладена в природу людини, як це за Томасом Гоббсом, а **вся глибочінь знань про світ** (доступ до якої людина в процесі залежного життя так недоречно втратила) **освячена любов’ю**, як розумним почуттям, свідомим виявом доброти.

Отже, **світ незалежного життя**, за вченням П. Іванова, – це світ, засадничою характеристикою якого є принцип “Свідомого буття”. Далі дамо ще ряд ґрунтовних пояснень щодо зазначеної проблеми з огляду на філософські теорії і визначення.

В історії філософії питання свідомого і безсвідомого людини посідає одне із центральних місць. В одному із філософських джерел [211, с. 252 – 256] ми

віднаходимо наступні роз'яснення: безсвідоме – це неусвідомлюване, нерефлексивне, спонтанне. В буденному розумінні безсвідоме зазвичай пов'язується з тим, що вище свідомості (над-свідомість або інтуїція, духовність) чи нижче свідомості (під-свідомість, з якою мають справу зазвичай художники, але частіше лікарі). Безсвідоме у філософії впродовж всього історичного часу визначалося по-різному: це і самостійна незбагненна сутність буття (містики, романтики); це і афекти та невиразні ідеї (Спіноза); це і непомітні схоплювання (Лейбниц); першопочаток, що творить світ (Шелінг), воля, що лежить в основі світу (Шопенгауер), духовне начало Всесвіту, що спирається на панпсихізм або всезагальну здібність до почування (Е. фон Гартман), це і воля до влади (Ніцше), це і інтуїтивні ідеї і сприйняття (Бергсон) ін.. Всі ці підходи, як правило, тяжіли або до онтологічного, або до психічного безсвідомого. В філософії Декарта та інтоспекціоністів, психіка і свідомість не ототожнювались.

П. Іванов стоїть на позиції абсолютизації влади розумного начала в людині. Потяги, бажання, афекти (область безсвідомого за З. Фрейдом) він не відносить до природного в людині, тобто як такого, що є визначальним в її психіці. Наявність пристрастей є свідченнями слабкості її волі** до безсмертного життя або відсутності останньої. Отже є підстави говорити про переваги неприродного тваринного в ній над людським, яке відтіснило людське, власне, перебрало на себе роль керуючого в ній начала. В цьому контексті важливо оговорити наступне. Воля за П. Івановим не є ірраціональною силою, стихійним пориванням – як це у випадку вчень Шопенгауера і Ніцше. Вона виявляє себе з опорою на абсолютний розум, оскільки постає внутрішньою спонукою до втілення (засвідчення через вчинки) закону еволюції Святого Духу, який є носієм мудрості світу, істини незалежного буття.

Продовжимо ретроспективний перегляд проблеми свідомого і безсвідомого як вона представлена в історії філософії з метою більш поглибленого витлумачення цього аспекту у вченні П. Іванова. Палкий прибічник скепсису і суб'єктивізму англійський філософ Д. Юм тримався думки згідно з якою розум не може служити мотивом волевого акту, оскільки він “є і повинен бути рабом

афектів” [296]. А. Шопенгауер в своїй головній праці “Воля і уявлення” висунув вчення, згідно з яким початком всього суцього є “безсвідома воля” [293]. Проблему безсвідомого розробляє також Е. фон Гартман [112]. У своїй роботі “Філософія безсвідомого” він формулює поняття “психічного безсвідомого”. Автор теорії психоаналізу З. Фройд визначає **бажання і потяги** основою людського існування [270]. Напроти, П. Іванов тримається думки, що **бажання і потяги до залежного життя** є проявом відчуженої від людини природи (чужого неприродного в ній). Цитуємо: “Люди живуть в нерівних умовах: одні вищі, інші нижчі; одні примушують, інші підкоряються; одні володіють, інші нічого не мають. І ця життєва нерівність породжує недовіру, відчуження, злобу, ненависть. Так ми й залишились на нашій землі в неправді і в залежності, яка заважала, заважає і буде заважати через наші **б а ж а н н я****. Ми стомлюємось, нас з вами оточує нездатність, безсилля, смерть” [252, с. 57]. Саме силою бажання, вважає П. Іванов, людина втягнулася в **неприродний для неї світ залежного життя**, чим змусила себе помирати [252, с. 51].

Для більш поглибленого розкриття теми **незалежного світу** проаналізуємо поняття “**еволюція**”, широко вживане у вченні, а отже і четверту світоглядну засаду, яка утримує це поняття у своєму змісті. Це “**Еволюція Святого Духу*****”. В зошитах П. Іванова читаємо наступне: “Еволюція – це коли свідомість визначає буття” [42, с. 755]. “Дух Святий засяяв в людях; **е в о л ю ц і я**** в люди прийшла – це свідоме буття. Це все треба людям зберегти як око своє, тоді-то ми поробимося в природі, в житті всі Боги. Залежить від нас все” [37, с. 870]. За вченням П. Іванова, еволюція – це не безсвідомий процес природного добору з метою найліпшого пристосування виду до умов існування, а процес, який зумовлений знанням, і є послідовністю свідомих дій з опорою на ці знання. Знати, за П. Івановим, – означає так жити, щоб не породжувати помилок, які засвідчуються горем, бідною, хворобою, смертю. Мова йде про знання не у значенні “все про все”, а **знання, як відповідність певному принципу – закону, способу буття, який виключає ці жахливі наслідки**. Цей закон, як “невидима натура”, мовою вчення Г. Сковороди, Святий Дух, мовою вчення П. Іванова, має

відтворюватись людиною упродовж всього життя, змінюючи її в бік досконалості та поступово наближаючи до безсмертя. Цитуємо: “Святий Дух – це в житті є еволюційність” [цитата за: 161, с. 70]. “Це еволюція, це Святий Дух, свята справа між Природою і людьми на нашій землі, в нашому житті. Мій шлях, моя дорога прокладається для всіх однакова, – за те, щоб жити, а не вмерти” [цитата за : 161, с. 87]. “Це еволюція, не людська вона є, а Божова...” [147, с. 490]. Щоб оточитися Духом Святим “ззовні і зсередини”, людина має змушувати себе діяти у відповідності до принципів еволюції. Цю відповідність, як світогляд (система понять і світоглядних положень), як правила життя (система загартування-тренування), утримує в своєму тілі вчення П. Іванова. Цитуємо: “Я говорю за еволюцію: її у нас не було, але буде. Я всі сили поклав на оцю ось справу, кладу і буду класти далі. Саме головне – моє усне вчення проробити. Це її, Природи, бажання” [63, с. 278].

Отже, проведений аналіз дає нам підстави стверджувати, що П. Іванов визначає **незалежний спосіб життя людини еволюційним, духовним**. І відповідно незалежний світ, який утримує життєвірне начало, **світом Святого Духу**. Святий Дух – це основа незалежного світу. **С в я т и й Д у х****, за визначенням П. Іванова це – еволюційність – розумний, гармонійний принцип існування Природи незалежної, якому має відповідати і людина. В нашому дослідженні він знайшов адекватне понятійне відтворення в **“Діалектиці Живого”*****, яку ми визначаємо **п’ятою** світоглядною засадою вчення, що стало об’єктом нашого дослідження. Розкриттю і обґрунтуванню цієї засади присвячений окремий розділ дисертації.

За вченням П. Іванова, поняття **Святий Дух**, еволюційність, еволюція Святого Духу, є тотожними за суттю. Вираз “Святий Дух” можна вважати скороченою формою останнього. Святий Дух є законом об’єктивності, всезагальності і необхідності незалежного безсмертного буття, – абсолютною основою безсмертя, законом добра, еволюційним заком Живого, діалектичним принципом безсмертного буття: такого висновку ми досягли на основі детального аналізу першоджерел.

За вченням П. Іванова, свідомість людини, яка “черпає” свій зміст із істини буття – Святого Духу – і є її прямим свідченням, не психічне, а **духовне явище**. Свідомість такого рівня як спільна жива основа буття-безсмертя (спільна свідомість) об’єднує своїм законом, а отже і єдиним змістом і воду, і землю, і повітря (як три живі тіла), і безсмертну людину. В зошитах П. Іванова ми неодноразово віднаходимо такі висловлювання: “задовільнитися однією свідомістю”, “ввести в життя своє свідомість спільну” [147, с. 513].

Спільна свідомість (Святий Дух), за П. Івановим, це та свідомість, яку людина розкриває, звернувшись всередину себе і пробудивши ті можливості інтуїції, які ще “сплять”, не заактивізовані в ній. Оскільки мова йде про внутрішньо-суттєве, що є спільною знаттєвою основою людей, то в даному контексті є цікавим, з нашого погляду, звернутися до теорії К. Юнга і звести кілька порівнянь.

Розбудовуючи вчення про “колективне підсвідоме” Карл Юнг визначає його як розширення індивідуального розуму до сфери загальнолюдського, не свідомого, а безсвідомого, у **якому ми всі схожі**. Skorистаємося цитатою: “Колективне підсвідоме” – це найглибший шар людської психіки, своєрідний резервуар, який акумулює людський досвід, що підсвідомо передається від покоління до покоління; це – потенційні можливості людини, сфера довготривалої пам’яті свідомості, звідки вона черпає, коли необхідно, найдревніші свої образи [298, с. 305]. “Немає такого зла, – заявляє К. Юнг, – якому людина не піддалася всією душею, перебуваючи під владою архетипу” [298, с. 14]. Чому ж злу вдається керувати людьми силою їх архитиповості? Спробуємо відповісти на це запитання.

Вийти на шлях безсмертя, за вченням П. Іванова, – дорогу без зла, можна тільки на основі набуття певного досвіду, знань, які дозволять спізнати це зло і будуть достатньо інформативними щодо засобів його уникнення. Несвідоме, за К. Юнгом, як можна його пояснити через світоглядну позицію, засвідчену вченням П. Іванова, – є спільним стихійним колективним потягом до нових випробувань, які мають завершитись новим досвідом, що буде відверто доказовим щодо заблуд

у системі людського існування. Ось тому хвиля зла й досі піднімається на поверхню людського буття як стихійна сила.

Людина, в якій домінує не звіряче, стихійне, а божественне, розумне, начало, за вченням П. Іванова, не розбурхує, а вгамовує стихію зла, бо її вчинки відповідають божественним принципам. Вона просвітлена знанням істини і свідомістю, яка цю істину владна реалізувати. Центральне положення вчення “Свідоме буття” утверджує і навіть постулює керівну роль духовного начала в людині, мовою вчення – Святого Духу.

Виходячи з попереднього аналізу, можна відмітити суттєві паралелі між вченням П. Іванова і філософією самобутнього генія української культури поета-мандрівника Г. Сковороди, який основою і рушійною силою всіх речей вважав **невидиму натуру – Бога**. Бог мислиться Г. Сковородою як “безначальне начало світу. ...вічна глава і таємний **закон** у тварях. Закон же цей є Господньою природою, тобто невидимою натурою, що не підлягає тлінню. Вона у всьому є основою, початком, а сама безначальна, не обмежена ні часом, ні місцем, ні статтю, ні йменням [121, с. 133]. **Безначальною основою світу П. Іванов визначає Святий Дух**, як закон за яким живе незалежна Природа. Отже **світ незалежної Природи, можна визначати як світ Святого Духу**, його закону, при дотриманні якого, людина знаходить для себе вічне право безсмертно жити.

Отже, оскільки, за вченням П. Іванова, свідомість людини безсмертя, яка “черпає” свій зміст із істини буття – Святого Духу, – визначається нами не як психічне, а як духовне явище (про що вже йшлося вище), і яка, як спільна жива основа буття-безсмертя, об’єднує своїм законом, а отже і єдиним змістом і воду, і землю, і повітря (як три живі тіла), і безсмертну людину, то доречно висновити, що за світоглядом цього мислителя Дух виступає невідокремлюваним від матерії, тобто постає невід’ємною від неї субстанційною формою, тим самим нівелюючи установку на матеріалістичність, чи то ідеалістичність цього вчення. За вченням П. Іванова, як і за філософією вченого мислителя еволюціоніста Тейяра де Шардена [242], життя – іманентне тканині Універсуму. За такої умови істина заключається в чуттєвому об’єкті як в дзеркалі. П. Іванов підводить спільну

основу під буття (в даному контексті мова йде про онтологічний абсолют: суще) і свідомість. Як і вчений палеонтолог, філософ Тейяр де Шарден він виводить свідомість зі світу. В основі онтології П. Іванова, за висновком нашого дослідження, лежить діалектичний закон Живого (етико-раціональний за суттю), як субстанційна форма. Сущє, як буття в істині, тільки в інтелекті (шляхом використання понять) виступає у етико-раціональному вигляді, як певна форма найбільш адекватного його відтворення. В Дусі ж, буття в істині (Святий Дух, тотожно еволюція Святого Духу) постає у власній і живій формі. Тому тут доречно уже говорити про надраціональні форми само і світоосягнення.

Вчення П. Іванова можна характеризувати як пантеїстичне виходячи с того, що його автор визначає Природу незалежну Богом (“Бог – це є Природа, а в ній найголовніше – це людина”). Але, з певним уточненням. Вчення самородка, природного практика, вчителя і мудреця ми кваліфікуємо іманентним пантеїзмом, виходячи з визначення, яке наявне в тілі філософської теорії і формулюється наступним чином: “Іманентний пантеїзм поміщає Бога в світ в якості його “частини” – як силу або закон вічний, незмінний, що управляє мінливим світом (Геракліт, стоїки, Спіноза). При цьому Бог в деяких із іманентних пантеїстичних вчень може розглядатися не як осередок характеристик відмінних від світу, а як єдність протилежностей (Микола Кузанський, Дж. Бруно, Я. Бьоме)” [213, с. 191, 192]. У вченні П. Іванова, Природа незалежна визначається Богом, оскільки вона є носієм закону вічного буття – Святого Духу, який є діалектичним за суттю (єдністю протилежностей). Теоретико-понятійна форма цього закону буде розкрита в окремому розділі.

Далі, природно постає запитання: “На скільки гостро зведені у протиріччі залежний і незалежний світи та на скільки загрозливою для людини є сила їх непримиренності. Чи може навпаки, правильний вихід із протиріччя є умовою народження нової для людини якості, яка може здійснитися тільки у такий спосіб?” Зробимо відповідні роз’яснення. За вченням П. Іванова, людина не приречена на довічну роздвоєність: марення одним та життя в іншому світі. Незалежний і залежний світи не позбавлені внутрішнього зв’язку. **Більше того** –

вони взаємообумовлені і органічно поєднані. Тільки реальне входження людини в залежний світ може сформувати в останній відповідні навички виходу з нього та створити ту систему внутрішнього гарту яка надійно підніме її до рівня керманіча своєї долі. Вчення П. Іванова не виникло на порожньому місці: в даному контексті мова йде про історичну його обумовленість. Порфірій Іванов наголошував, що саме в нашу історичну добу мала з'явитися природна практика такого змісту, яку продемонстрував він сам у своєму п'ятидесятирічному експерименті, з метою довершення тих форм знань, які накопичувалися в культурі століттями і навіть тисячоліттями. Цитуємо: “Треба було давно покинути їсти, але не приходив такий час” [цитата за : 161, с. 86]. Цей історичний пошук, як теоретичний, так і практичний (від буденного до мистецького, релігійного, філософського та наукового), не був досі довершеним конкретним практичним ділом, головним виконавцем якого була б людина не захищена анінайменшим чином: ні одягом, ні житлом, ні їжею, ні власним егоїзмом, не підперта “костурами” наукових теорій, стереотипів мислення чи забобонів. Це своєрідна редукція всіх нашарувань “історизму” і “натуралізму”, якими просякнута людська свідомість до чистого знання (саме це завдання ставив перед собою Е. Гуссерль, створюючи свою філософську теорію). Та пошук Е. Гуссерля відбувався виключно у внутрішньому світі людини, в суб'єктивній її природі. Він не апелював до людини як до цілого: тіло, душа, дух. До того ж редукція за П. Івановим не є простим звільненням від цих нашарувань, а активним проясненням останніх.

П. Іванов вважає, що саме в цю історичну добу (середина ХХ-го століття, а якщо бути точнішими: з 1933-1983рр.) склалися всі передумови для здійснення такої практики. Історична виправданість цього експерименту довжиною в півстоліття обумовлена ще й тим фактом, що досвід людства, який жили впродовж віків всі напрямки людської життєдіяльності, має **достатній рівень наукового прозріння, щоб через систему наукових знань, філософського та релігієзнавчого осмислення підтвердити і довести абсолютну підставність і життєву виправданість природно-практичного доробку П. Іванова, який**

засвідчений у вченні, а також відтворений у незліченних спогадах його сучасників та послідовників. Свою 50-ти річну практику в природі П. Іванов вважає історично зумовленою, бо вона вмотивована потребою людей відродити лад світу і самовідродитися в ньому на засадах гармонії і добра. З цього приводу він пише: “Мене випросили у природи бідні, хворі, ображені люди” [66, с. 94]. Далі в його текстах ми віднаходимо наступну цитату: “Якби Природа обрала не моє тіло, то вона обов’язково обрала б інше (для цього ж самого призначення. – Л. 3.)” [252, с. 21]. Тобто, не конкретно П. Іванова випрохали у Природи люди, а саме ту людину, яка змогла б продемонструвати реально ті якості, які були омріяні людством упродовж тисячоліть: “Природа свій напрямок змінила. Природа зробила одного для засвідчення, що це **не якесь особливе диво є в природі, а фізичне явище**, природа для цього прислала людину таку – Паршека, йому ввела свої сили, він пішов по тій дорозі, яка уникла смерті. Він знайшов життя вічного характеру, він в цьому загартувався, щоб в природі жити вічно” [252, с. 25]. “Ми всі люди в природі, народжені для життя” [цитата за : 161, с. 24].

Отже, вчення П. Іванова є пантеїстично-антропоцентричним. Метою існування людини, за цим вченням, – є набуття нею незалежності, відродження своєї справжньої – божественної природи, шляхом еволюції – свідомого буття. Для людини, що підіймається сходами еволюції (свідомо діє), моральність органічно присутня у способі її буття, та найсуттєвішим є те, що саме вона (моральність) його і визначає. Еволюція, як закон незалежного буття, Святий Дух, – це мораль в дії, яка не залишає поза межами свого впливу все, що складає світ живого, і свідчить про себе як на духовному, так і на психічному та фізичному рівнях. Мораль у фізичному світі, за П. Івановим, – це фізичне здоров’я. Абсолютна моральність – це абсолютне (фізично-психічно-духовне) здоров’я, а отже і відсутність смерті взагалі. Отже, онтологічне обґрунтування етики, характерне як для античної філософії, так і для християнської теології, вчень Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Куліша та ін. знайшло собі місце також у вченні П. Іванова та отримало тут своє особливе вирішення і розкриття.

В цьому контексті доречно згадати філософію талановитого вченого, академіка Української Академії наук О. Гілярова, оскільки в його світогляді відтворено ряд поріднених з П. Івановим бачень щодо сутнісно-визначальних принципів, які засвідчують позицію людини в світі. О. Гіляров вважав Всесвіт живим організмом. Його першоосновою – свідомість. Остання ж, – не виникає і не зникає, а існує вічно. На переконання О. Гілярова, все розмаїття світу закладене в природі духу. Отже, “якщо свідомість є основою дійсності, то сама навколишня дійсність є не що інше, як знак чи символ внутрішньої духовної сутності”. І тому, “щоб вивчити дух, ми повинні вивчати природу, і навпаки, щоб вивчити природу, ми повинні вивчати дух” [цитата за : 121, с. 318]. Ці два напрямки мислення та світорозуміння – О. Гілярова і П. Іванова, попри певні розбіжності змикаються (і на цьому важливо акцентувати) в такому суттєвому контексті – це оптимізм, гуманність, непереборна сила життєствердження. О. Гіляров в праці “Що таке філософія і що вона може і чого не може дати” так визначає свою філософію: “Вона світла, позаяк за її принципом усе просякнуте світлом свідомості. Вона радісна, позаяк бачить у прагненні радості вищий принцип світобудови; вона віддає належне всій розкоші чуттєвого світу й усім розумовим насолодам; вищою радістю вона визначає повноту життя і загалом і в цілому заперечує смерть” [цитата за : 121, с. 319]. Вчення П. Іванова, пройняте не менш потужним пафосом оптимізму і життєствердження. Але його автор вважає по-справжньому життєздатним і в тому вартісним тільки все те, що увійшло в людське життя силою **свідомого терпіння в любові до всього розмаїтого світу** (як “теплих і хороших”, так і “поганих і холодних” його сторін), – принципом, який закладений в Природу незалежну як носія безсмертя – в її Святий Дух.

Думка про дійсне призначення людини та спосіб його досягнення – є наскрізною у вченні П. Іванова. Концентрована форма викладу цієї думки: “Людина – є в Природі Бог” [50, с. 510]. Ця тема знайде більш детальне висвітлення в ході подальшого аналізу.

3.2. Вирішення проблеми ставлення людини до світу за вченням П. Іванова.

Оскільки світ, за вченням П. Іванова, – це Природа, яка людині мати (вона має розум, силу, волю, чуття). Природа – це і люди: її діти. Ставлення до світу – це стосунки в родинному колі Природи як матері і її дітей – людей, які налаштовані саме на таке світовідношення. Ці стосунки мають перспективу за умови взаємопідтримки, любові, відкритості та щирої турботи. Цитуємо: “Треба виплекати до Природи любов, а не примху і обурення: в один час – добре, а в інший – погано. Все буде добре: поганого ні в людині, ні в Природі не буде через один хороший вчинок, який виправдає і людину, і Природу. Для людини шкідливого в Природі і для Природи від людини теж не буде, а буде пахнути і красуватися в усіх місцях і всюди людина, вона не буде шкодити Природі, а Природа не буде шкодити людині, між ними припиниться боротьба за існування – хто кого – а буде в любові дружба, взаємозбереження” [252, с. 64]. “Треба з Природою бути разом і з нею невідривно тримати природний зв’язок” [252, с. 64]. “Треба навчитися так жити, щоб в Природі для всіх бути корисним” [252, с. 63]. “Природа любить ту людину, яка сама любить її душею і серцем” [252, с. 52]. “Найголовніше – любити Природу: повітря, воду й землю, а між цим – всіх людей” [252, с. 62].

Зробимо порівняння і знайдемо спільне та відмінне у ставленні до світу за **східно-азіатською, західною традиціями та вченням П. Іванова**. Слід констатувати, що у східних культурах ствердився такий тип ставлення до світу, який відзначається прагненням **злитися зі світом**, сповнити себе смыслом, віднаходячи його у світі. Кожний найнепомітніший витвір природи стає для людини джерелом смыслу, дає їй матеріал для самообґрунтування і самотворення [208, с. 68]. На відміну від східно-азіатського, європейський тип ставлення до світу відзначається певною рівновагою між людиною та світом. Світ для греків є водночас і предмет захопленого споглядання й спокійного розмірковування і разом з тим – предмет перетворюючої дії [208, с. 69]. “Як кінь народжений для

діла, віл – для оранки, собака – для пошуку, так людина народжена для двох речей – для умоосягання й дії” [цитата за: 208, с. 203], – писав Арістотель. Сміслова поєднаність **діяння і споглядання**, чим вирізнялась антична традиція, стало ґрунтом для розвитку наукового, а особливо філософського знання, зумовило високий статус культури в системі античного способу життя.

Тип ставлення до світу, що притаманний Культурі Київської Русі, характеризується своєю окремою специфікою. Йому властива, насамперед, **виразна етична забарвленість, активна зверненість до внутрішнього світу людини**. Пізніше цей тип ставлення до світу набрав чіткішого окреслення в “філософії серця” Г. Сковороди, П. Юркевича, цим духом просякнуті твори М. Максимовича, П. Куліша, М. Костомарова та ін. [236],[299],[188],[170],[171],[164].

Які ж смислові наголоси в системі “людина – світ” є визначальними за вченням П. Іванова? Проведемо порівняльний аналіз – як розкривається питання ставлення до світу за вченням П. Іванова та за східною і західною традиціями. У даосизмі засадничо-визначальним є світоглядний принцип недіяння (в значенні найвищого діяння) [158, с. 171], [101]. Послідовник вчення П. Іванова – це людина далеко не бездіяльна. У відповідності до світогляду, який став об’єктом нашого дослідження, недіяння, як невиразна вписаність у світ одвічної природної гармонії дао, – це не та основа, що є сутнісно-визначальною у взаєминах світу і людини як складової цієї єдності. Іванівський природний практик є активною людиною. Основна мета його **діяльності – це самозміна**: шляхом активної взаємодії з усім оточуючим світом, людьми та живими природними тілами (повітрям, землею, водою), відродження в собі втрачених в процесі залежного життя прихованих природних можливостей, які в перспективі забезпечать безсмертя людині. Завдячуючи своїй природно-практичній діяльності, послідовник вчення знаходить виключно своє місце в світі, яке “ніким не зайняте і не купується ні за які гроші” [57, с. 890]. Це місце, не є тихою заводдю чи затишною схованкою, де все уповільнено і майже беззмінно, а виступає наповненим активності життям, кожний прояв якого узгоджується з усім незалежним живим гармонійним світом.

Послідовник вчення П. Іванова поступово в процесі своєї духовно-фізичної діяльності за настановами вчення піднімається до рівня людини **з а с л у ж е н о ї**** в Природі, тобто такої природної одиниці, яка **через сумлінне дотримання діалектичних принципів Живого, сповнюється підтримки Святого Духа** – сили його присутності в собі. Послідовник вчення П. Іванова не “розчиняється” у світі Природи, не зливається з нею в єдиному потоці незалежного буття, нівелюючи тим самим свою особистісність. Природний практик за вченням П. Іванова є співтворцем Природного світу, на відміну від східної традиції, за якої смислоосягнення є вичерпним виміром людини як мислячої білинки. Піднімаючись по щаблях самовдосконалення людина східної традиції підпорядковується потокам дао (даосизм) чи розчиняється в душі всесвіту (індуїзм) [100], [284]. Піднявшись до рівня людини заслуженої в природі, а потім і боголюдини, послідовник вчення П. Іванова стає джерелом творчості. Він осягає світ і творить його з себе. Кожна його дія має додати гармонії світу, а не послабити його життєву силу: не загубити, ні відвести анінайслабший “струмочок життя” в “річище небуття”. Отже, за цим вченням вимір **смислеосягнення світу людиною**, є необхідною умовою для здобуття нею виміру **життєсмислотворення**. Даоська ж традиція у своєму світоглядному змісті утримує як провідну думку про відносність буття, життя та смерті [246]. Індуїзм і буддизм надають статусу абсолютного буття позаземному існуванню [125], [165]. Вчення П.Іванова визначає життя як животворення, – тобто такий спосіб буття людини, що не порушує лад Всесвіту, а зберігає і підсилює його, а також заперечує смерть, оскільки вважає останню помилкою людського існування.

Оскільки П. Іванов визначає людину як активну, діяльну одиницю Всесвіту, а активність – це послідовність вчинків, які мають спрямування, сутнісну мотивацію, то варто проаналізувати, що ж є предметом перетворюючої діяльності людини за цим вченням.

Послідовник вчення П. Іванова, не перетворює світ у відповідності до своїх споживацьких запитів – нескінченних потреб, як це властиво людині особливо західного світу. П. Іванов називає такий спосіб ставлення до світу “**п р и м х л и в**

і с т ю**” і “к а п р и з у в а н н я м**” та “с а м о з а х и с т о м**”, який прокладає мертву непрохідну межу між людиною і світом Природи, відмежовує від тих джерел життя, які можуть забезпечити їй заслужене безсмертя. Цитуємо: “Життя людини залежить від Природи. Під час народження вона була облита водою, виштовхнута повітрям і прийнята землею. Людина не захотіла жити в Природі в оточенні повітря, води і землі, а почала створювати **штучні умови** для свого життя. Люди пішли не по тій дорозі” [252, с. 52]. Саме через це, переконаний П. Іванов, людина залежна не гарантована від нещастя і, за його висловлюванням, на неї, чекає день, для неї призначений, тобто факт невідвратної смерті. Ця думка знаходить дорозкриття і в наступних висловлюваннях автора вчення: “Людина має дві дороги в природі: одну і другу. Перша – це залежна, вона помираюча, друга – незалежна, ніколи непомираюча” [252, с. 52].

Сучасна філософська думка не позбавлена всієї гостроти усвідомлення проблеми наслідків людської життєдіяльності на планеті Земля. Особливо відвертими в даному контексті є висловлювання Р. Генона, Е. Фрома [271], [273], [274], [275], Х. Арндт [83], Г. Лебона [178], Х. Ортега-і-Гассет [217], О. Шпенглера [294], В. Кутирьова [176], [175]. Еріх Фром в своїх працях “Людина для себе”, “Анатомія людської деструктивності”, “Втеча від свободи”, “Душа людини, її здібність до добра і зла” вказує на деструктивність, яка присутня в поведінці і способі мислення людини західної цивілізації, її здатності до руйнівних дій. Обсяг напрацювань в цьому напрямку уже сягає критичної межі і тому людина сучасна вже захищається від світу патологією власної деструктивності, словами Е. Фрома, вона вимушена “руйнувати світ, щоб світ не зруйнував її”. Особливу загрозу становить діяльність яка витікає із “нарцисцизму” (зосередженості на власній персоні, коли все оточуюче сприймається через призму **бажань власного вдоволення**) західної людини. Цей феномен, з погляду Е. Фрома має історичний корінь. Особливої загрози він набуває як групове явище, віднаходячи для себе ґрунт у міжлюдських взаєминах. Мова йде про релігійний,

расовий, політичний нарцисцизм. На думку Е. Фрома, будь-який прояв нарцисцизму може завершитись фанатизмом і руйнуванням.

Про нівелювання особистості в масі, її інтелектуальній і моральній деградації пише в своїх статтях Х. Арендт [83]. Мова йде про людину усереднену стандартизовану, яка легко стає знаряддям авторитарних режимів, тоталітаризму, що з особливою силою заявили про себе в ХХ-му столітті. Людина-обиватель (масова людина: пристосуванець) легко перероджується в зручний інструмент єдиного шаблону і діє за програмою “Ти – ніщо, рух – все”.

Аналіз вище наведених точок зору потребує висновку. З одного боку людство тягнеться до спільності, відчуваючи потребу в єдності, з іншого боку – стає заручником цього потягу. **Коли основою єдності є сліпа віра, яка під впливом авторитетів трансформувалася у догму** (незалежно від того, якого ця догма походження: релігійного чи ідеологічного) наслідки впливу цього породження будуть виключно негативними. **Але людство не має зрікатися спільності тільки на підставі того, що ті її форми які були ним випробувані попередньо, виявились ганебними і не життєздатними.** Ірраціональні тенденції постмодерну, які культивуються у сучасну добу, умотивовані позицією зречення спільності з ознаками раціональності – об’єктивного закону, що постає у вимірі необхідності і всезагальності, – це одна сторона справи і в ній ховається прорахунок повного зречення раціональності. Але є й інший бік проблеми. На думку автора цього дослідження, неетизована раціональність, тобто така, що не враховує глибинного почуття співпричетності на засадах взаємної турботи (мовою представників руського релігійного ренесансу, “соборності”) – є провальною помилкою людського життєусвідомлення. Е. Фром в своїй філософській праці “Мистецтво любити” доводить, що **любов є почуттям сповненим змісту.** Він не розглядає її поза **турботою** про іншого, **відповідальністю, повагою та знаннями** [276]. Доречно поставити і наступне запитання: “Чи може називатися розумом те духовне утворення, яке не переймається найнагальнішими проблемами життя, не проявляє турботи, не піклується про живе, не дбає про себе, планету Земля, інших?” Позиція

невіддільності морального і раціонального була засвідчена ще в античну добу мудрецем Сократом і має визначення етичного раціоналізму. Знання, яке не служить добру, причетними до якого є всі суб'єкти спільнот, не є знанням в істинному сенсі.

Повернемося до теми **спільного як загального** та **індивідуального як неповторного**. Тут особливо варто наголосити на думці, що спільне, не виключає, а навпаки – передбачає особливе, уможливорює самоцінність індивідуального.

За вченням П. Іванова, людина належить двом вимірам. **Перший: спільний – божественний**, в основі якого лежить абсолютна мораль (мовою П. Іванова: “Треба нам з вами так ось поробитися ввічливими зі своїми словами, з вибаченням, щоб ніякої і ніде не склалося образи”); загальне визначення цієї моралі – Святий Дух [54, с. 786]. А це означає, що ніхто не має залишатися в стані скривдженої людини. В світі не має бути несправедливості, у відношенні до всіх суб'єктів єдиної спільноти, включаючи і воду, повітря, землю. Не має бути чинників, які руйнують живий узгоджений лад спільного існування. **І другий – особистісний**. Кожна людина, за цим вченням, є неповторною. Вона виразник свого “місця в світі”. Але розкритися у всій повноті своєї самотності і неповторності, вона зможе тільки досягнувши статусу досконалої істоти – людини-Бога.

Злиденність людського духу, його замкненість на світі потреб, що за вченням П. Іванова є проявом самовідчуження, веде до переродження людини на обивателя – істоти обмеженої і стінами власної будівлі, і духу, який не шукає шлях до самого себе, а егоїстично чіпляється за те, що гарантує йому крихти тимчасового вдоволення. Ханна Арендт визначає це породження як “сучасну масову людину”, яка є носієм масової свідомості. Як форма спільного, така свідомість апелює не до божественного, гармонійного, розумного в людині, а до масового усередненого, обмеженого, штучного, і в тому неусвідомлювано примусового, дисгармонійного, а отже як такого, що завжди утримує в своєму тілі загрозу стихійності – руйнування.

Масове суспільство, будь воно на Заході чи на Сході, неминуче породжує конформізм. Еріх Фром і Ханна Арендт визначали стан, коли люди керуються прищепленими думками, при цьому приймаючи їх за власні, “втечею від свободи”.

П. Іванов визначає незалежний стан людини природним її станом. Бути вільним, за цим вченням – це значить відповідати у кожній своїй природно-практичній дії такому порядку світу (П. Іванов називає його “Святий Дух”), в умовах якого людина досягає найповнішого розкриття своїх прихованих можливостей: своєї дійсної природи людини-Бога. Отже, вчення П. Іванова – це духовно-фізична практика набуття людиною свободи. Цей стан визначається П. Іванов як спосіб незалежного існування.

Та масове суспільство, удосконалюючись в напрямку “антикультури споживання”, переходить на нові – інформаційні стандарти свого існування, тим самим крок за кроком зрікаючись своєї духовно-фізичної цілісності і підриваючи духовно-фізичну цілісність Природного світу загалом. Цю епоху можна визначати як час культу “несвідомої свідомості” (визначення В. А. Кутирьова). Автор філософського дослідження з теми “Виправдання буття” розкриває свій погляд на проблеми, які постали нагально. Він пише: “Оскільки в сучасному світі людина діє переважно в ідеальному (віртуальному) вимірі як генеральний конструктор уявних віражів, то безумовно втягується в нього “однією свідомістю. Як наслідок – непотрібність її тіла, предметного світу взагалі” [175, с. 17]. На відміну від ідеалізму, який хоча й не досвідно-чуттєво, а умоглядно прагне досягнути істину, новонароджений світ штучної віртуальності не переймається питаннями **суцього, самообґрунтованості та вічності буття**. В. А. Кутирьов визначає сучасний світ інформаційного буму світом дискредитації буття. Останнє ж витіснене теорією самоорганізації (синергетикою), яка претендує на всезагальність і універсальність власної світоглядної парадигми. “По мірі того як віртуальність примножується, – пишуть автори трактату “Політична економія віртуальної реальності: панкапіталізм”, – тілесності стає все менше, і матеріальні умови віртуальності все більше знищуються. Як довго продовжиться цей процес перед крахом? Уява

розростається, а оточуюче середовище і інфраструктура деградують – це помста матерії” [168, с. 70].

Зводячи критику на буття, практично зрікаючись його, сучасна посткласична думка визначилась щодо нової релятивної “опори” **світу становлення** в образі “ніщо”. Проектну свідомість людини постмодерну не хвилює дослухання до світу, вона зіллала себе з віртуальною творчістю “без прийняття **відповідальності** і без домагання істинності” [282, с. 67]. С. С. Хоружий визначає віртуальне світосприйняття “недобуттям”, симптомом енергетичного занепаду людини в світі, вказує на його гіпертрофічність. Це прояв якісного занепаду, симптом відсутності формотворчої волі (мовою вчення П. Іванова – “пробудженої свідомості”). Необхідний наслідок, – віртуалістські стереотипи поведінки, творчість, яка постулює тільки саму себе – тобто, віртуальність як таку. Зрештою, – зачароване коло віртуальності. Коли в основі “ніщо”, то цей “ніщоїзм” обов’язково дасть відповідні сходи в вигляді позиції в світі, яка пробиває собі дорогу до гласності. “Істина без відповідності реальності”, “Світ без субстанції і сутності”, “Етика без всезагальних зобов’язань” – ось заголовки венських лекцій Річарда Рорті, що культивують деконструкцію, як повне вивільнення енергії людської безвідповідальності [260, с. 82].

Зречення людиною істини свого буття П. Іванов визначає як свавілля. Поглиблення проявів свавілля **ставить під удар феномен буття людини в світі, веде до його безосновності**, і в тому примирливості (безпринципності) та безстабільності. Коли свідомість людини не опирається на високі принципи, цінності, мораль, істину, – тоді функцію останніх перебирає на себе звичка. Цитуємо: “...люди цим (залежним життям. – Л. З.) не задовільнились, що вони пожили, посвавільничали і повмирали...” “В результаті праці у нас народилась **з в и ч к а****. Ми не вміли їсти, не вміли одягатися. А тепер ми їмо досхочу, а вдягаємося до тепла в тілі... Це є наша звичка – якийсь час пожити в цьому добрі та посвавільничати, а потім померти...” [252, с. 215], [14, с. 146]. “Ми самі по справі є по своїй озброєні звірі технічні. Люди всі живуть в ритмі, а ритм на Землі людьми вводиться. Вони такий закон у себе мають і будуть мати через свій в

природі **вчинок**” [74, с. 265]. Практично тотожну оцінку діяльності носіїв “культури” техносвіту віднаходимо в також у джерелі, до критичних думок якого ми вже долучалися. Отже, відомий сучасний філософ В. А. Кутирьов в своїй роботі “Виправдання буття” пише: **“Вічне і об’єктивне буття сприймається все важче**, бо майже не залишилось середовища, яке б не залежало від нашої перетворюючої активності. В орієнтації на небуття проявляється убудованість людей в систему технологічної реальності, яка набуває **своїх** законів розвитку” [175, с. 27].

Отже весь попередній аналіз дає нам всі підстави стверджувати, що за вченням П. Іванова, в основу стосунків людина – світ має бути покладено принцип “спів-жити”, а не “спо-жити”. Мовою народної думки: Що віддає – те й живе, що відбирає – те неодмінно зникає. І тому тип ставлення до світу, репрезентований вченням П. Іванова найбільш повно відповідає тому, що сформувався в глибинах києворуської традиції. Цей тип знайшов своє довершення в “філософії серця”. Наведемо ще ряд цитат на підтвердження вищезазначеного висновку: “Серце – світлий ключ природи. Серце – це ключ до всього: коли у людини здорове серце, тоді їй і ум дарма” [252, с. 63]. І далі: “Я як практик копаюсь в собі особисто. Не шукайте десь – тільки в собі, все в собі живе” [252, с. 63]. “ Ми впродовж всіх років вчилися теоретично спізнавати природу, але так і не довідалися де таємниця, а вона вся знаходиться в живій людині, а не в напівмертвій, хто не бажає вчитись по природному, а живе за рахунок сил природи і в природі знищує все на собі і в собі. В цьому велика від людини шкода. Треба жити в природі, а вся цивілізація – це омана” [252, с. 54].

Людина цивілізації, за вченням П. Іванова є напівмертвою, бо вона ізольована від найжиттєдайнішого джерела її сили і волі – живих струмів Природи, та діє за хибною програмою, яка заснована на винищенні природного добра, а значить на пограбуванні. Стосовно цього П. Іванов пише: “В природі люди своїми вчинками, своєю пихатістю та нечемною стороною не заслужили жити, їм природа відмовила. Треба людям позбутися своїх примх, треба стати заслуженими перед Природою людьми. Ми не є людьми нашої Землі, ми є вбивці

природи, ми вбивці самих себе, злодії. Людина зсередини розледачилася, якості притаманні їй від природи відмерли, відходи непридатні для тіла, куди посилає? Природі в очі. Наше тіло – це квітка життя, а воно в оточенні мертвого і з краю, і зсередини” [252, с. 62].

Григорій Сковорода, людина скромних практичних потреб і великої духовної віддачі, сенс добродісного життя вбачав в **перетворенні навколишнього світу відповідно до істини, здобутої в акті самопізнання**, який постає не як гносеологічна дія, а як **онтологічний процес реального наближення людини до Бога шляхом заглиблення в себе**. Зміна навколишнього світу відбувається не через зовнішні чинники, а постає в акті самоперетворення людини, її обоження [121, с. 131]. Григорій Сковорода акцентує на ролі серця, як осереддя душевного життя людини, як рушійної сили, що визначає шлях її самоперетворення. Відмінність цих близьких точок зору полягає в тому, що Порфирій Іванов не надає такого низького статусу тілу. Системі поглядів відчайдушного природного практика не відповідає точка зору, що видима натура – це завжди “лжа”, “ничто”, “гної”, “идол”, “хвост”, “ад”, “пепел”, “тень”, “ночь”, “смерть”, “тлень”, “тьма”, – як це за визначеннями мандрівника-філософа.

П. Іванов радить кожній людині берегти своє тіло як зіницю ока. Бо “т і л о** – це жива справжня природа, в ньому є струм та електрика”. Більше того: “Він (П. Іванов. – Л. З.) через практику відкрив цю таємницю: вся справа в тілі людини – воно відіграє роль в житті” [72, с. 269]. “Є такі якості в природі, що ми не будемо помирати, а будемо вічно жити. Тіло буде жити за рахунок своїх вироблених для життя сил. Тіло в незалежності стійке на всі можливості в природі” [252, с. 60]. Далі П. Іванов підсилює цю думку закликком: “Все старе треба прибрати з людського життя, стати на шлях усвідомлення природної мудрості – народити своє живе безсмертне тіло, яке примусить жити в природі вічно” [74, с. 261]. В даному контексті мова йшла про нове тіло, самонароджене. За вченням П. Іванова “ч у ж е т і л о**”, що вимагає підтримки шляхом споживання, є необхідним у процесі народження людиною т і л а н о в о г о** – безсмертного. Тіло, як фізіологічна основа людини – це не абсолютна “лжа”, “тьма” і “смерть”, в ньому є

частинка правди, через яку людина може і має повернутися у безсмертя шляхом самонародження нового тіла. Тіло, що не запліднене моральною думкою (у вченні П. Іванова, – це думка про незалежне існування) не буде зазнавати еволюційних змін за законом Живого (практики в системі загартування-тренування), за цих умов воно є і “гной”, і смород, які посилає людина в обличчя Природи. Цитуємо: “Запаху такого, як хоче природа, нема на людині: вона породжує смород” [252, с. 62]. П. Іванов не переймається трансцендентними речами. І переконаний, що “Життя є, а ми цьому всьому люди такі є, які не живуть – відмирають” [37, с. 861]. “Здоров’я знаходиться в природі. Я не боюсь природи, смерті не визнаю, бо її як такої в природі нема. Це ми самі в процесі нашої історії розвинули смерть” [252, с. 63]. “Енергія в тілі, а провідник мертвого (одяг, житло. – Л. З.) заслоняє від живого (живих струмів природи. – Л. З.). Ось де неправда, вона знаходиться в людях”. **“Є такі якості в природі, що ми не будемо помирати, а будемо вічно жити. Тіло буде жити за рахунок своїх, вироблених для життя сил. Це природна сторона, в ній є струм, магніто, електрика, що є в повітрі, воді і землі. Те ж саме знаходиться в нашій людині”. Тіло має “жити в струмі, електриці і магніто, де вся сила через це лежить і воля знаходиться” [70, с. 171].**

Отже, на переконання П. Іванова, тільки омите ж и в и м и с т р у м а м и п р и р о д и (струм, електрика, магнетизм)** людське тіло є союзником і голосом її душі, а не темною кліткою духу, яка тимчасово скріплена з ним і до того ж є його запереченням. Самонароджене нове тіло людини, навпаки, має стати живим щохвилинним дієвим свідченням мудрості і животворящої сили Святого Духу, що сповнює його, і унеможлиблює неприродність у поведінці людини.

Віднайдемо суттєві паралелі в глибинах нашої історичної минувшини щодо проблематики, заданої в дослідженні.

Характеризуючи побіжно сукупність дофілософських уявлень про граничні підстави людського буття, які мали місце в **міфології давньоукраїнської культури**, В. Горський зауважує, що міфологічна свідомість не знала поділу світу на природний і надприродний. Для неї існував єдиний космос, що протиставлявся як світ порядку – хаосові, світу безпорядку. Космос мислився утвореним із

чотирьох первісних стихій, якими для давніх слов'ян є вітер, вода, вогонь і земля. Простір упорядкованого космосу сприймався невід'ємно від людини, що освоює цей простір, установлюючи порядок у ньому. Названі особливості мислення позначилися й на характері уявлень про людину, за якими у давньоукраїнській культурі притаманна відсутність чіткого протиставлення душі і тіла. Відсутність чіткої антитези “дух-тіло” позначилась і на розумінні **акту творення**, яке мислилось не як перетворення “ніщо” в “щось”, як акт упорядкування, де людині надавалась роль активного співучасника світових подій [121, с. 33]. Автор дослідження також наголошує на тому, що у давньоукраїнській свідомості переважає виокремлення “світла”, “верху”, “правого боку”, “сходу” як більш ціннісних, що протистоять символам “темряви”, “низу”, “лівого боку”, “заходу”. Неможливо залишити поза увагою і казкові оповіді про воскресіння героя за допомогою мертвої і живої води. Мертва вода повертає тілу героєві життєві функції: відроджує його “подобу”: рани його загоюються. Жива вода повертає йому “образ”: “істинно людське обличчя”. Важливо констатувати, що подібне визначення життєвих пріоритетів підводить нас до висновку, що для **давніх слов'ян явлений світ є світом порядку, сакральним світом**. Людина-герой знається на його законах і єднається з ним, засвідчує свою приналежність до нього силою вчинку, доброю волею свідомого (в значенні знання його істинних законів) вибору, що власне і є свободою. Воля жити, засвідчуючи в своїх природно-практичних звершеннях образ героя-переможця сил хаосу, що загрожують сакральному світу порядку, який невіддільний від людини у статусі героя, виходить із найглибшого джерела її дійсної природи, де вражаюче-проникливі найтонші чуття і велика духовна сила, висока моральність визначають повноту і цілісність такого уособлення. Вочевидь, вчення П. Іванова виявляє зв'язок з цією традицією, оскільки віддає всі переваги явленому світу (світу трьох стихій: повітря, землі і води, які в Дусі Святому природно знаходяться та соборності Природи і людства). Воно також зводить “вежу” присутності людини у цьому світі виключно на потоці Життя, як перемоги над власними вадами, хворобами, смертю.

Віднайдемо паралелі щодо заданої проблематики з **християнською традицією**, що знайшла своє преломлення і особливе розкриття на **українському ґрунті**. Вілен Горський у філософському нарисі “Біля джерел” коментує ці питання наступним чином: “Згідно з фундаментальною засадою, на якій ґрунтується християнський світогляд, Бог творить світ, даючи йому образ” [120, с. 114]. Власне, можливість досконалості. **Сенс буття** людського є процесом “**переображення**”, що здійснює людина, здіймаючись **сходами служіння, вільного мученичества та жертвності** до Божої природи. Як далі свідчить це джерело: “Вищий щабель на цьому шляху відведено **образу святості, який втілював уявлення про найдовершеніше, найдосконаліше**, про межу досягну для людини на шляху єднання з Богом. Житійна література стверджувала **святість як моральний ідеал поведінки**, як особливу життєву позицію, через яку чи не найвиразніше реалізується ставлення людини до Бога” [120, с. 114] Це ставлення виявляється через прагнення уподібнитись (“сподобитись”) Богові. Автор приведеного дослідження констатує, що згідно з християнським ученням, людина для сприйняття “життя вічного” мусить фактично, тобто дійсно, реально існувати в сфері Христового життя, а не лише в свідомості. Сам Його прихід у світ (факт народження Христа), “...дає сподівання на переображення й цього земного світу” [128, с. 21-22].

Повернемося до світоглядної моделі вчення про реальне безсмертя, що зародилося в нинішньому часі, і віднайдемо сутнісні паралелі з християнською традицією, що знайшла своє преломлення і особливе розкриття на **українському ґрунті**. **С в я т и й Д у х****, за визначенням П. Іванова це – еволюційність, основа безсмертного буття – розумний, гармонійний принцип існування Природи незалежної, якому має відповідати і людина. П. Іванов, як це і за християнською традицією, стверджує **святість як моральний ідеал поведінки**, як особливу життєву позицію, через яку людина має **відродити свою божественну природу**. Мораль ця є свідомістю такого рівня, яка об’єднує своїм законом, а отже і єдиним змістом і воду, і землю, і повітря (як три живі тіла), і безсмертну людину. Ця святість вкладена в Природу сакральну, гармонійну, незалежну. П. Іванов, як і

релігійний філософ, вчений палеонтолог Тейяр де Шарден, **виводить свідомість зі світу**. Здатність виявляти цю свідомість в дії (вчинками) відкриває для людини перспективу переображення як власної природи, так і світу залежної природи загалом. На підтвердження цього можна навести цитату: “Ми з вами повинні використати ці **природні сили і якості, це все – святині світу**” [204, с. 92]

Отже, теоретична світоглядна модель, що має за основу надпотужний пласт безприкладної практики в природі, виходить з кореня давньоруської традиції, яка “акцентує увагу на прагненні ствердити святе царство тут, на Землі, і для людини” [121, с. 46-47].

Прийнявши до уваги все вище викладене, можна дійти висновку, що на світоглядному полотні вчення П. Іванова виявляються (уловлюються) риси креолізації – накладання християнських уявлень на модель світу, вироблену в культурі східних слов'ян. На користь цього твердження слугує і наступний умовивід, це те, – що онтологічні питання за цим вченням постають не в метафізичному, а натурфілософському вимірі. Світ бажаний, божественний не є трансцендентним, потойбічним щодо людини і Природи і тому онтологічний статус Природи не трансформований християнською традицією, а знаходиться, за цим вченням, у відповідності з міфологічними давньослов'янськими уявленнями.

В “Ізборнику Святослава” [95] і “Шестидневі” Іоанна Болгарського [283] “зовнішнє” (тіло) не індиферентне щодо “внутрішнього” (душі). В пам'ятках давньоукраїнської культури – часто-густо – “кріпость” тіла і “краса” тілесна розглядаються як свідчення “душевної” досконалості людини: саме цей погляд засвідчує вчення, що постало об'єктом нашого дослідження. Термін “тіло”, за вище зазначеними джерелами, не знаходиться у протиставленні “душі” на відміну від “плоті”. За вченням П. Іванова, термін “тіло” не є в опозиції ні до “душі”, ні до “духу”, хоча “плоть” у значенні “чуже тіло”, протиставляється духовному-душевно-тілесному як цілісно-досконалому. І тому всі властиві людині вади пов'язані не з тілом, а з плоттю: і в цьому питанні позиція, засвідчена у вченні П. Іванова збігається з давньоруською традицією. В продовження цих думок ще раз звернемося до досліджень В. Горського з історії української філософії і

прокоментуємо тезу: “зло не в тілесному як такому, а в плоті, що зіпсована гріхопадінням. Причиною зла вважається не матеріальний субстрат, а неправильно використана свобода волі. Звідси, метою спасіння є не звільнення душі від плоті, а насамперед звільнення плоті від гріховності, очищення, виправлення її через “одуховлення” [121, с. 44].

Далі, задля поглиблення, упрозорення та всебічного аналізу питань, які щойно постали в об’єктиві нашої уваги, скористаємося працями одного із найфундаментальніших дослідників релігійно-філософських джерел киеворуської історичної доби Бондаря С. В., зокрема монографією “Філософсько-світоглядний зміст “Ізборників” 1073*1076 років”. Автор цього дослідження у розділі “Проблема людини”, посилаючись на текст Ізборника Святослава, акцентує на тому, що в цій релігійно-філософській пам’ятці вказується на високе призначення людини, зв’язане з її подобою Богу (человек “подражает творца, акы образ прьвообразное”). Із розуміння людини як “храма”, – далі зазначає джерело, – в якому перебуває Бог, витікає і уява про призначення і кінцеву мету її буття. “... Шляхом служіння богу здавалось можливим досягнути “безсмертя” і “нетління”, і це було одним із найголовніших фактів, що спонукали індивіда до виконання того, що від нього вимагалось у відношенні здійснення релігійної діяльності” [95, с. 56].

Дуже інформативним, з нашого погляду, задля прояснення питання приналежності вчення П. Іванова до тієї чи іншої традиції, є факт присутності у киеворуських релігійно-філософських текстах Ізборників ідеї про чотири елементи, яка відтворена в ряді його статей. А саме, у Феодорита віднаходимо, що тіло людини “от четырь сътав, глаголем, създано. Имать бо от огня теплоту, от воздуха же студеньство, от земли же сухоту, от воды же мокроту” [цитата за 95, с. 60].

Не менш цікавими, з нашої точки зору, оскільки ця проблематика знаходиться в річищі даного дослідження, є і фрагменти релігійно-філософських текстів Ізборників, де мова йде про людину, як невіддільну єдність душі і тіла. Автор монографії “Філософсько-світоглядний зміст “Ізборників” 1073*1076

років” Бондарь С. В. констатує, що в давньоукраїнських текстах людина інтерпретується як істота цілісна “единоипостасна”, “... сложное и единое лице, акы душа и тело”. Одначе тут же підкреслюється, що не можна змішувати, “зливати” душу з тілом [95, с. 58]. Оскільки в Ізборнику Святослава визначається, що душа оживляє тіло, бо тіло без душі стає мертвим [95, с. 61].

Отже, слід констатувати, що киеворуська філософська думка тяжіє до етичного, в створеній нею філософській картині світу. Тут взагалі відсутні етико-нейтральні сили і явища, як і у світоглядних побудовах вчення П. Іванова. Людина, як носій моральності (Іларіон “Слово про закон і благодать” [283]), може вивищитися над природою, як її господар. Вона забезпечує комунікацію між Богом і створеним ним світом. Вдуховлена благодаттю душа, управляє тілом, наче князь державою [121, с. 44]. Світоглядне полотно вчення П. Іванова утримує в соєму змісті такі ж пріорітети: про що вже йшлося вище.

Отже, вчення П. Іванова демонструє такий природовідповідний тип ставлення до світу, який змикається з киеворуською традицією і, власне, є її продовженням, оскільки йому притаманна виразна етична забарвленість, активна зверненість до внутрішнього світу людини. Головний його світоглядний акцент, який також витриманий в киеворуському контексті – це прагнення ствердити святе царство тут, на Землі, і для людини. Детальніше ця тема проаналізована нами в статті “Незалежність як життєтворчість за умови абсолютної необхідності за вченням П. Іванова” [131].

Задля більш повної конкретизації зв’язку вчення П. Іванова та джерел, які живили річище його мислеоснови, відмітимо наступне. В ряді своїх робіт П. Іванов спорадично апелює до Біблії. Це засвідчує те, що в процесі свого світоглядного пошуку він достеменно ознайомився з текстами Святого Письма. Але біблійні події не стали головними засадничими конститууючими положеннями для вчення П. Іванова, хоча вони надали певного змістовного окреслення його загально-парадигмальному виразу. Мудрець самобутньо витлумачує Біблію, не вдаючись до екзегетичних святоотецьких джерел. Апеляція (посилання) до текстів Святого Письма здійснюється П. Івановим, радше за все,

зادля упрозорення своїх думок, підкріплення авторитетом Святого письма: оскільки частина магістральних положень його світогляду (які він провидів), – з питань творення світу, світобудови, місця людини в ньому, її призначення, певною мірою збігаються з біблійними. Наприклад, частково він поділяв біблійну оповідь про створення світу (про це говорить наявність у вченні біблійних персоналіїв Адама і Єви), прослідковується також беззаперечна переконаність П. Іванова в існуванні Ісуса Христа та тієї високої правди, якою були просякнуті всі його земні діяння, у викладах вчення знайшла також проявлення та особливе розкриття християнська есхатологія.

3.3. Сумірність людини і світу з позиції письмового доробку Учителя П. Іванова

В загальній послідовності дослідження взаємин людина – світ у працях П. Іванова слід взяти до уваги ще один виключно важливий аспект – це **сумірність** людини й світу: збіг або розбіжність їх масштабу. Філософська теорія стосовно цього питання у поданні В. Г. Нестеренко вказує на можливі три варіанти співставлення людини та світу: порівняння їх масштабів: 1) Світ за своїми масштабами перевищує масштаб людини; 2) Людина певним чином переважає за своїми масштабами світ; 3) Людина і світ за своїм масштабом перебувають у стані певної рівноваги.

Відповідно у першому випадку ставлення до світу постає як **стражденність**; у другому – як **діяльність**; у третьому як **споглядальність**.

Розглянемо перший варіант, за яким людина (як маленька істота) є часточкою великого потоку буття. Будь що може спричинити страждання: спека, холод, брак кисню, нестача їжі, води... Світ людських взаємин може породити нові, вже суто людські страждання: душевний біль, сердечний неспокій, приниження людської гідності, моральне пригнічення... Отже, стражденність, у

цьому контексті, можна розглядати як виключно негативну характеристику буття, що послаблює і навіть в якійсь мірі руйнує систему взаємин “людина – світ”. Але це тільки одна сторона справи. З іншого боку, стражденність постає як певна школа досвіду, що приводить до усвідомлення обмеженості можливостей людини сьогоднішньої щодо світу. Виявляє негативно-людське в самій людині, робить її більш застережливою і обачливою. “...страждання є невід’ємним моментом будь-якого людського зусилля: цим засвідчується реальність, а не уявність залученості людини до світу” [208, с. 71].

Зусилля, напруження сил, націленість на перемогу – завжди поєднані з стражданням, що надає вагомості людським здобуткам, додає їм ціннісного виміру. За влучним зауваженням В. Г. Нестеренко: “Смислотвірним же значенням відзначаються лише ті форми стражденності, які не перевищують певної людської міри. Надмірні страждання руйнують суто людські структури... страждання, яке називають надлюдським, призводить до “розлюднення” людини...” [208, с. 71]. Автор філософського дослідження вдається ще до одного важливого висновку: “Якби сумління, гідність, віра, моральність тощо були закладені в людину ззовні, наприклад, надійшли до неї через генетичні механізми з природного світу, вони б не могли б бути зруйновані стражданням, соціальним за своїм походженням” [208, с. 71]. І далі: “Людина не мириться зі своєю стражденністю і виробляє різні механізми її олюднення. В цьому виявляється спрямування людини до подолання нею своєї обмеженості щодо світу” [208, с. 71]. Людина здатна, спираючись на притаманні тільки їй можливості, перевершити масштаб свого предметного існування. Ці виключні можливості людини є її здібністю до **цілепокладання** і **доцільної** діяльності.

Перш ніж перейти до розгляду другого варіанту сумірності людини і світу, що визначається як “діяльність”, прокоментуємо попередні висновки, але вже в контексті вчення П. Іванова.

Порфирій Іванов визначав світ як такий, що поєднує в собі відмінні якості: як “х о р о ш і і т е п л і**”, так і “п о г а н і і х о л о д н і**”. Він переконаний в перевагах п р и р о д н о г о с п о с о б у ж и т т я** і дає цьому способу

визначення: “Природний спосіб життя – це прийняття в природі не тільки хорошої, але й поганої сторони, тільки тоді організм буде однаково сприймати будь-які якості, що є в Природі і при цьому залишатися в рівновазі внутрішніх сил, тобто бути здоровим, на відміну від людей, що живуть в тепличних умовах” [цитата за : 129, с. 22]. “Всі люди залежні, – стверджує П. Іванов, – прагнуть жити добре і тепло, що й призводить до поганого і холодного. Тож краще нам пожити погано і холодно, щоб в подальшому було тепло і добре. А ми цьому не навчилися – щоб жити, а навчилися помирати. Нам це не заслуга, а мінус в житті” [35, с. 463]. І далі, “В природі із хорошого ніколи добре не виникає, а ми всі люди від холодного і поганого відгородились і вниз зі своїм здоров’ям покотились” [252, с. 57].

За вченням П. Іванова, людина має **змушувати** себе випробувувати найрізноманітніші якості природи: як “хороші і теплі”, так і “погані і холодні”. “Погані та холодні” умови, запевняє П. Іванов, стимулюють продовження її життя, а ось “теплі і хороші”, в разі їх переважання над “холодними і поганими”, – наближають її до смерті. Цитуємо: “...нам не добре і тепле дає життя, найголовніше – нам дає життя Природа: холодне і погане, від чого ми всі свої сили зосереджуємо, та на ділі ми бажаємо цього уникнути. Ми живемо добре, видно з усього, але погано тоді нам і холодно, коли ми помираємо. Ми безсилі з вами вояки” [36, с. 461].

Що стосується життя людини в суспільстві, то й тут вона має постійно свідомо діяти в напрямку “поганого і холодного” – терпіння і посильної самовіддачі. П. Іванов радить: “живи з постійним бажанням зробити людям добро, а коли зробив – ніколи про це не згадуй, а поспіши зробити ще” [252, с. 147]. Природа винагороджує людину за такі вчинки. “Треба навчитись в своєму житті для всіх бути корисним. Навчитись в людях в природі одному – допомагати хворому, нужденному в його тілі” [252, с. 147].

Автор вчення запевняє нас, що людина має постійно **змушувати** себе витримувати низку несприятливих природних умов, щоб розвинути в собі дієві здатності протистояти цим умовам легко і невимушено. **Нова свідомість**, за П.

Івановим, це переконаність в результативності дії за змістом: “Хороше придбав із поганого, яке пройшов” [26, с. 432]. “Від хорошого і теплого треба відійти геть далі, а до холодного і поганого вдатися” [252, с. 71]. **“Нам потрібна свідомість. Ми не повинні жити добре і тепло, а ось холодно і погано треба буде жити через те, що це буде нашим початком в житті: ми крокуємо через поріг”** [43, с. 489]. Вчення П. Іванова – це дорога до незалежного життя: шлях поступового самовдосконалення з перспективою самонародження людини в новій якості – людини-Бога. Принцип стражденності, який за наукою П. Іванова постає як **“с в і д о м е т е р п і н н я**”** – є ключовим принципом вчення. Він знаходиться в “серці” його ідеї і визначає її зміст. П. Іванов запевняє: **“Богова дорога – це коли треба брати собі погане і холодне і допомагати бідному, хворому, ображеному і нужденному”** [252, с. 71].

Вище здійснений розбір з необхідністю вимагає відповідей на запитання: “В який спосіб можна регулювати міру впливу “поганого і холодного” на людину?” та “Яким чином здійснювався експеримент самим автором вчення?” Перейдемо до послідовного з’ясування цих питань. П. Іванов не був в своїй справі авантюристом, не ставив рекордів і не прагнув чогось надзвичайного. Всі кроки його були обачливими і виваженими, кожна дія і кожен висновок, що поставав у її підсумку, багаторазово уточнювались і всебічно осмислювались. Озираючись в минуле, П. Іванов пише: “Я так не знав природу, як її доводиться знати зараз, у мене не було кругозору у ставленні до неї. Я йшов в природу саме для того, щоб вивчати її своїм тілом, так її зрозуміти в дусі всього виховання (в її осередку серед живих тіл: повітря, землі і води, і серед людей. – Л. З.). Все це робилося **поступово, обачливо і обережно**, з режимом харчування, свідомо, щоб жити за рахунок умов повітря, води і землі... Я вивчив Природу по ній же. В ній, як в хорошій справі корисній, випробовував найрізноманітніші хвороби” [252, с. 22]. Але обережність, обачливість і поступовість були присутні в тих справах, які П. Іванов міг регулювати особисто. Нажаль цей механізм не спрацьовував там, де організм і воля цієї особливої людини під тиском зовнішньої стихії – зла і жорстокості людей влади, вимушено відпрацьовували і далеко за межові умови

“холодного і поганого”, що випали на його долю. Сувора природа виявилася ще надто теплою поряд з ганебним змістом тих його співвітчизників, хто діяв за межею людськості. Незвичність поведінки П. Іванова викликали підозру, спротив, жорстокість, в той час коли останній не шукав особистої користі, не руйнував живе, а навпроти, докладав максимум зусиль в напрямку допомоги людям: вчив як зберегти здоров’я (а бути здоровим, за П. Івановим, – це в першу чергу бути моральним) і як повернути втрачене. За всіх умов верх брала воля, яка опиралась на шляхетну ідею пошуку шляхів здорового способу життя для людей всього світу. В підсумку термін перебування П. Іванова в тюрмах і психлікарнях, з ознаками проявів позамежової деспотії, склав дванадцять років. В зв’язку з цим доречно поставити запитання: “Чи можна на ділі констатувати упорядкованість світу культурою, якщо в XXI-му столітті на жодному континенті планети Земля ми не в змозі продемонструвати ні стабільності, ні надійності існування?” Наше сьогодення будується в обхід тих засад, які історично викристалізувались в тілі культури і отримали визначення моральності, гідності, живої співучасті, співчуття. Сучасна військова техніка світу утримує в своєму смертоносному череві потенціал війни, що 6-12 разів вцент здатний знищити Землю. Це беззаперечні докази того, якою ж на ділі є доля правди, що живить сучасну людину. Вона, за словами П. Іванова, нині є маленьким острівцем, “плямочкою” у безодні всього штучного, несправжнього, що їй протистоїть, і тим самим її заперечує. Правда, за вченням П. Іванову, – це незалежність. “Жити залежно (без анінайменших намагань змінити порядок залежного світу у напрямку незалежності. – Л. З.) – злочин в Природі” [74, с. 256].

Розбудовуючи у своїй системі “загартування-тренування” принципи поступовості, Порфирій Іванов радив не дуже поспішати, щоб не зашкодити собі. Діяти вдумливо і обережно, все зіставляти і вивіряти, зважуючись на новий крок. Практика загартування-тренування – це не шаблонна дія, а творчість. Кожна людина неповторна і тому має плекати свій унікальний особистий досвід. П. Іванов, звертаючись до своїх послідовників, говорить: “Читай, розумій (теорію його вчення. – Л. З.), але найголовніше – виконуй. Вчитель хоче, щоб самі себе

рятували. Нас наша справа, що ми робимо врятує. Мій шлях тяжкий та вірний в житті. Все роби з усвідомленням досягти цілі, з душею і серцем. Без вміння нічого не роби. Роби розумно і сміливо. Роби так як ти мене зрозумів і як підказує твоя розсудливість” [252, с. 153]. “Але не поспішай у моєму ділі, поволі, не відступаючи. Краще крокувати і дійти до мети, ніж бігом бігти і звалитися в яму. Не берися хутко гаряче по моїй системі загартування-тренування. Не поспішай жити. Моя ідея не для чемпіонства” [252, с. 152]. І ще, що вкрай важливо, завжди дотримуючись почуття міри, ознакою якої є **позитивний результат**. Природна практика загартування-тренування – це поступове, обачливе і дуже обережне входження людини в еволюційний потік Святого Духу. Але що найважливіше – воно має бути **свідомим**. Природа незалежна, так вчить П. Іванов, має закон свого самоздійснення, власне, еволюції. Людина, що прагне бути незалежною, повинна прийняти в себе цей закон і діяти у відповідності з ним через свідому спонуку (внутрішній примус), допоки останній не стане сутністю її буття. Обмежувати свої потреби в їжі і воді людина має поступово. Є навіть детально розроблений порядок поетапного обмеження потреб. Стосунки з холодною водою теж мають свою історію розвитку. Перші кілька років, приймаючи хворих, П. Іванов обмежувався обливанням лише ніг, допоки не відчув “дозвіл Природи”: впевненість в тому, що з цього часу для кожної людини є можливим обливання всього тіла. Це приклад того, як кількісні напрацювання, в межах вихідної якості, відкривають новий горизонт (нову якість). В poradniku “Дитинка” П. Іванов рекомендує вже двічі на день робити повне обливання. За вченням П. Іванова, кожна практична справа загартування-тренування за порадами “Дитинки” повинна в підсумку мати позитивний результат. Вислів: “...щоб тобі було добре”, – вписаний в “тіло” цього настановчого документу, і має діалектичну мотивацію. Його роль полягає в обмеженні (дотриманні міри) “поганого і холодного”, яке свідомо приймає на себе людина, заради того, щоб здолавши його, придбати нову якість, нові можливості.

Міра стражденності (за П. Івановим, міра свідомого терпіння) для практика вченням П. Іванова має бути такою, щоб результат її впливу на людину

був виключно позитивним. Що стосується порад, які мають морально-етичну спрямованість, – такі, що підводять людину до необхідності проявляти добротність, особливо по відношенню до нужденних, хворих, скривджених, то тут особливу вагу має умова-застереження зі змістом: **“робити все з радістю”**. Якщо це світле почуття не супроводжує справу добротності, то вона не має ознак справжнього діла і така людина ще не стала істинним провідником добра. Розвиваючи цю тему далі, варто торкнутися ще ряду суттєвих моментів, які надають проблемі більш чіткого окреслення. П. Іванов радить: перш ніж допомагати іншим, треба допомогти собі. Людина, яка не навчилася зараджувати собі, навряд чи зможе зарадити іншим. Допомогати треба вміло. Готовність допомагати іншим має опиратися на ясне усвідомлення того, як це треба робити, кому потрібно надавати допомогу і навіщо [252, с. 147]. Отже, за вченням П. Іванова, саме попередньо завбачене і свідомо прийняте на себе **“погане і холодне”** в підсумку забезпечить той необхідний рівень **“теплого і хорошого”** в людині (**“тепла внутрішнього характеру”**), який дасть змогу досягнути внутрішньої рівноваги, що веде до злагодженості стосунків з Природою та людьми. П. Іванов пише: **“Тож краще нам пожити погано і холодно, щоб в подальшому було тепло та добре”** [35, с. 463].

Таким чином, стражденність, як форма сумірності людини і світу, за вченням П. Іванова, має особливий зміст. Вона постає як **“с в і д о м е т е р п і н н я”****, тобто свідоме самопримушування посилено відкриватися впливу **“поганих і холодних”** чинників, що вирізняють умови людського існування. При цьому, слід додати, що міра впливу негативних факторів має бути такою, щоб неодмінно склався саме позитивний результат. За такої форми стражденності, **світ не перевищує людину в своїх можливостях**. Він (світ) безумовно тисне на неї силою всього, що є в ньому **“холодного та поганого”**, але через **“свідоме терпіння”**, яке є проявом не пасивності, а діяльності – світ стає її союзником, а не ворогом. Вміння жити у відповідності до законів Природи і довіра від людей – гармонізують останню зі світом загалом, як з цілим. Отже вчення П. Іванова практично нівелює, у ставленні до світу, той зміст стражденності, який постулює

безсилля людини перед ним, її вічну залежність від його величі і непередбачуваної сили. Вчення П. Іванова ніби “вибілює” стражденність як таку, змінює її сутнісне офарблення з песимістичного і статичного на оптимістичне і діяльне. Стражденність, прийнявши вираз “свідомого терпіння”, стає діяльною силою творення на користь життя. Діяльний оптимізм свідомого терпіння, стає, за вченням П. Іванова, засобом, що відкриває двері у безмежний простір радості і щастя повноцінного життя. Ця світоглядна позиція відмінна, і навіть полярна у питанні витлумачення стражденності у інших вченнях та віровченнях, зокрема у філософії А. Шопенгауера та буддизмі. Оскільки останній за вихідну має думку наступного змісту: кармічне втілення людського “я” – це полон бажань, що обіцяє тільки безвихідь темного мороку існування серед невідворотних страждань [245, с. 117-118]. Стоїчна ж позиція стражденності є культом приреченості людського існування, що виявляє себе як рок – невідворотна доля. За цим вченням людина мусить силою волі, що йде від усвідомлення невідворотності потоку життя, триматися незворушно, тобто з суворою витримкою приймаючи удари долі. Вона – вільна, бо розуміє їх невідворотну силу, вільна через впевненість, що не схибить перед ними, оскільки не підсобляє їм своєю поведінкою, мужня, терпляча, наскрізь пройнята пасивною гордістю власної незворушності. Свідоме терпіння, що постає у вченні П. Іванова як головний принцип життєдіяльності – є не пасивним, а дієвим засобом, завдячуючи якому людина може “перекувати”, за висловлюванням П. Іванова, “чужу”, тобто рокову долю на “свою” справжню, найпершим визначенням якої є Святий Дух.

Далі перейдемо до розгляду другого варіанту сумірності людини й світу, згідно з яким людина певним чином переважає за своїми масштабами світ. У цьому варіанті ставлення до світу постає як **діяльність**.

Якщо вдатися до ретроспективи, то можна констатувати наступне: людина в своїй діяльності перевершила масштаб світу тільки в добу Відродження, а згодом індустріалізації, коли почала народжуватися техносфера як реальна штучна неприродна сила. Якщо раніше діяльнісна складова ставлення до світу була представлена передусім у духовній культурі (мистецтво...), то останніми

сторіччями весь діяльнісний потенціал знайшов своє втілення і саморозкриття переважно в сфері виробництва, перетворивши людей у функціональних її заручників [200, с. 377–385]. За слушними висновками авторів сучасних філософських досліджень: “Діяльнісний екстремізм утілюється в нестримній промисловій експансії, в схильності до вироблення й здійснення різних соціальних проектів, у прагненні значно підвищити інтенсивність людської життєдіяльності загалом. Результатом є екологічні й соціальні колізії, які ставлять сьогодні людство перед лицем глобального катаклізму. **Діяльнісна стратегія поведінки людини у світі, ґрунтом якої є незбалансоване ставлення до світу, заводить людину в безвихідь.** Прагнучи ствердити людину як володаря світу, вона кидає її в глибини стражденності...” [208, с. 72]. Але, через діяльність відкриваються й певні можливості для подолання втрат, що породжені хибними напрямками використання людиною (як істотою мислячою) свого діяльнісного потенціалу. Адже промислова індустрія, яка підпорядкувала собі більшість населення планети, не є вичерпним видом діяльності людини. Є потреба говорити і про теоретичну діяльність – пізнання; а також про різні форми духовно-практичної діяльності – моральну, художньо-естетичну, релігійну, тощо.

З огляду на вищесказане варто зазначити, що діяльнісний тип поведінки людини сформувався ще в епоху Просвітництва, центром якої є активно діючий суб’єкт, здатний пізнавати і змінювати світ, відповідно до свого розуму. Людина цієї епохи покликана стати **володарем світу**, перебудовуючи його та удосконалюючи систему суспільних відносин на розумних началах. В одному із філософських джерел ми віднаходимо наступний висновок “Просвітництво – епоха, в яку світ ніби “поставлено на голову”, отже, визначальним стає безстрашний розум, що повстав проти нерозумного ладу і нерозумних догматичних ідей” [167, с. 186], [206], [238].

П. Іванов постулює людину як активну, діяльну істоту і тому є всі підстави стверджувати, що діяльнісна складова ставлення до світу є безумовно визначальною за цим вченням. Цитуємо: “Людина – це щось таке в Природі є живе, енергійне явище...” [62, с. 880]. “Повнота – є людина, цілком дозріла в

своїй дієвій безсмертній силі” [цитата за: 129, с. 16]. П. Іванов також визначає людину як втілення бадьорості [41, с. 847]. Але П. Іванов відкидав і навіть вважав злочинною будь-яку **діяльність** спрямовану на знищення природи і заподіяння їй навіть найменшої шкоди: “Вчитель нам говорить: від чужого відмовтеся. Ви не знищуйте природу, не ображайте її своїми вчинками” [252, с. 59]. Отже поняття діяльності, за вченням П. Іванова, є поняттям іншого змісту, ніж те, що знайшло собі місце в епоху Просвітництва. Направлену на підкорення природи діяльність, автор вчення визначає як шкідливу, образливу, згубну. Саме через брак знань як про світ, так і про саму себе, в повноті їх достовірності, людина вдається до помилкових дій.

Діяльність послідовника вчення – це жива практична справа загартування-тренування (активна взаємодія своїм відкритим тілом з живими тілами Природи: повітрям, водою, землею), а також практична включеність в суспільне середовище на засадах доброчестя та сумління. Еволюційна практика послідовника відкриває для нього реальну перспективу набуття боголюдських якостей. Людина, за переконаннями П. Іванова, має стати **г о с п о д а р е м п р и р о д и****. За теорією вчення, господар природи – це не грабіжник, озброєний до зубів технічними здобутками цивілізації, що назавжди втратив гальма і не припиняє напруженого пошуку нових засобів для привласнення природних скарбів, а людина, що **має силу, має волю** і влада її розповсюджується в першу чергу на саму себе. Сьогоднішній послідовник вчення повинен діяти в напрямку обмеження своїх потреб, але за умови дотримання режиму обережності, обачливості і поступовості. Отже, кожний, хто зажадає досягнути горизонту заслуженого безсмертя ще довго триматиметься за дві опори: з одного боку, це набуті **навички, вміння і здібності жити по-новому**; а з другого боку – убуваючі потреби, що посідають в житті людини ще не останнє місце. І тому соціально-виробнича сфера – це хоча й не домінуюча, але досить важлива ланка діяльності послідовника, якою сьогодні він ще не в змозі знехтувати. На підтвердження цих думок звернемось до авторського тексту: “Оскільки людина не живе подібно рослинам і тваринам безпосередньо і тільки серед природи, а живе й в людському

суспільстві, вона повинна перш за все відновити зв'язки свого організму з суспільством так, щоб життя в суспільстві зміцнило її здоров'я і сили, а не підривало і ослаблювало їх. Найголовніше:

1. Кожна людина повинна знайти і створити для себе найзручніші умови і місце в житті, а до тих умов, в яких вона знаходилася по необхідності, ставитися завжди без страху і відрази та нервового роздратування. Де б не жила наша людина, вона повинна почувати себе сміливо і радісно, і любити нашу матір Батьківщину. Любов з'єднує і живить сили життя, а страх, відраза і ненависть виривають людину із життя як квітку із землі.

2. Кожна людина повинна знайти для себе відповідну роботу і любити свою працю, і любити навіть ту працю, якою змушена займатися з необхідності. Улюблена праця дає сили, а та, якої людина боїться або живе відразою – пригнічує, забирає сили. Але й необхідна і улюблена праця може спричинити шкоду, якщо її влаштувати невміло і нерозумно. Потрібно через це не тільки навчитись любити свою працю, але й працювати так, щоб не підривати свої сили і не спричинити шкоди своєму організму” [9, с. 87 – 91].

П. Іванов впевнений, що навіть за умови сьогодення, на його думку, неприродного залежного життя, є такі сфери сучасної суспільної діяльності людини, які можуть задовольнити останню. Залишаючись засобом її існування, ця діяльність не має призводити до внутрішнього конфлікту в людині. Проблема участі останньої в сфері соціального життя є виправданою, бо вчитися жити незалежно – це довготривала справа. Людина не повинна з пригніченням чи з якоюсь відразою ставитися до виконання своїх суспільних обов'язків. Добродішність і сумління мають завжди визначати її життя.

Якщо говорити про соціальний аспект вчення П. Іванова в контексті сучасності, то діяльність як складова ставлення людини до світу, за цим вченням, про що вже говорилося вище, не стоїть осторонь ні наукових, ні культурних, ні виробничих сфер. Послідовник вчення є громадянином своєї держави, паростком національної культурної традиції. Все це зобов'язує його бути діяльною частинкою єдиного суспільного організму. Коло суспільних зобов'язань

визначається колом потреб, що, за вченням П. Іванова, дедалі мають скорочуватись. Подолання людиною будь-якої залежності (від їжі, одягу, житла, наукових теорій, які будучи втіленими в життя підсилюють людську залежність, від стереотипів мислення) відкріє перспективу через державницький к о м у н і з м** дійти нової спільності – сім'ї, загальний лад якої будуть визначати турбота, любов, взаєморозуміння. Цитуємо: “Людина не буде шкодити Природі, а Природа людині, між ними припиниться боротьба за існування – хто кого – а буде дружба в любові, збереження одне одного – ось тоді-то можна буде сказати, що це комунізм. Це буде комунізм через новий небувалий виправданий вчинок в житті кожної людини. **Незалежність – це комунізм**” [252, с. 65]. Слід зауважити, що комунізм, з точки зору П. Івановим, – є справою особливого гатунку. Це устрій з реальною перспективою земного Раю. За цих умов вже доречно говорити не про суспільство, а про сім'ю, яка єднає людей в спільному колі співпричетності. Цитуємо: “...ми почнемо жити по-новому... А яке ми матимемо щастя – потреби не буде ні в чому. Буде на землі Рай, мертве піде геть назовсім, а Живе (безсмертне. – Л. 3.) настане. Одне одного пожаліємо, нападати не будемо, ось життя яке настане богове!” [63, с. 279]. “Щоб не було холодно треба душу свою вкладувати в іншого і душу душею зігрівати, – тоді всім буде і тепло, і сито” [252, с. 76].

Практику загартування-тренування в осередку живих якостей природи П. Іванов називає **С в я т и м д і л о м****. А також джерелом життя вічного характеру [цитата за : 161, с. 86]. Останнє ж є досяжним тільки з опорою на “свідоме терпіння”. Цитуємо: “А ми ще до кінця не усвідомлюємо про цю справу. Це справа Свята: здорового Духа здорове тіло нам дає, ось це місце, цей бугор. **Такого діла в житті люди ще не робили...** Паршек за цю справу взявся не дарма, його змусила це робити свідомість – вона визначила буття” [21, с. 139].

Практика свідомого терпіння (загартування-тренування) – це шлях з а с л у г** і, відповідно, винагород. За кожну природо-корисну справу, **Природа дає енергію** [20, с. 103]. Її джерела – це повітря, земля і вода [цитата за : 161, с. 100]. Невидиме починає допомагати [56, с. 847]. **П р и р о д н і я к о с т і****, які

можуть заслужено забезпечити людині безсмертя, П. Іванов називає **С в я т и н я м и с в і т у**** [252, с. 55]. Носіями цих якостей є три невмирущі тіла: повітря, земля і вода [70, с. 182]. П. Іванов переконаний, – вся є можливість кожній людині залишитися в природі без потреб (в їжі, одязі, житлі) [76, с. 235]. Свята справа загартування-тренування має увінчатися завоюванням Святого Духу (його присутності в людині), що й є, власне, переходом до такого природного стану, коли потреби не будуть дошкуляти останній, вона буде незалежною, а отже енергійною, життєактивною, моральною. Цитуємо: “А тепер ми візьмемось за Святого Духа. Ми завоюємо це терпінням” [252, с. 67]. Народження Раю – це земна справа. Людині, яка долає залежність, зводячись по щаблях природокорисних справ, “безсмертна слава!”, – так мислить П. Іванов.

“Свідоме терпіння” – це дія, яка, за світоглядом П. Іванова, в перспективі має звільнити людину від хибної звички залежно жити, коли за джерело існування вона має штучні неприродні для неї речі. Цитуємо: “...ми не повинні їсти, ми не повинні одягатись, не повинні спати і не повинні тими справами займатися, що роблять всі (працювати на свої потреби. – Л. З.). Ми без усякого такого повинні залишатися, дуже в житті терпіти свідомо без усякого діла (що втягує людину у вирву потреб, яка зупиняється тільки фактом її смерті. – Л. З.)” [21, с. 138, 139]. Отже, заперечуючи “тлінні справи”, П. Іванов утверджує вічні. Але, говорить про них не тільки в **духовно-душевному контексті, але і у фізичному**. Справа “**свідомого терпіння**”, за вченням П. Іванова, є опозиційною до справи “**з а д о в о л е н н я л ю д с ь к и х п о т р е б**”**. Ці поняття постають як полярні тільки за умови абсолютного підходу. За реального підходу, який передбачає поступовість переходу від залежного життя до незалежного, справа задоволення людських потреб має переконливу аргументацію: про що було сказано вище.

Далі варто прокоментувати ще один варіант ставлення людини до світу – це **споглядання**, що визначається як сприйняття речей або явищ самих по собі без привнесення в них людських смислів. Сучасний український філософ В. Г. Нестеренко вважає, що споглядання, як вияв сумірності масштабів людини і світу, відіграє важливу роль в людському житті. Споглядання “є формою вияву і разом з

тим підґрунтям вільного прилучення людини до буття ...засобом гармонізації людського буття, свідченням збалансованості людського ставлення до світу” [208, с. 73]. Автор вище наведеного висловлювання навіть не ставить під сумнів, що саме через цю складову ставлення до світу, можна визначити моральні почуття: дослухання до голосу сумління, дружбу, любов, кохання, співчуття. Споглядання не тільки засвідчує необхідність існування поряд з людиною незалежного від неї буття, але й стверджує здатність людини ставитися до кожної окремої ланки світу як до самодостатньої цінності.

Свою природну практику П. Іванов здійснював у такий спосіб, щоб кожна дія не мала анінайменших ознак втручання з ознаками своєкористя, авторитарного впливу, агресії, насилля. Така діяльність передбачає споглядання як необхідну умову і, навіть, основу діяльності. Остання не передбачає предметного перетворення зовнішнього світу. Людина, за вченням П. Іванова – найперша ланка самоперетворення і, отже, вістря діяльності вона направляє на саму себе. Цитуємо: “Треба не природу турбувати, а самого себе змушувати, щоб Природа твоїм вчинком була задоволена” [69, с. 167]. **Найпершою умовою корисної дії є неспричинення шкоди іншій стороні, запорукою чого може бути тільки ввічливість.** Отже, при аналізі вчення П. Іванова, споглядання можна визначати тією формою стосунків людина – світ, яка є необхідною для народження **корисної діяльності.**

3.4. Смыслові домінанти світоглядної системи П. Іванова та особливості функціонування кореневої форми духовного осягнення світу, знання

Єдність людини і світу можлива тільки через **систему смислів**, які віднаходить людина в світі та які народжуються і стверджуються в ній через свідомий пошук шляхів реального їх втілення. Свою позицію в світі людина засвідчує через світогляд. Світогляд – це зведення життєвих орієнтирів, які постають основою для послідовного втілення їх в життя.

Сучасна філософська теорія засвідчує: “...світогляд являє собою певну духовну цілісність. Його складають різні вияви людського духу, поєднані єдиним смыслом. ...знання різного типу, переживання, норми, цінності... [208, с. 15].

Філософи України приділяли пильну увагу аналізу поняття світогляду, особливо починаючи з 80-х років. Ця тема знайшла своє послідовне висвітлення у працях В. П. Шинкарука [289], В. П. Іванова, М. В. Поповича та ін.

Поняття світогляду має далеко не одне визначення, але кожне з них утримує свою особливу ціннісну ознаку. Можна говорити про світогляд як сукупність поглядів, оцінок, принципів, що визначають найзагальніше бачення, розуміння світу, місце людини у світі, а також життєві позиції, програми поведінки, дії людей [267, с. 8 – 32]. І як про інтегральне духовне утворення, яке спонукає до практичної дії, до певного способу життя та думки. А також як про **активне самовизначення людини у світі**, яка шукає шляхи від ідеї до ідеї. Світогляд з цієї позиції є системою принципів та знань, ідеалів та цінностей, надій та вірувань, поглядів на сенс і мету життя, котрі визначають діяльність індивіда або соціального об’єкта, й органічно входять до його вчинків і норм мислення [266, с. 6 – 8]. Отже, людська діяльність має бути “дзеркалом” (прямим відбиттям) особистого чи соціального світогляду. Невідповідність цих двох необхідних ланок людського буття веде до конформізму, соціальної мімікрії, є породження глибинної кризи існуючих світоглядних цінностей і світогляду [266, с. 6 – 8].

Загальна теорія вчення про світогляд постулює для нас ще й наступні речі: для визначення своєї позиції у світі людина не потребує об'єктивного і точного знання – розгалуженого, перевірюваного, доказового. Щоб мати чітку орієнтацію у світі, вибудувувати свою життєву стратегію й здійснювати її, людині не потрібні **докази істинності знань про світ** і про себе. Їй достатньо лише **підстав** для впевненості в їхній істинності. А їх вона дістає через **вибір**. Вибір зумовлений не стільки знанням ситуації або стану речей загалом, скільки їх **оцінкою**. Завдяки виборіві одна з можливих цілей людської діяльності закріплюється як **бажана**, корисна або необхідна. **Мета** надає сенсу й людській діяльності, й об'єктивній ситуації в якій вона здійснюється, а через них – і позиції людини в світі [208, с. 79].

Перш ніж перейти до аналізу світоглядної системи вчення П. Іванова, у відповідності до теоретичних визначень, які приведені попередньо, вкажемо на підстави зародження тих поглядів, оцінок і принципів, які покладені в основу світогляду, представленого у вченні.

Свій шлях до набуття системи особистих переконань П. Іванов почав з **вибору** на користь безперечної **цінності**, ім'я якої **здоров'я і життя**. Цитуємо: “Це було 25-го квітня, коли в природі розвивалось на землі тепло... Йду я по Кавказу між гір по лісу біля річки Білої. В цей час отримую з висоти природи таку в голову думку: “А чому це так трапляється в людях? Вони живуть, вони їдять солодке, жирне, вони одягаються в форму фасонну, від чого їм стає тепло, мають житло, користуються комфортом – а занедужують? Хворіють і помирають. Це – справа погана...” Природа мені підказала: люди живуть, користуються правами – і їдять, і одягаються, і житло мають, а фактично помирають... Велика образа лежить між природою і людьми... Природа нас карає за наші недобрі справи. Здорові люди живуть, нічого не знаючи, що рано чи пізно прийде час і природа покарає їх своїми силами за все погане, зроблене людьми” [цитата за : 204, с. 11].

Життя і здоров'я як абсолютна цінність визначили всю наступну життєву програму Порфирія Іванова. Свої принципи, постулати, переконання – весь пантеон своїх майбутніх світоглядних бачень, він нарощував та зводив через

природно-практичний досвід: справу загартування-тренування. Кожна крупиця досвіду: незалежно, позитивного чи негативного характеру, мала працювати на користь цих абсолютних цінностей – здоров'я і життя. **Поставивши під сумнів весь усталений порядок в світі**, П. Іванов поклав в основу своїх спершу практичних, а потім світоглядних (як результат практичних узагальнень) побудов не культуру, а безсмертну Природу, з її здатністю діяти у відповідності до основ власної самообґрунтованості, і людину з усім її природним – з точки зору незалежного життя – змістом. П. Іванов діяв за принципами редукції. Він праг відкинути все, що заважало людині зберегти здоров'я, а відтак, і життя. Про це він пізніше напише так: “Я пішов в природу, щоб своє особисте здоров'я втратити, а природне отримати”. Мета його майбутнього експерименту – це створення такого вчення, яке буде **виключно корисним, вкрай потрібним та глибоко переконливим** силою практичного здійснення (“**живого факту**”), що втілений в людині, а не лише красується на папері.

Вся майбутня світоглядна система вчення і ті набуті знання, які у підсумку визначили її зміст, у витoku мали беззаперечні цінності, що зумовили її народження та здатність до розгортання – це **здоров'я**, воля до **життя**, бажання дошукатися істини-правди. **Воля, яка виходила із серця, із нездоланного почуття любові до всього живого, до життя** на стільки перевершувала силу, що несла живому згубу, що та, остання, назавжди відступила. Про це П. Іванов згодом напише так: “Можна було тисячу разів померти, – я живий і буду жити за це все вічно” [41, с. 855]. “Я один такого змісту воїн, я знайшов зброю протидіяти ворогу. Моя зброя – це моє тіло. Я не боюсь природи, смерті не визнаю, бо її як такої в природі немає” [69, с. 166].

Збираючи крупинки знань, які відкривались йому через практичний досвід, П. Іванов “не рухався вперед у відношенні загартування без аналізу і усвідомлення” результатів експерименту. Цитуємо: “Йому доводилося терпіти не для повернення до старого життя, а для кращого майбутнього, яке дає людині, що пішла цією дорогою, здоров'я, силу і почуття гармонії, і знання смислу життя з точки зору його творця” [20, с. 110]. П. Іванов ясно усвідомлював своє **завдання**

– це дошукатися тих можливостей, які є істинно людськими. На його переконання, саме життя має нести в собі одкровення щодо феномена “жити”. Жалюгідна участь хворої і кволої людини, приреченої на недовговічне існування, була далеко не переконливою. З роками експерименту П. Іванов дійде висновку: **“Людина являється найвищим творчим досягненням Природи. А якщо розібратися, то який же вона господар Землі? Ледь що, вона може застудитися і вмерти”** [20, с. 114]. П. Іванов бачить корінь всіх проблем у **незнанні**. Розбудова світогляду на дрейфуючій основі відносних знань, цінностей, які із двох зол обирають ту, що менша – це хибна мислеоснова, яка може породити такий же хибний результат. Ще Т. Г. Шевченко, не теоретик філософії, а філософ-мислитель, мудрець, дивлячись на світ з невигойним співчуттям до людського горя, казав: “Все йде, все минає – і краю немає, кудиж воно ділось? Відкіля взялось? І дурень і мудрий нічого не знає. Живе... умирає... одно зацвіло, а друге зав’яло, навіки зав’яло...” [288, с. 89]. “Теоретики з книжниками”, безумовно мають – так мислить П. Іванов – немалі досягнення-знахідки щодо прояснення протиріч сучасного життя, але проблема хвороб, моральних збочень, смерті не відступила ні на йоту, а навіть тиск її щодалі наростає. В результаті послідовного набуття необхідної міри досвідних (природно-практичних) знань, П. Іванов доходить висновку: “Здоров’я людина втрачає в житті своїм помилковим вчинком. Уникнути цього вона шляху не знайшла, у **людини нема свідомості**. Вона **не знає себе саму**, вона не вважає своє тіло природою... Треба перед Природою придбати заслуги, заслужити від Природи цей безцінний дар – здоров’я. **Найголовніше – правильні вчинки**” [252, с. 121]. П.Іванов, невпинно піднімаючись по щаблям своєї практичної науки “жити”, при цьому ґрунтуючи кожний висновок, кожне узагальнення десятками, сотнями переконливих фактів, **резюмує, що людина на ділі відцуралася від свого справжнього шляху і тому не являється носієм закону, визначеного для неї одвічно – Закону незалежного існування. Людина має бути вихована в дусі законів Природи. Її дії знаходяться в протиріччі з законами Природи. Порушивши свій духовний закон (факт цього порушення П. Іванов передає висловлюванням: “у людини нема**

свідомості”), вона порушила і свій біологічний закон, скотившись до залежного тваринного існування. Цитуємо: “Природу не обдуриш, вона нас народила, вона нас і примусить вмерти. Люди своїми діями змушують Природу впливати на них негативно, з’являються всілякі хвороби, з’являються люди неугодні суспільству і т. д. В цьому винні самі люди, вони ведуть війну з Природою і не хочуть знати і розуміти до чого це може призвести. А Іванов нас вчить як правильно треба жити **не суперечачи біологічним законам Природи**” [20, с. 116, 117]. Біос, з грецької, означає життя. Тобто, не суперечити біо-закону (закону життя), який необхідно постає в духовно-фізичному вимірі.

Але безумовно, для П. Іванова, культура людства – це річ далеко не маловартісна. Більше того, він переконаний, що в її тілі зберігаються абсолютно корисні речі. Людина плекає в душі своє спасіння – свою омріяну досконалість, але не ризикує віднайти її в дійсності, тобто, досягнути практично. П. Іванов приймає відчайдушне рішення – перевірити реальні можливості людини – її духовно-фізичний потенціал. І Природа, як мати, вчить, підказує йому у цьому виборі. Цитуємо: “Він без природи сам нічого не робить” [20, с. 105]. Природа “допомагає його силам, на його думку дає енергію, коли він робить потрібну для Природи справу” [20, с. 103]. Перший крок П. Іванова в природу – це не самовпевнене вихваляння, а ввічливість допитливого і сумлінного **учня**, який благоговіє перед своїм вчителем: матір’ю Природою. Пізніше П. Іванов напише: “Паршек один є, хто через серце в Природу увійшов, і вона його як мати рідна прийняла – Бога зростила” [57, с. 891].

Наступна сходинка нашого аналізу світоглядної системи П.Іванова буде стосуватися **опозицій**, які за переконанням видатного французького етнолога і філософа структураліста Клода Леві-Строса відіграють велику роль в упорядкуванні духовного змісту життя людей [180], [124]. Нестеренко в своїй філософській праці “Онтологія людини” визначає світоглядні опозиції як своєрідний кістяк світогляду, певні “точки повороту”, на шляху до можливих еволюційних змін [208, с. 81]. Вчення П. Іванова окреслене такими опозиційними утвореннями “залежний шлях розвитку людства” – “незалежний шлях розвитку

людства”; “мертвий потік” – “живий потік”; “свідоме терпіння” – “стихийне свавілля”; “живе” – “мертве”, “тепле й хороше” – “погане й холодне”; “богова дорога” – “людська предкова дорога”; “здоров’я” – “нездоров’я”; “безсмертя” – “смерть, стихія, яку ніхто не здолав”; “заслужена в Природі людина – людина злиденна, убога, бідна”. Визначення і аналіз кожної із опозиційних пар знайде місце в нашому дослідженні.

Такі опозиційні сполучення наявні у вченнях різних мислителів, для прикладу: якщо Мартін Лютер у своєму релігійно-моральному вченні протиставляє сліпому схилянню перед авторитетами віру, то П. Іванов зводить у протиставленні дві протилежності – це звичку залежно жити (предковий потік) і здатність жити незалежно, тобто безсмертно. Остання опозиційна складова за опору має свідомість: реальну спроможність жити у відповідності до законів морального розуму.

В загальній послідовності аналізу структури світогляду не можна оминати таку важливу складову як **переконання**. Її можна визначити як таку, що найбільш повною мірою характеризує світогляд як форму самосвідомості. Переконання постають як концентрований вираз (квінтесенція) духовно-практичної сутності світогляду, вони мають імперативний характер і є невід’ємною приналежністю внутрішнього світу людини. Порівняно з іншими компонентними складовими світогляду, переконання відзначаються остаточністю, чіткістю, однозначністю, вони програмують систему дій, задають порядок її розгортання [208, с. 80]. Переконання виступають **тривкою основою світоглядних засад**, на яких будується духовно-практичне вчення.

Ф. Ніцше у творі “Антихристиянин” [210] відмічав, що потреба спиратися на переконання виникає у людей слабких. Людина, котра потребує переконань, не має мети в собі, вона уникає духовного зусилля і тому є супротивником істини. Отже, переконання, з одного боку надають людині впевненості, рішучості, діяльній послідовності, а з іншого боку блокують її свідомість, перетворюють світогляд у закриту сталу структуру.

Далі логічно постає запитання: “Як у варіанті світоглядної системи П. Іванова узгоджуються сталі переконання з націленістю на духовний пошук через природно-практичне зусилля кожного послідовника вчення?” Дійсно, переконання в світогляді П. Іванова виступають як стала його частина, вони складають своєрідну духовну платформу для подальшого розгортання природно-практичних дій. Для прикладу можна навести наступні висловлювання-переконання: “Ось що повинна зробити в природі людина: не революцію, а еволюцію. Еволюція – це коли свідомість визначає буття” [42, с. 755]. “Святий Дух засіяв в людях, еволюція в люди прийшла – це свідоме буття. Це все треба зберегти людям як око своє – тоді-то ми поробимося в природі, в житті всі Боги. Залежить від нас все” [252, с. 71]. Дійсно, щоб жива добродійна справа загартування-тренування здійснилася, людина має прикласти особисті зусилля, при цьому діяти не шаблонно, а неповторно, творчо. На цьому шляху їй знадобиться і воля, і розум, і глибокі відчуття, що виходять із серця та душі. Тому логічно висновити, що здатність діяти з опорою на переконання, скоріше визначає людей рішучих і сильних духом, ніж слабких.

В результаті свого 50-ти річного експерименту в природі, П. Іванов набув знань, які не мають дискриптивної (описової) природи і тому не складають певний образ дійсності, а безпосередньо впливають з цієї дійсності, оскільки практика (досвід, експеримент) покладені в його основу. Далі здійснимо детальний розбір і теоретичне обґрунтування поняття **знання**, а отже і **джерел знань**, які мають жити послідовника учення про незалежне існування людини в природі.

Отже, оскільки поняття “знання” є вихідною і формотворчою категорією більшості базових понять вчення П. Іванова, насамперед таких як “свідомість”, “істина”, “ідея”, “наука”, “мудрість”, то задля вирішення основної задачі нашого дослідження, необхідно зупинитися на ньому особливо детально, дошукатися його вичерпного визначення. Необхідність в аналізі цього поняття обумовлена ще й тією суттєвою обставиною, що саме через відсутність знань (за вченням П. Іванова), людина породжує ті невідворотні проблеми, що призводять до хвороб,

всіляких негараздів, напівтрагічних і трагічних наслідків, зрештою, смерті. З цього приводу Порфирій Іванов писав: “Природа для нас багата, а людина в ній бідна зі своїм великим незнанням” [49, с. 467]. “...помирали, помираємо і будемо ми померати з нашим незнанням”. [45, с. 558]. “Хвороба, – вона може кожному нашкодити. Це робить сама Природа, а в Природі людина, вона породила цю хворобу. Вона її не може позбутися через своє незнання” [25, с. 201].

Важливо констатувати, що проблематика знання є однією із найвагоміших, суттєво-визначальних у філософії. Один із сучасних дослідників цієї проблематики В. Л. Петрушенко, констатує, що саме вона знаходиться у центрі, у фокусі, у перехресті всіх найперших та найважливіших проблем філософії [222, с. 34]. Як класична, так і некласична філософія, та сучасна зокрема, ставили і ставлять перед собою завдання прояснити природу знання. Слід додати, що філософська постановка цього питання передбачає широкий ступінь узагальнення [218, с. 79]. Отже, “...бажаючи прояснити природу знання, ми намагаємося поставити питання гранично широко, тобто поставивши питання про те, яким є перше і вихідне джерело знання, ми звертаємося до питання про структуру світу... ..а останнє, у свою чергу, змушує нас звертатись до структури та сутності знання. Цей факт органічної єдності гносеології та онтології – можна вважати одним із фундаментальних принципів філософського осмислення дійсності [222, с. 13].

Отже, проблема знання з необхідністю виявляється при будь-яких формах пізнання дійсності: буттєвій (природно-практичній), когнітивній (науковій), містичній та інших.

Вчення П. Іванова, яке стало об’єктом нашого дослідження, отримало визначення природно-практичне. На доказ цього, використаємо ряд цитат: “Я практик в природі, людина практики. В мене містики немає, в мене – практика. Я буду на собі еволюцію” [252, с. 43].

Не полишаючи поза полем уваги природно-практичного характеру вчення, вдаємося до теоретичного його аналізу. З’ясуємо місце і роль гносеологічного та онтологічного складників проблеми знання, а саме: їх взаємообумовленість та можливість взаємопереходу.

За сучасною гносеологічною теорією, як зокрема вирішує цю проблему В. Л. Петрушенко [221, с. 352], пізнання виявляє себе в трьох аспектах: 1) інформаційному (як процес накопичення і вироблення знань, створення образів, теорій та моделей реальності); 2) вольовому (прагнення оволодіти реальністю, проникнути в її приховані підвалини); 3) смисловому (як бажання досягти стану досконалості).

Завданням нашого дослідження є вирішення проблеми – до якого із зазначених вище аспектів варто віднести пізнавальну діяльність індивіда, який практикує вчення П. Іванова. Вважаємо, що перш за все це **вольовий і смисловий** аспекти пізнання, оскільки метою вчення є самовідродження в якості людини-Бога шляхом практично-пізнавальних дій-звершень; гартування волі і активності; бажання осягнути світ, проникнути в нього. На підтвердження цієї тези звернемося до слова автора вчення. У своїх зошитах П. Іванов пише: “У Природи є дві дороги: одна залежна, а друга незалежна. У залежності весь шлях шкідливий в житті через одне відмирання, через стихійну смерть. А незалежність народжена для того, щоб жити і продовжувати свої роки – в живому все живе і життєрадісне для того, щоб жити в струмі, електриці, магніті, де вся **сила** із-за цього лежить і **воля** знаходиться [70, с. 171]. “Ця людина корисна, одна із всіх вона корисна для життя: живе не за рахунок природи (тобто, не живе споживання. – Л. З.), як ми всі, а живе за рахунок своєї **сили волі**” [252, с. 214].

С и л а і в о л я**, за П. Івановим, це ті природні здатності людини, які утримують її в потоці незалежного життя. Жити за рахунок споживання – це значить завдавати шкоди всьому живому і шкодити своїй природі зокрема. Та людина корисна, вважає П. Іванов, яка живе не за рахунок споживання природного добра (продукту), а за рахунок **власної сили, власної волі**. Сила і воля – достотні якості безсмертної людини. Отже, смисловий і вольовий аспекти пізнання є домінуючими за вченням П. Іванова. Оскільки метою останнього є самовідродження боголюдини в собі засобом свідомого вольового зусилля.

Далі дамо відповідь на запитання: “Чи виявляє себе вчення П. Іванова в інформаційному аспекті?” Безумовно, що це так! Поки людина не набуде, шляхом

природної практики, статусу “заслуженої в природі”, вона не гарантована від помилок і вимушена пізнавати світ, задіюючи розсудок, тобто включаючи аналітичні й синтетичні можливості внутрішнього споглядання. Але на відміну від кантівського досвіду, який насамперед – розумовий, досвід у іванівському варіанті, – це в першу чергу природно-практичний. П. Іванов називає останній “природною практикою”. Недаремно особистий досвід автора вчення отримав визначення як “експеримент довжиною в півстоліття”. Тому, безумовно, за даного підходу, для нарощення достовірних знань про світ і визначення місця людини в ньому, за базову обирається позиція, згідно з якою “точка зору життя-практики повинна бути першою і основною точкою зору теорії пізнання світу” [146, с. 17]. Вислови П. Іванова: “Всі хвороби пройшов на собі я в природі” [252, с. 21] та “ми (П.Іванов та В.Сухаревська. – Л. 3.) всі Її (Природи-Матері. – Л. 3.) всі напрямки і всю силу перевірили...” [14, с. 148] є доказом того, що пізнання виявляє себе у вченні як у вольовому, так і в інформаційному аспектах. Зауважимо, що важкий досвід проходження всіх хвороб і, як наслідок, виплеканий шлях їх подолання, не пропонується послідовникам П. Іванова, бо він долався автором вчення з метою набуття достовірних досвідних знань, які уможливають для людини життя в щасті і здоров’ї, а в перспективі дадуть їй безсмертя.

Продовжимо філософський розбір, акцентуючись на наявному у вченні П. Іванова інформаційному аспекті пізнання. Наступний крок, також, буде здійснено в руслі фундаментальної наукової дисципліни – гносеології, з використанням необхідних теоретичних її складових: суб’єкта і об’єкта пізнання, як вихідних понять цієї науки. Визначимо “межі” і особливості їх функціонування у відповідності до науково-теоретичного підходу та вчення П. Іванова.

Для більш глибокого розкриття цієї проблеми скористаємося аналітичними схемами розбору сучасного філософа В. Л. Петрушенко, який присвятив ряд наукових праць розробці і висвітленню питань філософії знання. Цей вчений констатує той факт, що сучасна гносеологія (а особливо – епістемологія) розглядає суб’єкт і об’єкт пізнання як невіддільні один від одного. В курсі цього аналізу важливо відмітити – це й складе своєрідний висновок, – що разом із

зростанням меж та горизонтів людської активності, також зростає, стає складнішим і предметно насиченішим об'єктний обсяг її життєдіяльності. У цьому сенсі пізнання постає як процес вичерпування за допомогою предметних визначень змісту об'єктів пізнання та діяльності [221, с. 353].

Порфирій Корнійович Іванов, здійснюючи свою безпрецедентну практику відкритої взаємодії з природою у найрізноманітніших її проявах, накопичував безцінний досвід цієї взаємодії: долав хвороби (лікуючи своїх “пацієнтів, він повертав їм здоров'я силами свого організму), терпів жорстокість людей влади, які демонстрували нічим не виправдану нелюдськість, тримаючи цей живий еталон людини природного здоров'я в тюрмах і психлікарнях впродовж дванадцяти років. Дійсність поверталася до П. Іванова найспотворенішою гранню, тим самим висвічуючи при дотику до неї незліченну кількість проблем і негараздів, болів і жахів, які склали невід'ємну частину її виявів. Цей вкрай важкий досвід в світі суворої природи і бездушся людей, хоча його можна називати теж природним: за визначенням П. Іванова, “Природа – це і люди”, склав колосальний інформаційний пласт, який П. Іванов впродовж довгих років своєї практики обмірковував, залучаючи до аналізу найдрібніші крупинки досвіду. В підсумку ці самоусвідомлені (відрефлексовані) напрацювання мали постати як знання, що, за умови їх свідомого використання, спроможні забезпечити людині ту дійсність, яка не дасть вадам і брутальним відступам від основ життя, гідного людини, зайняти хоч яке-небудь місце в його продовженні. Очевидець і послідовник П. Іванова к. т. н. І. Я. Хващевський, констатував вражаючу логічну витонченість і математично вивірену точність всіх аналітично-синтетичних підходів П. Іванова щодо побудови проекту еволюційного поступу “нового-небувалого” в його духовно-фізичному окресленні, де провідна роль належить свідомості. “Я ж в Природі є практик, перша в цій справі людина. Я на собі розвинув це для всіх здоров'я – це здоров'я всього світу свідомість, а її не кожна людина має,” – наголошував П. Іванов [41, с. 849].

Вся дійсність, здавалось, постала холодним відчуженим об'єктом для П. Іванова, та він розчинив її в собі нездоланим бажанням, палким прагненням

бачити в ній вираз всеперемагаючої любові, Життя, творчості, а не провалля небуття, в яке неодмінно скотиться все нище, що це життя спотворює.

Отже, в практиці П. Іванова інформаційна складова пізнання світу посідає вагоме місце. П. Іванов, дійсно, словами В. Л. Петрушенка, “вичерпував” всім досвідом своїх природно-практичних напрацювань зміст об’єкту пізнання (природного світу), який початково опинився на іншому полюсі суб’єкт-об’єктної взаємодії.

Перемога над “холодною” об’єктивною реальністю, увінчується у П. Іванова вражаючим висновком, який запліднює силою цієї перемоги все майбуття: “В природі смерті, як такої, не існує!” Смерть породжує сама людина, вдаючись до залежного (від одягу, їжі і житла) неприродного для неї життя. „Смерть в природі породжує сама людина” [75, с. 217]. “Здоров’я знаходиться в природі. Я не боюсь природи, смерті не визнаю, бо її як такої в природі немає. Це ми самі в процесі нашої історії розвинули на собі смерть” [252, с. 63]. “Дух в природі, він не визнав життя людини і не дав далі їй жити” [62, с. 882].

Але гносеологічна складова осягнення світу не є визначальною за вченням П. Іванова. Вона постає тільки в формі пропедевтики по відношенню до життя-діяльності, що розгортається на засадах “пробудженої свідомості”, яка це життя і визначає. Пробуджена свідомість, за П. Івановим, – це свідомість, яка “знає” закон безсмертя, є його образом. **В історії філософії таке духовне утворення звично визначається як “безсвідоме” або “інтуїтивне відчуття”.** Але П. Іванов діяв за принципом, що інтуїтивне (внутрішнє почування) має опиратися ще й на експеримент з його вичерпною доказовістю, тільки за цих умов воно – це внутрішнє (інтуїтивне) відчуття – набуває ознак переконливості і беззаперечності. Отже, вивіряючи ціною колосальних пізнавально-досвідних зусиль кожний наступний факт живої дійсності, який поставав перед ним спочатку з безліччю до поки не знайдених рішень, П. Іванов плекав той зміст знання, які в майбутньому стануть провідником буття, гідного людини. Ці знання, за умови адекватного використання, мали скласти зміст буття, що не матиме у підсумку помилок: болів, хвороб, негараздів, смерті, а постане безкінечним творчим продовженням.

Вичерпавши доказовими природно-практичними набутками (“живими фактами”) коло проблемних запитань, які невідворотно постали перед ним на початку експерименту: “А чому це так трапляється в людях? Вони живуть, вони їдять солодке, жирне, вони одягаються в форму фасонну, від чого їм стає тепло, мають житло, користується комфортом – а занедужують? Хворіють і помирають. Це – справа погана...” [цитата за : 205, с. 11], П. Іванов здолав суб’єкт-об’єктне роздвоєння залежного світу. Доказом цього стало його особисте здоров’я і здоров’я, яке він повертав силами свого організму, дієвістю порад, всім, хто до нього звертався по допомогу.

Весь свій природно-практичний набуток, що “живими фактами” П. Іванов засвідчив на собі та на інших людях (перебування відкритим тілом на природі в найлютіші морози, тривале утримання без їжі і води, зцілення калік, невиліковно хворих) отримало визначення у автора науки про реальне безсмертя як **“практичне фізичне явище”** [24, с. 392]. На його думку, воно заслуговує на всебічне наукове обґрунтування. Сучасна наука утримує в своєму арсеналі необхідну міру діагностичних засобів і теоретичних доведень, які в змозі підтвердити його висновки: “Я чекаю до себе вчених... Що їм знадобиться – я все віддам. Прийде час – про мене заговорить теорія” [53, с. 844].

Достеменний аналіз проблеми знання у вченні П. Іванова, в її гносеологічних та онтологічних вимірах, вимагає не залишати поза оглядом всі необхідні джерела знань для самовивершення людини в боголюдину. Вдамося до пояснень. Як зазначалось вище, на певному етапі її еволюційного росту, свідомість необхідно постає як самосвідомість – рефлексія. Г. Гегель в своїй роботі “Феноменологія духу” [117] звертає увагу на якісно новий образ свідомості по відношенню до предметної свідомості (власне, свідомості того чим вона не є). Цей новий (дійсний, за визначенням Г. Гегеля) образ свідомості постає в вигляді закону. Закон – це сутнісний зміст явища. Не поринаючи засобом діалектичної логіки в послідовне розгортання системи понять, які необхідно спираються на протиріччя – як це відбувається у випадку філософської теорії Г. Гегеля, а вивіряючи шляхом діалектично-практичних звершень природний світ і людську природу зокрема, П.

Іванов звів у своїй свідомості закон, який іманентно притаманний Абсолютній реальності: безсмертній Природі. Цей закон, власне, і є **закон еволюції (Святий Дух)**, який складає основу незалежного буття, його суще. В теоретично-понятійному окресленні він отримав визначення **“діалектика Живого”**: сформульований автором даного дослідження на основі детального аналізу вчення П. Іванова та розкритий в окремому розділі дисертації. Зробимо деякі важливі уточнення. **“Діалектика Живого”, як теоретико-понятійний вираз – є умовною формою істини буття (Святого Духу)**. У вченні, яке стало об’єктом нашого дослідження, як і за натурфілософією Джордано Бруно, **тільки в інтелекті істина постає засобом принципів та умозаклучень, в Дусі ж – вона виявляє себе у власній і живій формі. За вченням П. Іванова, власна і жива форма істини – є Святий Дух**. Отже, повернемося до **“діалектики Живого”**. Послідовник вчення приймає в свою свідомість цей закон і до часу опирається на нього як на віру. Діючи щодо положень і настанов вчення, і паралельно їх невимушено вивіряючи (бо тільки віра, а не недовіра націлює на позитивний результат), природний практик розкриває внутрішній зміст своєї власної свідомості, яка має постати в образі єдиного для всього Живого, що має вимір безсмертя, – еволюційного діалектичного закону Святого Духу (цей висновок випливає з теорії вчення), – що і є зняттям протиставлення свідомості і світу, мислення (невіддільного від чуття: мислечуття) і буття. На підтвердження вище доведеного звернемося до слова П. Іванова: **“Вчення моє в Природі (в незалежній Природі. – Л. 3.), у самої в собі людині”** [31, с. 180]. **“Незалежна людина розкрила на собі ці якості (природні якості людини, які, за умови пробудження їх до життя, уможливають безсмертя. – Л. 3.), задовольнилася однією для всіх свідомістю”** [27, с. 305]. Щоб **“училися одному Духу”** [21, с. 143]. **“А тепер ми візьмемось за Святого Духа. Ми завоюємо його терпінням”** [252, с. 67]. **“Треба взятись за свідомість в Дусі (свідомість запліднену еволюційним законом Святого Духу. – Л. 3.), треба зробити самого себе”** [252, с. 67].

Діалектичний еволюційний закон Святого Духу (закон незалежності) іманентний безсмертній Природі і безсмертній людині. За умови його виконання,

а в перспективі, – безумовної здатності йому відповідати, людина повертається до самої себе, самовідроджується, зачинаючи за собою небезпечний вихід в залежний світ саморуїнації. Повернувшись назавжди – остаточно і незворотно в духовне своє осереддя: коли свідомість і світ не знають розбіжностей, коли фізичне не заперечує духовне, а узгоджене з ним (слід оговорити, в даному контексті мова йде вже про нове тіло людини, не обтяжене атрибутикою споживання, потребами в одязі, житлі), а знання, – не інформація, що закарбувалась у свідомості, не ціннісна знахідка на шляху пошуку істини, а її достеменно свідчення, – людина, за таких умов, стає безсмертною. Її свідомість, що вже належить безсмертному буттю, не рефлексує, а діяльнісно активізує знання, що іманентно притаманні безсмертній Природі, – є її внутрішнім порядком і змістом, – і людини, як безсмертної істоти (боголюдини).

Відпрацювавши себе як дискурс, як закон, що знайшов теоретично-понятійну форму втілення – “діалектику Живого” і який (на чому важливо акцентувати) є етико-раціональним, свідомість виявляє себе уже виключно у безпосередньому зв’язку зі світом незалежного буття (цілісному світоосягненні через єдність з ним), – тобто, через мудрість (закон серця) [147, с. 892]. та актуалізовану систему мікрокосму свідомості людини, центральним органом реалізації якої є її мозок [147, с. 844, 845]. Суб’єкт і об’єкт за цих умов вже не мають анінайменшого розрізнення у внутрішньому порядку своїх дій. Ці висновки і весь попередній аналітичний розбір з означеної вище проблеми (мова йде про проблему знання: як вона постає у вченні П. Іванова) є результатом авторської інтерпретації.

Далі є всі підстави більш ґрунтовно говорити про **безумовну** складову людського змісту або, за нашим визначенням, онтологічний вимір знання, – **м у д р і с т ь****, як інтуїтивний дотик, дослухання через внутрішній план людини до закону безсмертя (Святого Духу), і **о д к р о в е н н я**** (“мова Природи”) як активізація власного мікрокосму свідомості у його зв’язку з усім світом (Природою і людьми).

За умови мудрості як безумовної причетності (“душею і серцем”) до еволюції Святого Духу (основи безсмертного буття), людина розкриває в собі ще одне

джерело знань, – це “мова Природи” (одкровення). Тобто, стає дієвим світ її власного мікрокосму, як множини її зв’язків зі Всесвітом та можливостей творчого самоздійснення за законом безсмертя. **Свідомість мікрокосму людини, центром якої є її мозок, не звернена до зовнішніх інформаційних джерел – вона є актуалізацією внутрішнього людського змісту за умови відкритого безпосереднього зв’язку її носія з усім зовнішнім світом (Природою і людьми, які у визначенні П. Іванова, теж є природою) [43, с. 488].**

За вченням П. Іванова, та людина, що діє у відповідності до діалектичного закону Живого, демонструє істинно природну поведінку. Іншими словами, “входження” в еволюційний потік Святого Духу, що є засвідченням фактами життя об’єктивного, необхідного і всезагального закону безсмертя – є умовою долучення останньої до всього поля смислів, на які багатий світ безсмертної Природи, через власний мікрокосм [43, с. 488]. Повторимося, що це безрефлексійне джерело осягнення світу визначається в нашому дослідженні як “мова природи”. Таким чином, вся повнота безсмертного неповторного буття людини може постати живим фактом – буттям-самоздійсненням, тільки за умови перебування її в потоці сущого (в живому потоці еволюції Святого Духу). Суб’єктивне (незалежна людина), що відродила в собі істину життя (пробудила свою свідомість) – Святий Дух, через дотримання діалектичного закону Живого, як наслідок – стає реальним втіленням всієї потенційної множини можливостей (зв’язків-смислів), що вкладені безсмертною Природою в її мікрокосм, – і далі діє як свободна творча особистість – безумовний носій безсмертя – самотворчість. Отже, об’єктивне і необхідне незалежного світу не є стороннім для суб’єктивної свідомості, яка природно належить цьому (незалежному) світу, але воно не замикає її в логічному колі невідворотних змін (в колі жорсткої детермінації), а навпаки, виповнившись в незалежності, в своєму абсолютному змісті, людина відроджує в собі все живе поле можливостей, що вкладені в неї Природою, і творчо самоздійснюється. Отже, людина, за цих умов, набуває свободи (мовою вчення П. Іванова, незалежності). Свобода ж – є наслідком, ознакою і доказом свідомого в ній.

Діалектична практика в природі як би редукує людину до своєї одвічної боголюдської природи, відроджує її фізичне тіло і ментальність в первинній формі і суті. Суть – це Святий Дух; форма – тіло без потреб, що є носієм абсолютного здоров'я. П. Іванов визначає людину безсмертя як **Б о г а Д у х а С в я т о г о**** – чисте, живе, енергійне людське тіло, що здатне жити в природі без потреби в їжі, прийманні води в середину, одязі і перебуванні в житлі. Людина в цьому статусі не є споживачем, а тільки джерелом душевно-духовної та енергетично-фізичної віддачі. Душевно-духовної – це **добро і любов**. Енергетично-фізичної – це **тепло і світло**, які вона зможе, за умови свого самовідродження в істинно природній формі і змісті випромінювати, посилаючи в світ довкола. Теоретик вчення П. Іванова І. Хвощевський зазначає: “Через дихання ми в майбутньому будемо харчуватися. При вдиханні всі живі сили будуть входити в нас і оживляти нас: не треба буде ні їсти, ні пити” [146, с. 45].

Отже, за вченням П. Іванова, проблема знання постає у двох вимірах, гносеологічному і онтологічному. В гносеологічному вимірі вона виявляє себе в трьох аспектах: інформаційному як процес накопичення знань у природно-практичний спосіб; у вольовому, як прагнення оволодіти реальністю і проникнути в її приховані підвалини; і смисловому, як намір осягнути сенс життя та досягнути досконалості. Гносеологічний вимір розкриває ще одну вкрай важливу складову проблеми знання – рефлексивну (самосвідомість), що постає у образі закону – діалектики Живого, що є теоретично-понятійною формою відтворення безсмертного потоку буття – еволюції Святого Духу. Цей закон є природною мудрістю, вивірною в аналітично-синтетичний спосіб, шляхом діалектичного мислення, що використовує результати природно-практичних напрацювань. Онтологічний вимір проблеми знання знайшов собі місце у вченні П. Іванова, виходячи з засад його природно-практичної розбудови. І тому найвизначальніші його складові це “мова Природи” (її одкровення) і мудрість. Перше – є виявом розкриття мікрокосму свідомості людини за умови другого (її мудрості), як заслуженої безумовної здатності відповідати у порядку своїх внутрішніх рішень і зовнішніх дій безсмертному потоку буття (еволюції Святого Духу).

3.5. Рівневий принцип структурування світогляду та його проєкція на засадничі світоглядні визначення вчення П.Іванова

Наступний крок нашого дослідження пов'язаний з рівневою структурою світогляду. За рівнями своєї організації світогляд може бути поділений на **світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння.**

Філософська теорія визначає **світовідчуття** – як найбезпосередніший за змістом спосіб ствердження світогляду. Світ і ставлення до нього людини відтворюється тут у чуттєво-емоційній формі. Світовідчуття – це передусім переживання й оцінки, звернені не до окремих явищ або ситуацій, а до світу загалом... Це загальний духовний стан людини, який визначає прийняття чи неприйняття нею світу, її активність чи пасивність, довіру чи недовіру у ставленні до людей, до життя, до минулого й майбутнього тощо [208, с. 82]. Коли світовідчуття за своїми ознаками є в цілому позитивними, ми визначаємо сформований на його ґрунті світогляд як **оптимістичний**, коли ж ні – як **песимістичний**.

Для більш повного розкриття першої рівневої складової світогляду – світовідчуття, слід додати, що його характер задається досвідом, й вирішальне значення має те, чи є то досвід успіхів – чи невдач; чи переможних звершень – чи бід та страждань. “Багатий життєвий досвід загострює світовідчуття, після чого воно ...стає вихідним і навіть визначальним у майбутній людській життєдіяльності” [208, с. 83].

Світ, для П. Іванова, – це всеосяжний горизонт життя. Життя засвідчує все: живе повітря, жива вода, жива земля. Призначення людини полягає в тому, щоб через живий відкритий постійний зв'язок з цими стихіями, відродити безсмертне тіло і ніколи не поринати в небуття. Смерть, хвороба, горе, біда – це великі людські прорахунки яким можна зарадити. Про це П. Іванов говорить так: “Життя має стати як ніколи живим” [64, с. 287]. “Помирати всі вміють, треба жити навчитися” [16, с. 91]. “Найголовніше – це правильно жити, щоб боротися зі

смертю і не померати” [20, с. 120]. “Природа Паршека прислала на землю, щоб з життя пішла смерть. Ми всі люди в природі народилися для життя” [цитата за : 161, с. 24]. “...звички зникнуть, а введеться здоров’я; застуди і болі різного роду навіки вмруть. Природа зробиться рідною матір’ю, лагідність, ввічливість буде жити. **Люди завоюють славу вічного життя.** ...Сльози, вони литись перестануть, – радість райська настане, тиша буде” [32, с. 775].

П. Іванов у спадку свого вчення виділив три живі “атоми”, – три найсуттєвіші складові, які ніби три ноти акорду життя, мають задати тональність звучання всього вчення, – це його праці: гімн “Слава Життю”, “Перемога моя” і “Дитинка”. Окрім глибокої прихильності до життя в контексті світосприйняття і світорозуміння, вони пройняті особливим **світовідчуттям**, яке не залишає місця зневірі, розпачу, байдужості, зневазі, презирству.

Сприймаючи світ як ціле, як живе, П. Іванов звільняється від, здавалося, незнищеного **відчуття** – страху, – перешкоди, яка може звести усяке зусилля нанівець та паралізувати саму відчайдушну дію. Всеперемагаючу силу свого оптимізму П. Іванов засвідчує наступними рядками: “Я не боюся ворога ніякого, навіть самої смерті, якби цього не було, я б давно вже помер” [252, с. 83]. І далі, вже в зошитах, він відкриває для нас наступне: “Ми повинні на цьому місці від тієї людини, хто для нашого життя проходив 50-т років – ми йому повинні повірити. Він за це мав 1000 разів вмерти, але він жив, живе і буде жити для нас...” [цитата за : 205, с. 27]. “Я не боюся природи, смерті не визнаю, бо її як такої в природі немає. Смерть – є людина озброєна природою і залежна від неї” [69, с

Якщо рухатися в чіткій відповідності до обраної схеми послідовного теоретичного розбору, яка представлена в існуючих джерелах з теорії філософії, то **світосприйняття** слід розглядати як образ світу, що постає як предметна реальність, певним чином зорганізована і упорядкована. “На цьому рівні організації світогляду переважають різного типу **знання й просторово-часові уявлення про світ**, які, сполучаючись і синтезуючись, дають у результаті цілісний образ світу” [208, с. 83].

За вченням П. Іванова, вже на рівні світовідчуття світ для людини постає не в найзагальніших ознаках, а як образ, бо чуттєва інтуїція є онтологічним чинником знання і тому світовідчуття є частиною цілісної системи світоосягнення. Практика послідовника вчення, що ще не досяг рівня людини заслуженої в природі, опирається на знання здобуте і через розсудкове зусилля, ось тому певна добудова цілісного образу світу постає, за цих умов, у світосприйнятті.

У **світорозумінні** образ світу набуває рис **картини світу**, яка відрізняється від свого попередника (**образу світу**) тим, що містить у собі пояснення: вони стосуються самого світу: а) його походження; б) його побудови: характер та пов'язаність його складових; в) сенсу подій, що в ньому відбуваються; г) способу його існування; д) майбутньої долі. У цьому знаходить людина ґрунт для мотивів своїх вчинків, для розбудови своєї життєвої стратегії [208, с. 84].

Вчення П. Іванова утримує в своєму тілі пояснення світу (його походження, побудову, спосіб існування, майбутню долю, визначення сенсу подій, що в ньому відбуваються...) і тому є підстави говорити, що така складова рівневої структури світогляду як світорозуміння вичерпно представлена у вченні.

Спершу розкриємо два перші пункти, що входять до нашої аналітичної процедури – це питання походження світу, його побудови, характеру і пов'язаності складових за вченням, яке стало об'єктом даного дослідження.

В своїх нотатках П. Іванов пише: “По всій природі, якщо розібратися, то в природі немає кінця і немає в ній початку”. “Природа – нічия вона є” [58, с. 616]. “А Природа не має штучного, вона жила, живе і буде жити” [47, с. 690]. **Сильніше за Природу немає нічого.** Вона у всьому є найголовнішою, що захоче, те й зробить. У неї сили справжні, природні [17, с. 133]”. **“Природа – найголовніше, все відбувається за її законами,** а ми являємося частиною самої Природи і **ті ж самі сили діють всередині нас**” [252, с. 69]. “Людина без природи – ніщо, і це треба твердо запам'ятати” [72, с. 268].

Важливо в черговий раз наголосити, що, за вченням П. Іванова, не тваринний і рослинний світ репрезентують всемогутню Природу, а три вічно живі тіла: повітря, земля і вода, які в Дусі Святому природним чином перебувають [253, с.

20]. Людину П. Іванов визначає як Бога – вічне життя, що вийшло з лона цих вічно живих одухотворених тіл. Отже, за світоглядом цього мислителя, фактом своєї появи людина-Бог зобов’язана вічній Природі. Цитуємо: “Людина людину не народжувала, народили повітря, земля і вода” [48, с. 440]. “...жити ми будемо за рахунок повітря, води і землі – що нам дало все наше життя” [54, с. 784]. “...це повітря, це вода і земля – три нерозривні друга, непомираюче тіло” [54, с. 790]. “Бог Дух Святий – це чисте, живе, енергійне людське тіло, що живе в природі без потреби в їжі, приймання води всередину, одягу і перебування в житлі” [252, с. 41].

За вченням П. Іванова, людина історична знає безсмертя. Воно глибоко вписане в її одвічну природу, в її зміст. “Вдивляючись” через структури власної свідомості в глибини її народження, П. Іванов так формулює це внутрішнє бачення: “Перша людина, народжена в природі, не мала у себе ніякої смерті. Від чого їй помирати, якщо її сили були такими, щоб жити та жити? Вона була незалежною в природі ніде і ніяк – була Богом” [55, с. 420].

За вченням П. Іванова, **свобода волі** – це те життєве перехрестя, яке спонукає людину до вибору. Воля безсмертно жити завжди сполучена з **терпінням** і обумовлена ним. Життя обмежене смертю, зумовлене **бажаннями**. В випадку останнього уже не доречно говорити про свободу волі, вона з необхідністю трансформується за цих умов у сва-волю – свою волю, як суб’єктивне явище. Це момент виходу людини у часовий вимір і народження людської історії (“предкового потоку”). П. Іванов, як автор цієї думки, дає відповідні роз’яснення. Людина не забажала терпіти і “пішла шукати по природі” як споживач. Світ материнської колиски (Природи-матері) був цілісним і саме цим відрізнявся від сучасного: “...зими і літа не існувало, було однаково. Світла і пільми теж не було – все це робилося Природою через людину. **Людина перша все це отримала через своє бажання**” [252, с. 51]. Отже, все розмаїття світу, включаючи і його поділ на світло і пільму, є наслідком самовідступу людини, втрати своєї дійсної природи на користь бажання. Узалежнившись від споживання, одягу та житла, людина **утяглася** в цей процес і донині не може вийти з “зачарованого кола” залежності.

Цитуємо: “За відхід людини від Природи, вона для неї зробила неприємність: хворобу, а потім смерть. Нас за наше нехороше Природа б’є, знімає з дороги” [252, с. 52]. “Це Природа, вона народила людину для життя, але люди по-своєму повернули це життя – змусили себе помирати” [30, с. 577].

Жити по-своєму – це жити у відступі від Духу Природи (Святого Духу), а отже і від самої себе як істоти покликаної до безсмертного життя.

С в а в о л я** – це воля, яка утримує людину за межами абсолютної (божественної) моралі. П. Іванов називає сучасне життя комедією, проявом колективного свавілля. Всі таємниці світу, вважає П. Іванов, зберігає людське тіло. Через практику загартування-тренування людина зможе відродити свою справжню незалежну природу, втрачену в процесі залежного життя. “Повернути історію неможливо, – і це факт: так мислить П. Іванов, – а ось змінити людину в її енергетичному стані, можна буде” [252, с. 52].

П. Іванов визначає людину як **господаря** природи, про що вже йшлося в нашому дослідженні. Вона за статусом вища всіх природних створінь, життя яких узалежене безальтернативним принципом “спожити” (рослини, тварини, мікроорганізми, бактерії, тощо). Людина-господар є органічною складовою всезагального порядку змін, зумовлених еволюцією Святого Духу. Вона є втіленням сили і волі до безсмертного життя, любові, вона є носієм потенційної здатності впливати на світ, керувати енергіями природи. Цитуємо: “У Природі завжди є живі якості: електрика, струм і магніто. Такі ж якості, як у Природі, є і в людини – один напрямок” [252, с. 52]. “...в Природі все є для людини, щоб з нею нарівні прийшлося жити” [70, с. 178]. “Людина для життя завоює на собі вічне безсмертя, вона оточиться тільки Природою, джерелом одним. Для людини не треба буде їжі, а також води. В будь-яку пору року тіло людини буде знаходитися однаково, що в повітрі, а також в воді і на землі” [70, с. 176].

Тут варто відзначити, що епоха Просвітництва силою своїх світоглядних переконань та життєвих установок, надихнула людину на втручання в природу, необачливе використання її скарбів, тим самим закріпивши за людиною статус

сумнівного господаря. Наслідки цього господарювання, що триває впродовж століть, до неможливості красномовні. І що найперше, так це те, що вони не розширюють, а звужують простір її життя, роблять коротшим час перебування в світі. П. Іванов називає таку поведінку людини грабіжницькою та злочинною. Він пише: “А думка зосереджена усіма вченими на війну з природою. Про це треба розказати й запитати: “А хто давав людині право свавільничати в природі і господарювати над нею?” “...це сваволя озброєної людини...” [34, С.475].

Проблема наслідків людської діяльності в сучасному світі є досить актуальною сьогодні. Так зокрема В. А. Кутирьов в своєму дослідженні “Розум проти людини” робить спробу дати адекватну оцінку методам господарювання жителів планети Земля. Філософ вважає, що основним питанням сучасного життя є відношення між **природним і штучним**. Це є питання нашої долі. На початку ХХ-го століття, нагадує цей дослідник, панувала загальна впевненість, що всі проблеми людства вирішує наука і нова техніка. Її поділяли найвизначніші мислителі. Упродовж століття було зроблено мільйони відкриттів і винаходів, змінилося кілька поколінь техніки. Але чи зменшилося у людини проблем? Загроз? Процес прискореного розвитку техніки стає неконтрольованим. В світі сучасних технологій людина сьогоднішня виступає слабкою стороною – вузьким місцем, яке не демонструє достатньої надійності, бо ця остання може хворіти, забувати, помилятися, стомлюватися. Система сьогоднішнього технізованого світу прагне перетворити її на свій елемент, позбавивши індивідуальних особливостей і свободи. І вістря удару, констатує В. А. Кутирьов, зазвичай направляється **проти емоційного начала життя**. Корінною ж умовою подальшого розвитку цивілізації – є **демонтаж людини як природної істоти**, та заміна її раціональним робототехнічним пристроєм. І далі автор вдається до алегорій, щоб яскравіше відтінити всю глибину трагізму сучасного життя: “З барського столу, за яким бенкетують машини і технології, людині – їх творцю і лакею, перепадають крихти. Під виглядом людських виступають потреби виробництва. Вони штучні для людини і природні для штучного світу. Прогресом ми називаємо рух до зняття, власне, до загибелі. Наразі все частіше чуємо вислів:

прогрес не зупинити, він невідворотний. Про що зазвичай так говорять? Про смерть” [176, с. 14].

Сучасну творчість вчених В. А. Кутирьов називає грою. І саме в такий спосіб людство програє себе. І тому, запевняє він, перед практичною реалізацією всі винаходи мають проходити через гуманітарний фільтр [176, с. 26]. Ці думки суголосні висловлюванням, що знайшли собі місце ще в XVI-му столітті в творах письменника-гуманіста Ф. Рабле, який запевняв, що наука без совісті нівечить душу. Та вже в сучасну добу – російського філософа і письменника О. І. Реріх, яка проголошує, що цивілізація за браком істинного знання і культури – є прокляттям світу та його руйнуванням. Підвести ризику під цим контекстом доречно висловлюванням А. Енштейна, видатного німецького і американського фізика-теоретика, який виказує свою впевненість в тому, що подальший розвиток людства залежить від його моральних принципів, а не від технічних досягнень [цитати за : 93, с. 175, 191, 206, 208].

Отже, вчення П. Іванова не стоїть осторонь світової гуманістично орієнтованої суспільно-філософської думки, яка запліднена турботою про світ, як органічно поєднану з людиною колиску її існування, кожний дефект якої з необхідністю позначається і на останній.

Вище приведеної текст дослідження – є стислою відповіддю на запитання: “Чи розкриває дане вчення питання походження світу, його побудови, характеру, пов’язаності складових?” Безсумнівно це так і ми маємо для цього вичерпні докази.

Продовжимо аналіз в обраному напрямку. Досліджуючи рівневу складову світогляду – **світорозуміння**, дамо відповідь на запитання: “Чи вбачає П. Іванов певний сенс в подіях, що відбуваються в світі? Чи дає пояснення способу існування останнього? **Майбутньої долі?**” Частково відповідь на ці запитання дає попередній аналіз.

Всі події, що відбуваються у світі, за теорією вчення П. Іванова, не є випадковими. Між ними наявний зв’язок і причинно-наслідкова взаємозалежність. В письмових викладах вчителя здоров’я занотована авторська

думка про те, що в **“в Природі такій, як ми її маємо, нічого марно не зникає. Все жило і живе воно вічно в Природі”** [17, с. 133]. Стихія, яка виникає в наслідок порушення людиною еволюційного закону Святого Духу зрештою ліквідується Природою: “Стихія, вона народжується нами (залежними людьми. – Л. З.) в природі за нашу несправедливість, за нашу з вами нелюбов і нашу примху” [252, с. 223]. “Якщо в тебе щось стихійно входить, – це все твоє порушення, тебе покарала сила нечистого вчинку. Ти не те, що треба думав, а думка – провідник життя” [37, с. 871]. Отже, стихійні лиха, вважає П. Іванов, є відповіддю Природи на протиправні дії людини: на ті порушення, до яких вона вдалася як у відношенні до Природи, так і до самої себе: “Природа людей не жаліла в цьому, накинулася своїм духом на людину, – створила умову, неміч, хворобу і зі шляху її знімає. Ось що зробив людині Дух в Природі: він не визнав життя людини і не дав далі їй жити” [62, с. 882].

Вказуючи на помилковість залежного способу життя, П. Іванов, однак, не вважає його безглуздом, а вбачає в ньому смисл, певне сутнісне навантаження. Досвід помилок залежного життя повинен стати школою формування нових ціннісних орієнтирів, які будучи закладені в основу природно-практичної діяльності людини, гарантують їй сходження у безсмертя. Досвід хвороб, стихійних лих, війн, всіляких катастроф і трагедій, за умови їх невигойдної болючості, однак не є підставою ні для безпросвітнього песимізму, ні для розпачу, вважає П. Іванов. Напроти, – це доказ неминучості змін, потреби в новому мисленні, в **новій свідомості**. Це те історично напрацьоване “погане”, яке через безвихідь, змусить людину відродитися в новій якості, – і в цьому є певний оптимізм. Цитуємо: “Таких людей, які були до цього, їх вже не буде, їх думки зміняться, вони більше з Природою воювати не будуть, у них народиться в **Природі свідомість**; помиляться вони не будуть, у них розум буде спільним для того, щоб жити, не хворіти і не помирати” [252, с. 64]. Ми жити будемо рівно всі – і малі і старі, нас урівняє Святий Дух. В Природі не будемо ображено жити, нас Природа не буде карати, ми будемо старанно жити як Бог – найбільше з Природою. Люди не будуть зацікавлені у прибутках, індивідуального

приватновласницького місця не буде. Теорія і закон (цивільний. – Л. 3.) від людей підуть – буде любов. Всі від важкої праці відійдуть, вони набудуть **свідомості**” [252, с. 77].

Отже, П. Іванов вважає, що людина має змінити **спосіб свого існування**, (про що вже говорилося в попередніх підрозділах), – а, отже, і світ, який їй, за природним призначенням, належить упорядковувати: “Треба шукати в Природі один для всіх вихід в житті, **треба полишити зовсім ту справу, яку ми робимо**; люди всі зможуть це зробити” [62, с. 882].

Новий спосіб життя (в осередку живих струмів Природи) буде визначати майбутнє людини, її еволюційну перспективу. П. Іванов переконаний, що “у Природі завжди є живі якості: електрика, струм, магніто. Такі ж якості як у Природи, є і у людини – один напрямок” [252, с. 52]. За нових умов існування і за нового способу життя, людина має відродитися як носій безсмертя. П. Іванов акцентує також на виключності цього моменту. Щоб він відбувся – став дійсністю, мають дозріти певні передумови як в Природі, так і в самій людині: “Людина повинна в Природі між землею, водою і повітрям народитися – такою вона не була, як вона повинна стати. Час в житті приходить один раз на це місце, щоб так жити як живе Природа” [41, с. 848].

Людина, що вийшла з круговерті залежного життя, здобуває безсмертя. Сам факт заслуженого безсмертя людини, постане також фактом суттєвих змін і в навколишньому світі. Цитуємо: “...Земля покаже своє життєдайне джерело. Вона більше до себе не буде притягувати тіло людини (тіло людини, яку здолала смерть, навіки зливається з землею. – Л. 3.). Загартування-тренування – це буде Свята справа” [53, с. 840]. Отже, новий, перероджений людиною на нову історію світ, має відмінні закони. За висловлюванням П. Іванова, сили тут не “знищуються, а сприймаються (надаються. – Л. 3.), все більше і більше додається сил [252, с. 23]. Зрештою, всезростаюча життєдайна сила буде такою, що навіть із мертвих люди піднімуться в живі [76, с. 240]. Сама ж людина суттєво зміниться: “По-новому буде жити людина в природі. Ні літаки, ні супутники, а самі люди цього доб’ються: людина піде своїм тілом по воді. Тепло

проявиться в енергетичному тілі – воно більше помирати не буде. Війни більше не буде. Бог, він всім вибачить. Тюрма і лікарня зникнуть. Люди туди потрапляти не будуть – рай на землі засяє. Люди цього дочекаються, їх оточить правда” [72, с. 274].

П. Іванов висловлює свою впевненість в тому, що людина неодмінно стане на шлях самовідродження в своєму безсмертному змісті, а, відповідно, і формі. Природа незалежна, як живий носій цього змісту, буде вірним помічником людини на цьому шляху при умові, якщо остання не нехтуватиме її законами: “Зникнуть заздрість і ненависть. У нас буде райське життя. За такого життя буде дружба і любов між людьми, **Законали Природи нам в цьому допоможуть**, і ми завоюємо, завдячуючи цьому, вічне життя” [20, с. 120].

Отже, вчення П. Іванова, дає вичерпну відповідь на **смісложиттєві запитання**, які з необхідністю постають при з’ясуванні такої складової світогляду як світорозуміння.

В заключення нашого аналізу у відповідності до задач поставлених у даному розділі можна констатувати наступне:

Вчення П. Іванова є своєрідною глибинною філософією Життя (життя-безсмертя), що не відірвана ні від релігійного, ні від наукового контексту. П. Іванов називав своє вчення наукою із наук, тим самим вказуючи на те, що людина як носій життя має бути укоріненою у світ знаннями істини свого буття, своєю свідомістю. Остання ж має бути провідником буття гідного людини, тобто як такого, що відповідає його абсолютній основі (закону безсмертя).

Сьогодні наявні спроби осмислити духовно-практичний спадок вчителя безсмертя з релігієзнавчих позицій. На нашу думку дослідження вчення П. Іванова в релігієзнавчому контексті вимагає, в силу специфіки даного підходу, зосереджуватись на тих моментах, які є другорядними або похідними для вчення, з необхідністю залишаючи поза аналізом сутніснoвизначальні, власне базові його складові. Релігієзнавчий аспект вчення може бути відслідкований та проаналізований тільки після розкриття **нарiжних принципів світогляду** П. Іванова. Розміщення в центрі дослідження питань, які не є сутніснoвизначальними

для світоглядної системи вчення, може звести нанівець всю роботу по дослідженню спадку самородка-практика і мислителя. Важливо зазначити, що вчення П. Іванова, має за найперше, найвизначальніше джерело своєї побудови і відповідно втілення в реальне життя, **практику відкритої взаємодії людини зі світом Природи** (її живими тілами: повітрям, землею і водою) і світом людей. Ця практика апелює до **досвіду**, а не до чогось надприродного і в тому не пояснюваного і незбагненого. П. Іванов неодноразово зазначав у своїх письмових викладах, що він людина практики, в нього містики немає, що він **навчився сам користуватися силами природи** і закликає до цього діла інших людей. Справу практичного єднання зі світом Природи і світом людей на засадах природної істини буття (мова йде про буття-безсмертя) П. Іванов називав **еволюцією**.

Важливо зауважити, що автор дисертації з теми “Світоглядні засади вчення П. Іванова”, закладає в основу дослідження виключно рукописну спадщину П. Іванова, яка складає біля 250-ти зошитів-рукописів, в кожному з яких розроблена відповідна тема; та користується виключно філософською методологією, не переймаючись впливом тих трактувань і перекручувань, що не знайшли підтвердження авторським словом, маючи за вихідні суб’єктивні зацікавлені бачення.

Найпершою смугою вододілу вчення П. Іванова та містичних вчень і релігійних уявлень, є зверненість його автора до **природного** і до **практичного**. Корінь всіх проблем і негараздів П. Іванов вбачає не в тому, що люди полишили Бога (віру), і тим самим упали в гріх, а в **незнанні** природних речей, і, відповідно, нездатності свідомо діяти. Прогнозуючи можливість помилкових висновків і вірогідність зведення свого вчення до релігійного догмату, П. Іванов застерігав, – якщо з його справи зроблять релігію, то вона буде втраченою. **Святою справою** він визначає **практику входження в Природу через систему загартування-тренування** з виразними духовними рисами; а **святинами світу – природні якості**, які, на його переконання, за умови правильного використання можуть зробити людину безсмертною. Більше того, П. Іванов вважає, що бути

безсмертною – це природний стан людини, неприродно для неї – помирати. П. Іванов закликав людей до природного способу життя і давав йому, як природний практик з надзвичайно багатим досвідом, своє визначення. Підсумком 50-ти річного експерименту вчителя здоров'я в природі і серед людей став його **метод – система загартування-тренування як жива справа**. Жива вона тому, що є не аутотренінгом, який завтра можна залишити, на разі, коли досягнув бажаного результату, а життям в справі, яка, за переконаннями П. Іванова, наближає людину до безсмертя, найприроднішого її стану.

П. Іванов пише в своїх нотатках, що віра без конкретного практичного діла – є мертвою справою; вона є своєрідним засобом уникнення важкої і тому небажаної правди, способом самоодурення. **Вірою за П. Івановим – є віра в людський розум, якій здатний опанувати істину життя**. П. Іванов вважає, систему цінностей, вибудовану в його вченні, беззаперечною. Що це – слабкість, чи сила його теорії, його світогляду? Чи не нав'язує він нам новий догмат в формі природно-практичного вчення, що апелює вже не до безумовної віри в абсолютні надприродні речі, а до об'єктивної свідомості, що виплекана на природному ґрунті? До такого висновку можна було б схилитися за умови відсутності одного важливого факту, який не засвідчений в жодній релігійній течії чи догматизованій ідеології. Порфирій Іванов, на відміну від всіх пророків, святих, містиків, апостолів та обраних для особливої духовної місії, ідеологів звертався зі своїм природно-практичним наробком, що зрештою склався в теорію – вчення, до лікарів, вчених, авторитетних політиків, можновладців – всіх офіційних представників-законників суспільного життя. Свою ідею, П. Іванов, і себе, як її носія, неодноразово називав “міжнародним червоним хрестом і напівмісяцем”, а також “міжнародним здоров'ям”, “спільною для всіх людей свідомістю” [252, с. 27] і вважав її не “привілегією” обраних чи вибірково покликаних до спасіння людей, а загальнолюдською – такою, що має зацікавити кожного, бо в центрі її стоїть проблема здоров'я і повноцінного Життя. Вхідження ж самої ідеї в загальнолюдське русло всіх духовно-культурних здобутків має бути **офіційним та публічним**, вважає автор. П. Іванов протягом 50-ти років свого неймовірно

складного, що часом виглядає надлюдським по виявам мужності і терпіння експерименту, не мудрив, не зводив для себе “піраміду” увіковічнення, а звав до Життя – мріяв віддати “скарби своєї науки” всім людям, які мають нужду в здоров’ї, і прагнуть жити за принципами безкорисної допомоги кожному, хто дійсно украй її потребує. Цитую: “Таким як всі були, я не був. Мене Природа змусила від цього всього відірватися, і піти в цей степ. Тепер іду до людей, **хочу своє знайдене в Природі науці показати, що я знаходив з великим переживанням і великою працею** – все це мені давалося не дарма. **Я хочу все віддати науці**, нехай вона більше займеться вивченням (в тому напрямку, в якому працював П.Іванов. – Л. З.). Може вона більше за мене знайде і застосує на інших” [39, с. 150]. “Я повинен це все передати людям. Якщо я це отримав від Природи, навчився в неї як це передати, то я повинен це робити! Я не повинен це тримати! Я повинен це сіяти – це ж нужда людська” [52, с. 825]. “Я чекаю у зв’язку з цим до себе вчених... Що їм буде потрібно, я їм все віддам” [53, с. 844]. “Адже я такий самий, як і всі, хто живе на білому світі – всі життєрадісні люди. Тільки не з такими якостями і не з такою думкою, яка в мені зародилася. Адже я шукаю те, що буде треба всім здоровим людям, – **це наука небувала в своєму житті**” [46, с. 143].

До висновків дослідження з теми “Понятійна система і основні світоглядні положення вчення П. Іванова”, що викладена в третьому розділі дисертації, можна віднести наступне: Вчення П. Іванова утримує в своєму тілі ряд світоглядних засад, які структурують його зміст, визначають самобутню природу – це:

А) **“Незалежна Природа – це три вічно живі тіла повітря, земля і вода, які в Дусі Святому природно знаходяться і люди в абсолютному змісті і формі (сповнені Святим Духом зсередини і оточені ззовні): люди-Боги – носії безсмертя”**.

Залежна природа – це весь природний світ, що розгортається за принципами жорсткої необхідності, тобто, детермінований законами буття, що в силу начал і кінцевих причин включає в природний ланцюг життєвого процесу народження, існування з опорою на споживання, смерть.

Б) **“Система загартування-тренування як жива справа”**, стислим поясненням якої може бути наступне висловлювання: **“Без здоров’я душі здоров’я тіла не отримаєш**. Саме головне – правильні вчинки. Здорове тіло – здоровий дух”.

П. Іванов визначає систему загартування-тренування і як живу справу, і як науку. Наука вона тому, що за світоглядною платформою П. Іванова, людина в процесі свого життя має керуватися не вірою-засліпленням у щось надзвичайне, і не споживацькими принципами пристосування-хижака, який все живе прагне поставити на службу своїм всезростаючим потребам, а **розумом, пробудженою свідомістю**, яка, за визначенням П. Іванова, **“знає”** закон безсмертя. Система загартування-тренування є живою справою тому, що кожна її складова, на переконання її творця, є елементом незалежного природного порядку, гармонії, ладу, а, отже, – при її дотриманні, – є дієвою спонукою до зміцнення духовно-фізичного здоров’я людини, її вдосконалення з перспективою безсмертя.

Вчення П. Іванова утримує в своєму тілі настановчу складову – порадинок **“Дитинка”** – природно-практичний **метод** поступового покрокового самовідродження людини в абсолютній формі і змісті, шляхом здобуття природних заслуг з опорою на ту світоглядну визначеність, яка розкривається у вченні.

В) **“Свідомість визначає буття”** або **“Свідоме буття”** – що означає – свідомість є основою буття: буття гідне людини є з необхідністю свідомим, розумним, тобто таким, що має опору на абсолютні знання, які людина здатна відродити (**“пробудити”**) в собі моральною дією. За вченням П. Іванова, моральною можна вважати ту справу, яка не приносить шкоди жодному суб’єкту спільності людина – природа – людство і служить розвитку їх досконалості, загальному ладу.

Г) **“Еволюція Святого Духу”** – закон необхідності, об’єктивності і всезагальності абсолютного буття, якому підпорядковані як Природа незалежна (суб’єкт абсолютного буття), так і людина-Бог (носії реального безсмертя).

Все, що являється носієм безсмертя, за вченням П. Іванова, – як Природа незалежна, так і людина-Бог, – є живим реальним втіленням основи безсмертя (еволюції Святого Духу), що є сила, воля і любов в абсолютному значенні засвідчені у практичний спосіб.

Д) “Діалектика Живого”.

Дане дослідження, виходячи з детального аналізу вчення П. Іванова, виявляє діалектичний закон Живого – сутнісну основу вчення – і приводить його до теоретичного виразу в контексті усталених філософських визначень. Діалектика Живого є понятійним теоретичним виразом еволюції Святого Духу – природного закону об’єктивності, необхідності і всезагальності абсолютного незалежного життя: життя-безсмертя.

До найбільш часто вживаних понять у вченні П. Іванова, що отримали роз’яснення по тексту дослідження, слід віднести наступні: “Святий Дух”, “еволюція”, “мертвий потік”, “живий потік”, “свідомість”, “знання”, “залежний шлях”, “свавілля”, “незалежний шлях”, “холодне і погане”, “тепле і добре”, “стихія”, “порядок”, “закон”, “ідея”, “начало”, “сила, воля”, “любов”, “небувала ввічливість”, “діалектичний”, “чуже”, “своє”, “безсмертя”, “Бог”, “струм, електрика, магніто”, “здоров’я”, “хвороба”, “заслуга”.

До даного переліку слід додати поняття “в о р о г**” (часто вживане в текстах П. Іванова), – це ті людські якості (атрибути залежного життя), які тримають людину у круговерті смертної природи, а також стоять на заваді відродження власної божественної природи, яку визначає Святий Дух,.

П. Іванов визначав також залежний шлях людини як важкий, незалежний – як легкий. І відповідно вживає висловлювання “л е г к а с и с т е м а с и л**” і “в а ж к а с и с т е м а с и л**”.

До часто вживаних в текстах першоджерел понять можна також віднести і наступні, – це “т е п л о в н у т р і ш н ь о г о х а р а к т е р у**” і “т е п л о с п і л ь н о г о х а р а к т е р у**”. Перше, потрібно розуміти як заслужену здатність людини, включеної в контекст світу безсмертної Природи, де розлиті живі енергії: струму, електрики, магнетизму, бути сповненою життєдайних сил.

Через високоморальну справу свідомого терпіння в любові до всіх різноокостей природи, включаючи і протилежні її сторони: “теплі і хороші”, “погані і холодні” – як стрижньового підходу в системі загартування-тренування, людина поступово розвиває в собі це тепло. Результат живої справи загартування-тренування має неодмінно свідчити на користь життя і здоров’я, тобто бути виключно позитивним. “Тепло внутрішнього характеру” – є необхідною умовою еволюційного самовідродження людини. Повна перемога над залежністю (мертвим потоком) можлива тільки за достатньої умови – “тепла спільного характеру”, що передбачає живу співучасть послідовників-практиків ідеї безсмертя на засадах добра.

РОЗДІЛ 4

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗАКОН ЖИВОГО – СУТНІСНА ОСНОВА ВЧЕННЯ П.
ІВАНОВА І ЙОГО ОСНОВНИЙ ПРИРОДНО-ПРАКТИЧНИЙ ПРИНЦИП

У своїх численних зошитах-нотатках П. Іванов не раз акцентував на тому, що його вчення **діалектичне**. Воно стоїть осторонь статичних речей, практично ототожнюючи рух і життя, але при цьому найвище поціновує **спокій**. Останній же мислиться як урівноваженість, тобто постає як рух, що забезпечує внутрішню рівновагу сил людини, її збалансованість з зовнішнім світом. На доказ цього висновку наведемо кілька цитат мислителя: “Природа стане рідною Матір’ю, лагідність, ввічливість буде жити. Люди завоюють славу вічного життя. ...радість райська настане, тиша буде” [32, с. 775]. “Таких людей до мене ще не народжувала Природа, щоб вона (людина. – Л. З.) для цієї цілі була народжена – це спокій всьому” [71, с. 78]. Отже, спокій, за П. Івановим – це узгоджений рух: **лад Всесвіту і лад людини**. Людина безсмертна – людина-Бог, за цим вченням, – не знає сну, не має ні стільця, ні ліжка. Свідомість людини, яка володіє істиною буття, є як такою, що реалізовує щомиті безліч внутрішніх творчих природних завдань. Тіло людини-Бога знаходиться у повній згоді з її свідомістю, воно не обтяжене хворобами, вадами, потребами, які можуть зашкодити реалізації творчого внутрішнього потенціалу. Людина безсмертна не марить, не мріє, вона втілює щомиті, засвідчує в реальності свою творчу природу, розкриває через **дію-спокій** (дію без порушення урівноваженості світу) безмежжя своїх безсмертних можливостей. Отже, **рух і лад**, тобто злагодженість руху, у підсумку якого не знаходять собі місця ні руйнування, ні хвороби, ні смерть, є **ознаками** справжнього (безпомилкового, тобто ладного) існування людини у Всесвіті і Всесвіту загалом, – досконалого **Життя**.

Природа всього живого діалектична. П. Іванов констатує наявність **протилежного** в природі: “холодного і поганого” та “теплого і хорошого” як незнищених якостей живої дійсності. Ці протилежності – є об’єктивним фактом,

з яким за будь-яких обставин не можна не рахуватися. Вони не антагоністичні по суті, не складають **протиріччя** в природі, а органічно поєднані, внутрішньо взаємозумовлені. Більше, того, дотримання необхідної **міри узгодження останніх, є необхідною умовою природного способу життя**: урівноваженості, ладу буття-безсмертя. Цитуємо: “Природний спосіб життя – це прийняття в природі не тільки хорошої, але й поганої сторони. Тільки тоді організм буде однаково сприймати будь-які якості, що є в природі, при цьому залишаючись в **рівновазі внутрішніх сил**. Тобто бути здоровим на відміну від людей, що живуть в **тепличних умовах неприродним способом життя**” [цитата за : 129, с. 22]. “Не треба відгороджуватись від Природи, а треба приймати її такою, якою вона є (у всьому розмаїтті якостей, як “поганих і холодних”, так і “хороших і теплих”. – Л. З.). І тоді наше тіло буде жити у **відповідності до передбачених йому законів** і стане міцним, здоровим і витривалим” [16, с. 91]. Дотримання домірності у протилежностях дасть людині силу, здоров’я, **“відчуття гармонії, і знання смислу життя з точки зору його творця”** [20, с. 110].

У своїх письмових викладах П. Іванов розв’язує основні космологічні питання наступним чином. Він постулює **ладний саморух** основних носіїв життя в Природі: трьох вічно живих тіл – повітря, землі і води **за одвічно визначеним діалектичним законом**. Мова йде не про механічні переміщення, а про іманентний (внутрішньо зумовлений) рух, – як такий що викликаний до життя, мовою вчення, “живими якостями природи” (живими енергіями): струмом, електрикою, магнетизмом. Цей висновок необхідно витікає з наступних висловлювань: “Рушійні сили Природи незмінні, і ніхто не в змозі їх змінити” [147, с. 740] “Природа – найголовніше, все відбувається за її законами, а ми являємося частиною самої Природи і ті ж самі сили діють всередині нас” [252, с. 69]. “Людина без Природи ніщо і це треба твердо запам’ятати” [72, с. 268]. “У Природи завжди є живі якості: електрика, струм і магніто. Такі ж якості, як у Природи, є і в людини – один напрямом”. “В незалежності весь час щось відбувається (діє-зміна. – Л. З.), бурлить і стикається без кінця і краю все (з) новим в Природі живим повітрям, що в постійному русі” [70, с. 172].

Взявши до уваги той важливий факт, що еволюційний процес, за вченням П. Іванова, є з необхідністю діалектичним, оскільки полярність закладена в природу речей, і всі природні процеси не можуть проходити без урахування цієї сутнісно-визначальної особливості, прослідкуємо розвиток поняття діалектика в історії філософської думки і вкажемо на відмінності його трактувань за вченням П. Іванова у відношенні до інших теорій.

Почнемо з загального огляду цього питання. Важливо розрізнити два розуміння природи діалектики: **перше** – ґрунтується на тому, що діалектика є **способом пізнання** світу, особливим **методом** всезагального аналізу; а **друге** – визнає **діалектичною самою реальність**. На цьому тлі ми маємо підстави говорити про об'єктивну і суб'єктивну діалектику.

Наведемо кілька визначень: “Діалектика – це наука про розвиток і загальний зв'язок, наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення” [237, с. 308].

“Діалектика як філософська теорія передбачає певне окреслення сутності світу, буття, людини... Вона намагається дати відповідь на питання, що є світ (за суттю), а діалектика як методологія – як повинна мислити людина, щоб пізнання було ефективним, достовірним, виправданим” [221, с. 398].

“Діалектика як метод постає перш за все як сукупність (єдність) певної низки принципів розумової діяльності. Всі ці принципи базуються на змісті діалектики як теорії світобачення, але свого визначення та обґрунтування набувають в діалектичній логіці [221, с. 401]. В. Л. Петрушенко в своїх філософських дослідженнях зауважує, що діалектичне мислення – це мислення “другої рефлексії”, де проявляє себе **діалектична логіка** із її складовими та принципами [221, с. 403].

Розглядаючи діалектику як філософську проблему, цей автор виокремлює основні підходи, які представлені як в історії філософії, так і сучасною філософською думкою, зокрема.

Перший: діалектика є найбільш виправданою філософією, оскільки вона подає єдино правильну картину світу.

Другий: діалектика являє собою лише допоміжний інструментарій філософії, але її не можна сприймати як вираження **сутності дійсності**, бо вона перш за все та переважно є “органомом”, тобто засобом, інструментом виправданого пізнання та мислення [221, с. 398].

За П. Івановим діалектика як теорія світобачення – це діалектика реального світу Природи: **сутність способу його буття**. Але ця діалектика особлива, оскільки залучає таку важливу антропологічну компоненту як відчуття. Вона (діалектика) постає за цим вченням не лише в логічному, але і в етичному вимірі. Говорити за діалектику по П. Іванову, – це одночасно говорити і про ввічливість, і про свідоме терпіння, і про любов як єдність всіх складових спільнобуття на засадах взаємозбереження. Це мисле-чуттєві принципи живого, яке тяжіє до безсмертя.

Виходячи з детального аналізу вчення П. Іванова, наше дослідження виявляє і надає теоретичного виразу **діалектичному закону Живого, вводить його у сучасний науковий філософський дискурс** та здійснює його теоретико-філософське обґрунтування.

За вченням П. Іванова, суб’єктивна діалектика – це спосіб смислеосягнення світу, приведення його до всезагальності шляхом свідомості. Механізм діалектичного мислення, яким людина володіє від природи, П. Іванов називає “**благоразумієм**”. Завдячуючи останньому, людина у діалектичний спосіб (йдеться про діалектичну логіку, як засіб, що дає можливість дійти правильних висновків, в результаті аналізу набутків практики природного життя серед розмаїття живих якостей природи) осягає сутнісну основу світу (в її абсолютному значенні), а, відповідно, і свою власну, тим самим набуває свідомості, заради того, щоб злагоджено жити і ніколи не схибити. У вченні П. Іванова діалектична логіка Живого балансує при віднаходженні вірних розв’язків навколо одного єдиного стрижньового питання – це здоров’я людини у фізичному, душевному і духовному значенні. Отже, завжди має етичний контекст. Система загартування-тренування “Дитинка”, як природовідповідний метод діалектичної практики в природі і серед людей, – є квінтесенцією такого смислеосягнення. Цитуємо: “...їх

думки зміняться, вони **більше з Природою воювати не будуть**, у них народиться в Природі свідомість: **помиляться вони не будуть**, у них розум буде спільним (оскільки світ безсмертя має єдину основу, Святий Дух. – *Л. 3.*) для того, щоб жити, не хворіти і не померати” [252, с. 64]. Ця духовно-практична розробка П. Іванова буттєвих й сенсоутворюючих вимірів людського існування, за нашим переконанням, є відчутним внеском у світову гуманістику.

Отже, повернемося до основних сутнісних ознак аналізованої нами діалектики. В одному із філософських підручників знаходимо наступне пояснення: “**Смисл діалектики**, як мислили її творці, полягає не тільки в тому, щоб показати, що світ змінюється і є **закони даного розвитку** (принципи зміни. – *Л. 3.*), але і в тому щоб розкрити перспективу розвитку, яку вони (автори різноманітних діалектичних теорій. – *Л. 3.*) зв’язували з установленням гармонії світового цілого” [259, с. 182]. Автори дослідження з даної проблеми відповідні аргументи віднаходять заглиблюючись в історію цього питання. Засновником діалектичного осмислення світу вони називають давньогрецького філософа Геракліта Ефеського, який вважав, що війна – батько усіх, царь для всіх” [269, с. 202]. “Живе вмирає, мертве відроджується” [221, с. 399]. Автор цих висловлювань в слові, а, відповідно, думкою засвідчує те, що боротьба (війна) протилежних сил спрямована на встановлення космічної гармонії, як цілого. Війна, одна згадка про яку викликає у людей жах, оскільки остання є руйнівною і несе знищення і смерть, прираховується Гераклітом до сили, яка є творчою за суттю, оскільки веде до рівноваги. Правда така “ідеальна стабільність” є закороткою в часі, довжина її – мить, далі світ знову поринає в темряву чи в слюзи Гераклітової боротьби. Щоб аргументів на користь зроблених висновків було задосить, наведемо ще одне висловлення ефесця: “Та із протилежностей, яка веде до виникнення космосу, називається війною” [269, с. 177].

Ця світоглядна позиція розбіжна з тією, яку репрезентує вчення П. Іванова. В світі вічної гармонії (космічного ладу, безсмертя, незалежності – саме цей стан П. Іванов називає вихідним, одвічним для Всесвіту) стихія боротьби не знаходить собі місця. Вона нівелюється злагодою цього світу. Тільки в залежному світі, в

основу якого покладено принцип споживання (який П. Іванов визначає “існуванням за рахунок чужого добра” – відібраного у природи і тому привласненого незаслужено людиною) необхідно існує боротьба, як принцип розгортання цього (залежного) світу. Засобом же, який гармонізує світ, за теорією вчення П. Іванова, – є **“свідоме терпіння”** в любові, правильно витримана міра якого дасть неодмінно позитивний результат, тим самим прибравши смерть, війну, будь-яке лихо з умов людського існування.

У свою чергу суто з марксистських позицій В. А. Босенко в своїй філософській праці “Всезагальна теорія розвитку” констатує, що **боротьба протилежностей є ядром, суттю діалектики як теорії розвитку**. Вона включає в себе всі риси діалектики розвитку і знімає їх, утримуючи в собі [96, с. 69].

Натомість центральне місце в теорії еволюції, за П. Івановим, належить **“свідомому терпінню”**, – дії, що надає злагодженості світу. Це пояснюється тим, що остання може відбутися, стати фактом дійсності тільки за умови ввічливості і любові до всіх складових розмаїтого світу. “Свідоме терпіння” можна визначати ядром “діалектики Живого”, яка є теоретико-понятійною формою еволюційного закону Святого Духу, – основи безсмертного буття. Останній же (закон Святого Духу) є еволюційним, а не революційним, оскільки не допускає протиріч, процес загострення яких вимагає різких (стрибкоподібних) змін – революцій. Цитуємо: “Ось що повинна зробити в природі людина: не революцію, а еволюцію. Еволюція – це коли свідомість визначає буття” [42, с. 755]. “Святий Дух засіяв в людях, еволюція в люди прийшла – це свідоме буття. Це все треба зберегти людям як око своє – тоді-то ми поробимося а природі, в житті всі Боги. Залежить від нас все” [252, с. 71].

Отже, еволюційні зміни у світі, які людина, за вченням П. Іванова, вивершує через “любов і діло” – **діло свідомого терпіння**, яке зрештою можливе тільки за умови любові до всього розмаїтого світу, всіх його різноякостей, включаючи і протилежні, – мають цільовий напрямок, тобто **телеологічний контекст**. Дане судження вимагає деяких уточнень, зокрема з огляду на наступний факт. В одній із філософських праць стверджується, що: “Теорія руху як розвитку зустріла у ХХ

ст. досить рішучий опір з боку сцієнтистів та представників аналітико-прагматичних філософських течій. Вони вважають, що визнання розвитку веде до визнання **жорсткого**, та ще й **цільового** визначення всього, що відбувається в світі та суспільстві. Виходить, що при тому суттєво знецінюється людська **свобода, значення вибору та випадку в людській життєдіяльності**” [221, с. 400].

У зв’язку з цим варто дати відповідь на запитання: “Чи нівелює телеологізм вчення П. Іванова свободу, незалежний вибір?”, оскільки за теорією цього вчення, життя у відповідності до істини буття (яку це вчення постулює, як діалектичний закон Живого, Святий Дух), має неодмінно відродити людину у дійсній формі і суті, тобто привести її до безсмертя, до Раю-комунізму (спільності в любові незалежних людей: не обтяжених потребами в їжі, одязі, житлі). Дійсно, **спільна свідомість**, якою людині належить керуватися, реалізуючи принципи самовідродження (тобто **діалектичний закон Живого**, репрезентований автором вчення системою практичних настанов “Дитинка” в доповнення до тієї світоглядної визначеності, яку надає вчення), нагадує ідеологічний догмат. Але при цьому Порфирій Іванов називає новий свідомий спосіб людського життя за умови **спільної свідомості**, яка його облаштовує і визначає, **незалежним існуванням**. Свідомість постає у його вченні системою істинних знань про світ до яких людина може долучитися через свій внутрішній план – свою душу. За вченням П. Іванова, душа зберігає в своїх глибинах знання основи безсмертного буття людини. Вони мають діалектичний зміст (діалектичний зміст Живого). Цей зміст – є закон: **Святий Дух (еволюційний закон Святого Духу)**, який підлягає **адекватному загально-теоретичному визначенню і понятійному відтворенню**. **Діалектичний закон Живого, виявлений цим дослідженням на основі ретельного вивчення першоджерельної бази вчення П. Іванова та приведений до теоретичного виразу, – є нашим варіантом рішення цієї задачі**. Отже, істинна свобода людини, тобто, її незалежність – це здатність відповідати абсолютному своєму змісту, що є інваріантом для всіх людей та як таким, що складає необхідний об’єктивний і всезагальний порядок – основу буття-

безсмертя: Святий Дух. Людина, яка засвідчує закон свого абсолютного буття (істину свого буття) у вчинках, – є мудрою. Отже, діалектичний закон Живого – є, за вченням П. Іванова, засобом, який надає людині свободу, відроджує її відповідність своїй дійсній природі. Людина, яка відродила у такий спосіб (шляхом дотримання діалектичного закону Живого) свою божественну форму і абсолютну (божественну) суть – Святий Дух, потрапляє в Начало свого Життя-безсмертя. Тільки в стані свободи, внутрішній зміст якої складає необхідність (жорсткий закон), що полишає людину без безлічі виборів на користь власної сваволі, остання стає творцем свого буття. Цитуємо: **“Ніхто тобі, такому, в житті не допоможе, окрім, як тільки сама особисто людина отримає від Природи благо”** [44, с. 810]. “Таємницю ми в Природі розкриємо, засоби на це ось в Природі знайдемо для життя. А життя потрібне нашій людині-практику. ...ця справа (природна практика, що веде до безсмертя. – Л. З.), **вона вирішується людьми, вони роблять все.** А коли ця справа зірріє (виповниться. – Л. З.), то все це постає в реальності (здатність людини жити незалежно в Природі. – Л. З.)” [41, с. 848].

Отже, дотримання діалектичного закону Живого, є, за вченням П. Іванова, необхідною умовою свободи людини – її Святий Дух. В стані дійсної свободи, людина являє себе як живо-творяща одиниця Всесвіту. Принцип **“сідомого терніння” в любові**, як серце діалектичного закону Живого, у відповідності до якого людині належить жити – є принципом віддачі, а не споживання (мовою вчення, – “життя за рахунок чужого добра”), якому надає перевагу сучасна людина.

Діалектичний закон Живого як понятійна форма відтворення еволюції Святого Духу, – не може бути догмою для людини, хоча він і є об’єктивним необхідним і всезагальним принципом безсмертного Життя. Бо, мовою алегорій, ступити на тонкий дріт, перекинутий над прірвою, це ще не запорука спасіння. Людина при цьому має діяти як еквілібрист, не допускаючись помилок, здійснюючи кроки. Отже, об’єктивне і суб’єктивне має бути приведені у відповідність. Бажання долучитися до об’єктивного, тобто рішучість іти по дроту, вимагає від людини приведення свого внутрішнього стрижня у відповідність з

ним (з цим дротом), тобто вміння виставити перпендикуляр, вісь, створити внутрішню опору. Отже, щоб предмет і основа, по якій вона рухається, не втратили зв'язок, необхідна їх збалансованість (чітко витримана міра їх взаємозв'язку), до того ж і під час руху, а отже, – і в результаті змін. Таку здатність може забезпечити людині лише суб'єктивна діалектичність, – не завчений, а глибоко усвідомлений, практично вивершений, тобто такий, що вже безумовно присутній в її змісті – Святий Дух. П. Іванов називає цю **суб'єктивну діалектичну свідомість “твоим благоразумием”**. В зв'язку з цим він пише: “Читай, розумій (теорію вчення П. Іванова. – Л. 3.), але, найголовніше, виконуй. Вчитель хоче щоб **самі себе рятували. Нас наша справа, що ми робимо, врятує**. Мій шлях важкий та вірний в житті. Все роби з усвідомленням досягти цілі, з душею і серцем. Без вміння нічого не роби. Роби розумно і сміливо. Роби так як ти мене зрозумів і як підказує твоє “благоразуміє” [252, с. 153].

Із вище наведеного тексту випливає, що П. Іванов радить своїм послідовникам сприймати і відтворювати в своїй діяльності теорію його вчення, при цьому керуючись не страхом непослуху, що має за визначення: “непослух – кара”, а радить братися за справу сміливо, вдумливо, з душею і серцем. Отже, людина, яка має **душу і серце до цієї справи**, на чому наголошує П. Іванов, а не тільки виходить із зовнішнього усвідомлення її корисності, підключає свій внутрішній план свідомості (знання, які вона зберігає в собі одвічно – істину природного буття, свого безсмертя, мовою П. Іванова своє “благоразуміє”). Мислитель був переконаний, що його **справа безсила там де немає живої участі людини (душею і серцем)**, тобто її живої співпричетності, **співтворчості в діалектичній справі Живого**. Стосовно цього він говорив, що хто без душі і серця все робить в природі, той успіхів не отримує в тій справі, яку він започаткував і здійснює впродовж всього свого життя.

Кожна людина “дитинка” в справі самовідродження, тож повинна бути щира та відкрита. Вона має право на помилку, бо вона вчиться. Помилка – це не страх, не низка самонарікань, ремствувань та самоприниження від невдачі, а школа життя, яка має працювати на користь самовдосконалення. За вченням П. Іванова

людина за одвічним своїм призначення, за своєю дійсною природою – є Бог і тому для неї природно прагнути і діяти так, щоб цій природі відповідати. Тому вчення П. Іванова, **сприйняте у якості догмату (як застигла самомуштра за настановами вчення), помирає**. Передбачаючи можливість такого способу фальшування свого природного діла, автор застерігав, – якщо з його справи зроблять релігію, то вона буде втраченою.

Далі звернемо увагу на два надзвичайно суттєві моменти. Перше – це визначення поняття “еволюція як свідоме буття” за вченням П. Іванова (дана тема більш детально буде розглянута у підрозділі “Новий свідомо-еволюційний етап розвитку світу за вченням П. Іванова та філософією космізму”) та поняття “розвитку”, що вирізняє діалектичні теорії вище зазначених творців. Так, наприклад, В. А. Босенко в своїй, уже цитованій нами, праці звертає увагу на те, що найбільш повне і чітке формулювання **суті діалектичного принципу розвитку** ми знаходимо в роботі В. І. Леніна “Карл Маркс”. В цій роботі В. І. Ленін підкреслює, що ідея розвитку “в тому формулюванні, яке дали Маркс і Енгельс, спираючись на Г. Гегеля, значно всебічніша, значно багатша за змістом, ніж ходяча ідея еволюції, вона більш повно розкриває зміст діалектичного розуміння розвитку. “Розвиток, як би повторюючий вже пройдені щаблі, але повторюючий їх інакше, на більш високій базі (“заперечення заперечення”), розвиток, так би мовити, по спіралі, а не по прямій лінії; розвиток стрибкоподібний, катастрофічний, революційний; – “перерви в поступовості”; ...– взаємозалежність і найтісніший, нерозривний зв’язок всіх сторін кожного явища (до того ж історія відкриває все нові і нові сторони), зв’язок, що дає єдиний, закономірний світовий процес руху, – такі деякі риси діалектики, як більш змістовного (ніж звичайне) вчення про розвиток”, – заключає В. І. Ленін [цитата за : 96, с. 55]. В іншому місці можна віднайти таке узагальнення В. І. Леніна: **“розвиток – є “боротьба” протилежностей”** [цитата за : 96, с. 317].

Здійснюючи аналіз цих положень В. А. Босенко констатує: “Ні перехід кількості в якість, ні стрибкоподібність, ні **заперечення заперечення і т.д. немислимі без протиріч**, і навпаки, де **протиріччя**, там невідворотно

заперечення і, відповідно, потім (з розширенням протиріч) – заперечення заперечення, перехід кількості в якість і навпаки, стрибки і т.д. Розглядати всі ці риси і закони розвитку в діалектиці необхідно в їх єдності, взаємопроникненні, взаємовираженні, в єдиній системі, а не у вигляді певної суми співіснуючих рис. Тільки в такій цілісності вони виступають в ролі **всезагального принципу розвитку** і розкривають останній у всій його повноті і всебічності.” До цього всього варто додати “що внутрішній зв’язок всіх рис згаданої єдності відповідає тому, як вони являються вираженням моментів (етапів) однієї і тієї ж **системи іманентного саморозгортання протиріч**, від зародження до вирішення, завершення. **Внутрішня логіка, закони цього саморозгортання, власне, і є те, що зветься розвитком**” [96, с. 69].

Вчення П. Іванова, на чому ми вже не одноразово акцентували, постулює наявність двох світів: залежного і незалежного. Залежний світ, – це світ сучасного буття людини, де основним принципом існування (людини, тварини, бактерії, комахи) є споживання, мовою вчення П.Іванова “життя за рахунок чужого добра”. І другий світ – незалежний, в якому людині, за своїм природним призначенням належить жити. В цьому світі людина живе за рахунок самої себе без споживання, завдячуючи живим природним якостям: струму, електриці, магнетизму, які є як в Природі, так і в людині. Тобто, взявши за основу попереднє висловлювання П. Іванова і перебудувавши його у відповідності до нового контексту, можна визначити спосіб перебування людини у світі незалежного буття “життям за рахунок власного добра”. Перший (залежний) світ, безумовно, сповнений протиріч і в ньому не обійтися без діалектичної логіки в пошуку істини та досконалості. Правда П. Іванов йшов у своєму пошуку відштовхуючись не від понять, як це у випадку логічної системи Г. Гегеля (тезис-антитезис-синтез), а від природно-практичних набутоків (дій-перемог, дій-прорахунків), які вимагали не просто логічного, а мисле-чуттєвого прояснення і узагальнення, підсумком якого поставало життя. П. Іванов вважав, що засвідченням правильно виконаної справи є заслужене хороше, – те, що в результаті діла (природо-корисної справи) має неодмінно життєстверджуючий результат. В підсумку свого природно-

практичного експерименту довжиною в півстоліття мудрець дійде думки-переконання, що для людини природно благоговіти перед життям, сповнюватись відчуттям радості існування.

В світі вічної гармонії (незалежному світі) не знаходить собі місця **протиріччя**, яке передбачає **боротьбу** та вводить в дію **закон заперечення заперечення**: необхідні ланки-складові єдиного процесу, породженого споживанням. Оскільки споживання має на меті знищення природи людиною, а також дистанціювання від своєї божественної природи до повної її втрати (тут не можна полишити поза увагою всезростаючі потреби людей), тому смерть, глобальні катаклізми (мова йде про знищення екосистем поза якими не можна помислити людину) мають необхідно постати у підсумку цього хибного, з точки зору автора вчення про реальне безсмертя, сценарію життя. Кожному відомо, що у людства на сьогодні є такі напрацьовані можливості. Життя ж “за рахунок власного добра” (живих енергій Природи, якими людина здатна володіти заслужено, пробудивши все своє єство для життя на нових засадах), звільняє людину від пастки протиріч, веде до безсмертя. Отже, діалектика Живого, що висуває на перший план **категоричний імператив екофільності**, який є ключовою умовою виживання всього людського роду, – це **діалектика без протиріч**, це наука **домірного** поєднання протилежного в Природі (мовою вчення П. Іванова: як “поганого і холодного”, так і “теплого і хорошого”). Засобом же, який дозволяє уникнути **протиріч**, **утриматися від ситуації їх виникнення**, є **“свідоме терпіння” в любові**. Мова йде не про те “свідоме терпіння”, що постає тягарем приреченості до саме цієї, а не іншої долі, а як таке, що передбачає радість від обраної участі, бо вона є найприроднішою для людини, оскільки здійснюється в любові. В науці Живого (діалектиці Живого за П. Івановим) немає **закону заперечення заперечення**, оскільки останній органічно витікає тільки із наявної системи протиріч. В залежному ж світі заради **розвитку**, без якого не можна помислити життя як таке, протиріччя з необхідністю долаються шляхом зречення явища, яке їх породжує (тобто, певного прояву залежного способу життя) залишаючи лише у внутрішньому змісті (“сімені”) саму формулу, зав’язь

існування. З аналізу вчення П. Іванова можна зробити висновок, що методологія, яка має на меті досягнення істини буття, не позбавленого протиріччя, уподібнюється коливанню маятника зі всезростаючою амплітудою, доки останній не дійде найвищої точки (мовою філософії нестабільності І. Пригожина, точки біфуркації), – способом “від протилежного”, як би вивіряючи все коло проблемних запитань, що постали нагально (всіх невідомих). Світ є органічним цілим, зведеним на законах і тому коло запитань, що з необхідністю виникатимуть при його пізнанні, не є безмежним, через свідомість людина зрештою отримає прояснення в питанні його зв’язків і закономірностей. Отже П. Іванов, обравши лабораторією досягнення дійсності своє тіло (“всі хвороби на собі я в природі пройшов”), методом вивірення всіх буттєвих помилок, які засвідчуються хворобами та негараздами, вірив, що і наука у такий спосіб (через вивірення наукових помилок, які заявляють про себе все переконливіше) знайде у науковий спосіб підтвердження його висновкам. Цитуємо: “Це мають визнати вчені, можливо, підтвердивши шляхом своєї науки. Але вчені стоять на стороні старого предкового потоку, за яким людина продовжує війну з природою і в тимчасових проривах вбачає свою правоту. Але міцно натоптана дорога – від порога до кладовища – то великий теорії, як науки сучасності, прорахунок” [24, с. 393].

Отже, стосовно залежного способу життя людини слід сказати наступне. Система **іманентного саморозгортання протиріч, в главу кута якої поставлена хвороба** як помилка людського існування (бо душевний щем, розпач, фізичні вади засвідчують неузгодженість людини зі світом), має необхідно підвести людину до досягнення істини свого існування.

В. А. Босенко визначає внутрішню логіку, закони саморозгортання протиріч **розвитком**. Розвиток, ленінське визначення якого приведене вище, передбачає революцію, катастрофу, які в результаті подальшого загострення протиріч, підведуть до пікової фази свого протистояння, коли, не виключено, що за наслідок будемо мати такі втрати, які не зможуть уже відродити життя, тобто необхідно здійсниться тотальне заперечення заперечення.

І тому, підсумовуючи вище проаналізоване, можна сказати наступне. **Залежне буття**, в якому людина виступає як споживач, є **системою іманентного саморозгортання протиріч**: від зародження до їх болісного конфліктологічного розв'язання, тобто засобом конфлікту (революція і т.д.). Але кожний психолог, і не лише він, розуміє сьогодні, що розв'язання ситуації, що склалася у такий спосіб (через конфлікт), не ліквідує останній назавжди, він ховається в глибину і тільки тимчасово не заявляє про себе ззовні. Одним словом, – хвороба йде в глибину і в цілому система залишається неповноцінною (неврівноваженою). Більше того, так злиденно вирішені конфлікти (шляхом революцій), є передумовою нових більш глибоких загострень і протистоянь. Отже, порушення міри узгодження протилежностей, які об'єктивно існують в природі, приводить до **протиріч – боротьби – заперечення заперечення**, як кінцевої форми псевдорозв'язання цих протиріч (досягнення урівноваженості довжиною в миттєвість). Тобто, якщо брати систему в цілому, то розв'язання цих протиріч залишається відносним з тенденцією до поглиблення. Отже, у такий спосіб, ми вивірили **стрижень залежного життя**, який необхідно включає невідворотний черговий катаклізм природного чи суспільного характеру, як форму псевдорозв'язання загострень протиріч.

Далі виявимо основні сутнісні складові цього стрижня: Начало (0.) – це **примхливість** у відношенні до всього розмаїття світу, надання переваги тій з протилежностей, яка не вимагає терпіння, і, як наслідок, підпорядковує людину залежності; (1.) – порушення міри узгодженості протилежностей і виникнення протиріч; (2.) – боротьба як здійснення справи розвитку; (3.) – заперечення заперечення і, як наслідок, часткове – до часу – вирішення протиріч; (4.) – через кілька повторів дії принципу заперечення заперечення (обертів, які вже нагадують вихори смерчу), система самознищується силою гостроти внутрішнього конфлікту, не виходячи на новий виток. (N.) – Кінець.

Прослідкуємо основні підходи, на яких тримається **стрижень незалежного життя** людства, а також внутрішня вісь системи виходу людини – людства з “пастки” потоку залежного життя.

Начало (0.) – любов до всього розмаїття світу, включаючи і протилежне в ньому; (1.) – узгодження протилежностей, утримання їх домірного поєднання шляхом свідомого терпіння в любові; (2.) – здійснення справи Живого шляхом еволюції (дотримання діалектичних принципів Живого); (3.) – вихід на якісно новий рівень буття в результаті набуття певної кількісної міри напрацювань у заданому руслі: переображення; (N.) – Безсмертя (вічне буття).

Отже, як за Г. Гегелем, так і за К. Марксом, боротьба є необхідною умовою розвитку. Це своєрідне **зведення боротьби до абсолюту**. За вченням П. Іванова, саме **свідоме терпіння в любові**, як категорія, що утримує в своєму внутрішньому змісті міру, а не стихія боротьби, є **категорією абсолюту**.

Повернемося до теми гармонії та дисгармонії і узгодимо ще ряд суттєвих питань. Ф. Енгельс в своїй праці “Діалектика природи” пише: “...історія природи і людського суспільства – ось звідки абстрагуються закони діалектики”. Отже, К. Маркс і Ф. Енгельс виводили закони діалектики із історії природи і суспільства, на відміну від Г. Гегеля, який, за висловлюванням Ф. Енгельса, “нав’язував останнім (природі й суспільству ці закони. – Л. З.) згори” [295, с. 44]. Засновники наукового комунізму смисл соціальної діалектики вбачали у **суперечливому русі людства в напрямку суспільної гармонії**, яка мала здійснитися у формі комунізму. Вони стояли на точці зору **існування земного джерела виникнення духу**. К. Маркс і Ф. Енгельс вважали, що гегелівський містицизм в отриманні кожним народом свого духовного призначення, вони здолали більш ґрунтовною і реалістичною теорією, за якою із **об’єктивних умов суспільного життя** народжується загальнолюдський ідеал комуністичної гармонії.

Корінь відмінностей світобачення П. Іванова і його попередників, апологетів теорії діалектичності буття, полягає в тому, що за Г. Гегелем, К. Марксом і В. І. Леніном **протиріччя** підносяться до рівня **незнищеної об’єктивної характеристики** останнього, в той час як за П. Івановим вони прираховуються до явища, що виникло в наслідок **порушення тієї абсолютної дійсності**, яку належало презентувати людині в силу своєї справжньої природи. Г. Гегель обирає шлях війни (соціальних катаклізмів) як засобу створення ідеальної абсолютної

держави, якій належить символізувати вершину суспільного розвитку. Він пише: “Війна повинна установити не істинність права тієї або іншої сторони, або істинність прав обох сторін, – а прийти до рішення стосовно того, яке право повинно уступити в цьому зіткненні іншому. І вирішити це має війна саме тому, що обидва права, що прийшли до зіткнення, в рівній мірі істинні, а порушити цю рівність, створити можливість згоди шляхом поступки одного права іншому може, відповідно, дещо третє, тобто війна” [116, с. 139, 140]. К. Маркс і Ф. Енгельс суперечливість в соціальному світі долають шляхом революцій, при цьому не надаючи переваг будь-якій із національних форм капіталістичної держави при русі до комунізму, підкреслюючи, “що жодній із країн окремо не буде належати слава знищення капіталізму” [цитата за : 259, с. 185].

П. Іванов вважає, що діалектична справа незалежного Життя не має кордонів, вона не потребує зіткнень і протистоянь. Визначаючи **спільну свідомість** необхідною умовою здорового злагодженого життя (ладу світу, реального Раю-комунізму), він не апелює до масової свідомості. У його розумінні **спільна свідомість – це відроджена кожним в собі у природно-практичний спосіб (через Живу справу загартування-тренування) здатність розумно жити, тим самим не порушуючи, а засвідчуючи лад природного життя**. Отже, еволюційна справа Живого (безсмертя) є поступовою діалектичною еволюційною ходою, визначальним принципом якої є **свідоме терпіння в любові**. Цей принцип є найпершим, найдієвішим і найвизначальнішим засобом, який зумовлює всі **зміни на користь незалежності** (а відповідно і комунізму-Раю, і безсмертя).

В “Діалектиці природи” Ф. Енгельс звертає нашу увагу на те, що закони діалектики, які є якраз не що інше як найбільш загальні закони як історії розвитку природи, так і історії розвитку суспільства, а також самого мислення, по суті справи зводяться до наступних трьох законів: **1. Закон переходу кількості в якість і назад; 2. Закон взаємного проникнення протилежностей; 3. Закон заперечення заперечення** [295, с. 44].

Далі Ф. Енгельс стверджує, що ці три закони були розвинуті Г. Гегелем на його ідеалістичний кшталт лише як закони мислення. А також Ф. Енгельс наголошує,

що третій закон (заперечення заперечення) в цій тріаді фігурує в якості **основного закону при побудові всієї системи**. За помилку Ф. Енгельс вважає те, що Г. Гегель ці закони не виводить із Природи і історії, а нав'язує останнім згори, як закони мислення. “Звідси, – заключає Ф. Енгельс, – витікає вся вимучена і часто жахлива конструкція: світ – хоче він того чи ні – повинен відповідати логічній системі, яка являється лише продуктом певного рівня розвитку людського мислення” [295, с. 44]. Подолання хибності такого підходу до діалектики Енгельс вбачає в **перевертанні взаємовідношення світу і мислення**, завдяки чому досягається простота теоретичного пояснення найсуттєвіших питань буття як такого.

Коментуючи перший закон, Ф. Енгельс акцентує на тому, що якісні зміни можуть відбуватися лише шляхом кількісного збільшення чи кількісного зменшення матерії або руху (так званої енергії) [295, с. 44].

Звичайно, діалектика за вченням П. Іванова, не залишає поза увагою закон кількісно-якісних змін. В одному із зошитів духовно-практичного спадку вчителя безсмертя віднаходимо наступне: “Все старе відмирає, а нове майбутнє дозріває. Це вічний процес, що рухає природними силами” [цитата за: 161, с. 87]. “...нове й нове: завжди падаюче з висоти повітря, і прибуваюча, і убуваюча вода з землею, весь час крутиться” [27, с. 306]. “Якщо тільки запитати у Природи, кого вона у себе любить: мертве чи живе? – мертве прахом зникає, а ось живе, воно починається і якийсь час поживе і змінюється на інше” [28, с. 485].

Отже, якісна зміна неминуча, якщо якась дія відбувається і йдуть певні кількісні прирощення чи то зі знаком плюс, чи то зі знаком мінус.

За вченням П. Іванова, незалежна Природа (три вічно живі тіла: повітря, земля і вода, що в Дусі Святому природно знаходяться) є осередком вічного життя, любові, дружби, збереження одне одного. Отже, в незалежній Природі є такий **принцип** стосунків-взаємовпливів-співжиття, за якого і після діалектичної ходи (**кількісно-якісних змін**) ми маємо і за причину, і за наслідок **вічну любов, вічну дружбу, вічну доброту**. Це певна **цілісність, лад співіснування** за якого всі сторони свободної, а не примусової єдності незалежні одна від одної, бо

перебувають в повноті свого змісту, але водночас утримують нерозривний зв'язок, викликаний до життя силою взаємопідтримки та взаємозбереження. Отже, за умови незалежного буття, в результаті дії **закону кількісно-якісних змін**, – складової **діалектичної тріади законів**, що необхідно існують в Природі, не порушується узгодженість (жива єдність) складових цілісної системи світу.

Тепер звернемо увагу на **принцип змін**. В незалежній Природі, дією, яка породжує зміни, є **свідоме терпіння в любові**, – ядро діалектики Живого. **Свідоме терпіння в любові**, як принцип домірного **поєднання** “поганого і холодного” та “теплого і хорошого” в природі, – це взаємокорисна (можна навіть сказати, взаємонеобхідна) єдність протилежностей **без боротьби** (взаємозбереження протилежностей, що необхідно існують в природі, їх взаємодоповнення, взаємодія зі знаком “плюс”). Остання ж (боротьба, або, іншими словами, взаємодія зі знаком “мінус”) завжди передбачає усування однієї із протилежностей на користь іншої. Зміна зумовлена свідомим терпінням в любові не породжує протиріч, отже через відсутність останніх, не вступає в силу **закон заперечення заперечення**, який утримує зв'язок у **внутрішньому порядку змін в системі (тобто іманентно) засобом протиріччя**. За “формули” буття, яка щойно сформульована, ми за підсумок маємо стихію нової якості – **чергову кризу боротьби**, зумовлену протиріччями. Через **домірне поєднання протилежного засобом свідомого терпіння в любові** людина може забезпечити для себе в житті можливість не мати за наслідок кризові явища. Тобто в силу вступає закон еволюції – свідомого буття, який П. Іванов визначає як Святий Дух. Підсумок такого способу існування мислитель визначає словами: “...буде пахнути і зваблювати красою все скрізь і всюди людина. Вона **Природі не буде шкідливою**, а Природа їй. Між ними **припиниться боротьба за існування**: хто кого? А буде в **любові дружба, збереження одне одного**” [204, с. 31].

Свідоме терпіння П. Іванов іноді визначає боротьбою (як потребу виборювати у природи втрачені людиною, в наслідок залежного життя, природні можливості), але це корисна боротьба – що не має руйнівних наслідків; це дія по відродженню втраченої гармонії світу і власної, зокрема. Свідоме терпіння – це

прояв глибоко етизованої сили, волі, мужності, відваги і тому його можна ідентифікувати як прояв мудрої дії, боротьби без шкоди для живого, цілеспрямованих активних зусиль направлених на відродження цілісності людської природи і світу.

Отже, вихідними або установчими в діалектичному процесі Живого – у справі еволюції, за вченням П. Іванова, є **любов і діло** (свідоме терпіння). **Свідоме терпіння**, за П. Івановим, – це **дія** визначена як **внутрішнім**(в даному контексті мова йде про внутрішній світ людини, що є носієм абсолютного принципу буття), так і **загальноприродним** (в даному контексті мова йде про **Природу незалежну**) **номотичним принципом**, що є етичним за суттю. “Допоможи нужденному” – найближча її синонімічна форма. Зміни засобом **свідомого терпіння в любові**, як у ставленні людини до світу, так і у стосунках між людьми, автор вчення про реальне безсмертя називає **еволюцією**. Отже, за цих умов уже не закон заперечення заперечення зумовлений протиріччями, а, відповідно, і боротьбою, що вирізняє попередньо проаналізовані нами діалектичні теорії Геракліта, Г. Гегеля, Ф. Енгельса, К. Маркса, В. Леніна та ін., виступає як центральний, а отже і головний у тріаді вище приведених діалектичних законів, а закон еволюції Святого Духу, здійснюваний шляхом **свідомого терпіння в любові**.

Щодо марксистської філософії, вихідним або установлювальним у діалектичному процесі є принципи **практичного гуманізму і дії** у відповідності до зовнішньої етико-раціональної програми, що визначена потребами (їх плануванням, розподілом прибутків). Мова йде про найвищу формацію – комунізм, за якої, по теорії К. Маркса, буття людини визначає її свідомість. Що стосується попередніх суспільних формацій, в період розвитку яких суспільство на думку К. Маркса і Ф. Енгельса, ще не вийшло за межі тваринного царства (твариноподібного процесу в основі якого лежить принцип боротьби за існування: сильний за рахунок слабкого), то тут центральною, або сутнісно-визначальною залишається стихія **боротьби** як дії, яка за наслідок має відносну **стабільність, як тимчасову угамованість**. Отже, марксистська комуністична **стабільність**, що

вбудована у етико-раціональний спосіб, не дивлячись на всі її суттєві переваги, є знову ж таки нестабільною через те, що не враховує повноту людської природи. А саме: загальне в людях не виключає, а передбачає особливе. **Спільне** не має пригнічувати в людині **особливе**, а навпаки, бути основою для якнайглибшого розкриття неповторності кожного із людей. Етика в марксизмі є радше сухим обов'язком ніж устремлінням окриленого людського духу, оскільки стоїть на службі замкненого в кільце інтенційованого на потреби залежного існування. Марксистська етика також є дещо неповноцінною ще і з тієї причини, бо не розповсюджується на природу як на суб'єкта співжиття єдиної нероздільної спільності людини і світу.

П.Іванов визначає залежне життя (життя, в основу якого закладено принцип спожити) людською неправдою. “Неправда – це наша помираюча на землі залежність”, – пише він [24, с. 391]. Таким чином аналіз текстового полотна вчення логічно підводить нас до висновку – за умови споживання людина зможе досягнути лише відносної досконалості.

Отже, життя, в “неправді”, за яким би принципом воно не розгорталось, чи то “буття визначить свідомість”, чи то “свідомість визначить буття”, – прийде до свого заперечення. Зрештою свідомість, яка спродукувала помилкову дію, не є свідомістю у повноті свого значення.

Необхідно зазначити, що письмова духовно-практична база вчення П. Іванова (мова йде про рукописний спадок: понад 200 зошитів) не має системного викладу і далека від науково-теоретичного упорядкування. Вона вимагає достеменного аналізу, визначення основних світоглядних засад, що неможливо без опори на чітко вивірену систему понять та категорій. Автор даного дослідження керується принципом забезпечення максимальної достовірності у визначенні останніх. При цьому для обґрунтування кожної думки-тези, положення, поняття, підходу використовується така кількість цитат, яка є переконливо-вичерпною для формулювання узагальнюючого висновку. П. Іванов мріяв, що його вчення, яке не було приведене ним самим до системного викладу та науково-теоретичного упорядкування, отримає відповідне поцінування і стане

предметом теоретико-філософських та наукових доведень, пояснень та обґрунтувань. Але, що найважливіше, так це те, що – він хотів бачити своє вчення методологізованою школою свідомих дій: засобом духовно-фізичного росту його послідовника в людину незалежну з перспективою заслуженого безсмертя. Застерігаючи щодо складнощів у засвоєнні письмового спадку вчення, природно-практичних методів загартовування і тренування, він неодноразово наголошував, що цей шлях має скласти як і за академічним звичаєм – десятирічку.

Найважливішим кроком в напрямку реалізації визначеної задачі – виявлення теоретичного виразу вчення – є формулювання діалектики Живого як понятійно-абстрагованої форми природного еволюційного закону життя-безсмертя – Святого Духу, спільного як для Природи незалежної, так і для людини-Бога. Він може бути представлений тріадою законів, найпершим із яких є – **“Єдність одиничного і всезагального як любов”**. І. Я. Хвощевський, як вчений, на якого покладав надії П. Іванов у питанні теоретизації свого вчення, дає обґрунтування цього закону в своїй книзі “Моя ідея – це Гімн “Слава життю” [146, с. 57]. Щодо інших законів діалектики Живого виявлених І. Я. Хвощевським на основі аналізу базових світоглядних складових вчення П. Іванова, можна сказати наступне: вони є не достатньо обґрунтованими і поверхнево синтезованими, оскільки, за поданням цього автора, перлина вчення – діалектичний закон безсмертя, виписаний через принципи як незалежного, так і залежного життя. Зокрема, наявність закону “заперечення заперечення” в тріаді основних законів діалектики Живого, є недопустимим з нашого погляду.

П.Іванов вбачає в **любові** і в правильно визначеному і здійсненому ділі **свідомого терпіння** успіх засвідчення (практичного втілення) істини людського життя-безсмертя. Цитуємо: “Людина для життя завоює на собі вічне безсмертя (через практичну справу загартовування-тренування стане заслуженим його носієм. – Л. 3.). В Природі ці якості є, **вони живуть на землі вічно, самі себе переміщують з (одного. – Л. 3.) місця в інше: це тіло повітря, тіло води і тіло землі** (як носії електрики, струму, магнітних властивостей. – Л. 3.), які своїми

спільними силами (спільними силами людей. – *Л. 3.*) через **любов і діло** людина для себе отримує” [27, с. 308].

Кожна одиниця буття у незалежному світі (у новому потоці: світі, який тяжіє до безсмертя), за вченням П. Іванова, визначається **силою, волею і любов’ю**. Останні ж постають виключно в координатах розуму і чуття, оскільки визначаються мірою і причетністю до живого (його проявом). Всі ці складові, що є, власне, “обличчям” матерії, чинниками її організації, автор вчення визначає як свідомість, – розумну основу всього, що являє потік безсмертного буття. Отже, **любов** за П. Івановим, – **це розумна сила єднання світу (світу в цілому), що не є поза відчуттів**. Така позиція П. Іванова стосовно любові є не новою для світової філософської думки. Практично без різночитань вона узгоджується з визначеннями Е. Фрома (про що вже йшлося вище), В. Соловйова [239, с. 44], та інших філософів-космістів, особливо релігійної орієнтації: ця тема знайде більш детальне висвітлення в наступному розділі дисертації.

П. Іванов протиставляє **любов**, як розумну силу єднання за принципами добра всіх складових різноманітного світу, включаючи і протилежне в ньому (тепле і холодне, хороше і погане), **вибірковості і капризуванню**, що знайшли місце у сучасному світі. І тому задля єдності і цілісності останнього він об’єктивно не знаходить достатніх підстав. Смерть необхідно розриває “полотно” життя через порушення людиною принципу любові. Цитуємо: “Кому потрібна історія така, щоб жити добре і тепло, а скільки не жили, а однак прийдеться помирати. Ми через те помираємо, що **не любимо Природу**, ставимося ми до неї **капризно**. ...Вона (Природа. – *Л. 3.*) нас зародила всіх до одного, тільки в душі любові не виховала. У нас все є, тільки немає до Природи любові, ми її якості не любимо, байдужі до них”. “Найголовніше – це треба любити Природу: повітря, воду і землю, а між цим всіх людей”. “Любов в Природі – все” [252, с. 153]. Отже, любов, яка стоїть на початку будь-якого діла – це найперша й найнеобхідніша умова його успіху, позитивного завершення.

Отже, ми дійшли висновку, що любов, за П. Івановим, не обмежується магнетичною силою єднання, яка засвідчується лише у сфері відчуттів. **Любов**, за

П. Івановим, є як такою, що не позбавлена особливого змісту, що **тяжіє до необхідності**. Це почуття, яке не зіб'є гармонійного ладу світу, а навпаки, воно здатне забезпечити цей лад, тобто уладнати світ у відповідності до його потенційної внутрішньої урівноваженості і цілісності. І тому любов, яка дає всьому живому установку на довіру, відкритість і єдність у всій повноті проявів розмаїтого світу Природи, включаючи і протилежні: “холодне і погане”, “тепле і хороше”, добирає змісту, тобто реально засвідчується у справі **свідомого терпіння як основного діючого принципу цієї єдності**, який забезпечує узгодженість (**правильність зв'язку**) складових останньої, і є раціональним за змістом, оскільки характеризується домірністю у їх поєднанні. Отже, **свідоме терпіння ми визначаємо другим законом діалектики Живого**. Обидва ці закони органічно поєднані і внутрішньо зумовлені.

Діалектика – це динаміка життя, що в кожній миттєвості засвідчується змінами: кількісно-якісними перетвореннями. Одиниця буття, через нарощення кількісних змін засобом боротьби, як це відбувається у залежному світі, через чергу переходів в нову якість, необхідно підійде до межі **самозаперечення**. Дія закону заперечення заперечення має за підсумок, який з необхідністю постає в результаті певної критичної кількості напрацювань (кількісно-якісних змін), про що вже йшлося вище, тотальне заперечення. За релігійною традицією воно визначається як кінець світу.

П. Іванов ставить **процес кількісно-якісних змін** не на ґрунт **боротьби**, а на ґрунт **свідомого терпіння в любові**, що є засобом накопичення заслуг в Природі. Отже, входження людини у вимір незалежності (Життя-безсмертя) шляхом **любові і діла (свідомого терпіння)**, тобто, відпрацювання необхідної послідовності кількісно-якісних змін з дотриманням усіх принципів Живого – не породжує у підсумку заперечення. Цитуємо: “Живому тілу з живими природними силами немає кінця і краю життя. Коли жива людина сама свідомо на собі випробовує холодне і погане – живе тіло” [69, с. 161]. “Якщо тільки запитати у Природи, кого вона в себе любить: мертво чи живе? – мертво прахом зникає, а ось живе, воно починається і один час проживе і змінюється на інше” [28, с. 485].

Отже, та одиниця буття, яка реалізує на собі справу Живого, тобто, за **діло** має **свідоме терпіння** та **проявляє любов**, – з часом (при проходженні певних етапів кількісно-якісних змін: П. Іванов визначає їх у своєму вченні як “Переможець природи”, “Вчитель народу”, “Бог Землі”) не заперечується Природою, а заслужено веде до здорової безболісної зміни, благодатного оновлення – **переображення**. Отже, **третій закон**, що необхідно витікає із двох попередніх і складає з ними триєдність – це **закон Переображення, як заслужена якісна зміна, що зумовлена свідомим терпінням в любові**.

Приведемо до стислого вигляду виведені, в результаті ретельного вивчення та аналізу письмового духовно-практичного доробку П. Іванова, закони діалектики Живого, як понятійно-абстрагованої форми еволюції Святого Духу:

1. Єдність одиничного і всезагального як любов;
2. **Свідоме терпіння як основний діючий принцип**, що забезпечує узгодженість (**правильність зв’язку**) всіх складових розмаїтого світу природи, включаючи і протилежне в ньому і є раціональним за змістом, оскільки характеризується домірністю у їх поєднанні. Свідоме терпіння – це прояв доброти.

3. Перехід кількісних напрацювань, у відповідності до обраних принципів життя: свідомого терпіння в любові, у нову якість, ... – переображення.

Спільним, для всіх складових триєдиного закону, – є чітко витримана **міра** у свідомого терпіння, кількості вчинків, що забезпечують процес еволюційних змін. Важливо зазначити, що любов тут треба розуміти як таку, що у внутрішньому змісті утримує сувору стриманість. Свідоме ж терпіння – як таким, що завжди постає у значенні урівноваженість і спокою. Що до кількості вчинків, здатних забезпечити перехід у нову якість, то вони мають бути поза оцінкою “лінь” і “надзусилля”. Кожний духовний прояв: чи то любов, чи то терпіння, за вченням П. Іванова, має бути розумним за змістом, – поставати виваженою (домірною, а не спонтанною) дією, що викликає позитивні зрушення – вносить зміни виключно на користь Життя.

Заслужити здоров'я, за П. Івановим, – це значить діяти у відповідності до незалежного, тобто свого дійсного, а не штучно прищепленого (мовою П. Іванова, чужого) неприродного для людини, порядку. Стосовно цього П. Іванов пише: “Таку справу в житті не можна далі так продовжувати: не треба з природою боротися, не треба її шматочками брати і затримувати воду, щоб вона не рухалася, (тобто споживати, що є неприродною для людини справою. – *Л. З.*). Це наша є штучність, наша помилка. Ми ділки тимчасового явища, взяли за діло, яке чуже, а не наше. Природа в цьому сильно хворіє, їй несила (це стримати. – *Л. З.*)” [37, с. 863]. “Треба в дорогу з собою нічого такого не брати. А коли ти з собою нічого не візьмеш, то ти – свій, а не чужий ідеш в Природу; вона тебе зустріне, пригорне як око твоє (з особливою обережністю. – *Л. З.*)” [62, с. 887].

Отже, принцип “**спожити**”, мовою вчення, життя “за рахунок чужого добра”, – як такий, що визначає залежне життя людства і спонукає останніх на боротьбу, яка зрештою і складає цього життя основу, визначається низкою певних сутнісних діалектичних ознак розвитку. Це – **боротьба, протиріччя, кількісно-якісна зміна**. Все це з необхідністю зумовлює появу у практиці життя дії принципу **заперечення-заперечення**.

Принцип “**спів-жити**”, тобто, життя “за рахунок власного добра”, як такий, що визначає незалежне життя людства, включає низку інших сутнісних ознак; але останні ми вже відносимо не до **розвитку**, а до **еволюційного процесу Живого**. Отже, це – **свідоме терпіння в любові та кількісні напрацювання**, у відповідності до обраних принципів життя, що з необхідністю підведуть до утворення **нових якостей без заперечення**. Вінцем змін у цьому річищі є народження неперевершеної якості, незнищенною характеристикою якої є Життя (Життя-безсмертя): **переображення**.

Сваволя, що розбурхує стихію в людському житті, через несвідоме ставлення до дійсності, відсутність опори на істинні знання, необхідно породжує протиріччя, та веде до їх загострення. П. Іванов розкриває цю думку так: в наслідок залежного (неприродного для людини) життя “...**прийшло на Землю протиріччя**. Ми почали з бунтами зустрічатися. Самі люди в Природі це робили і

роблять вони завжди в житті. Тоді, коли доводилося важко жити, – на це знаходилися такі люди, хто більше за всіх за цю революцію кричав. ...Це історія людей в Природі вчила, щоб вони одне одного з кулаками зустрічали... Довго така справа в цій історії проходила – невинна боротьба” [147, с. 494]. Цей історичний період людства, що визначався боротьбою, викликаною суперечностями дійсності, і який завершився соціалістичною революцією, П. Іванов називає **першою історією**. Друга ж історія людства, що ставила за мету побудову комунізму, як спільності рівних свідомих громадян своєї держави, на переконання П. Іванов, була теж безперспективною, бо найперше гасло цієї спільності – це пограбування Природи, що набирало дедалі більших масштабів завдяки розвитку науки та втягування в цю діяльність всіх ланок життя людей. Наведемо цитату: “А ось зараз такий час людський почався: вчені люди на цю справу (залежну. – Л. З.) почали самі працювати і всіх інших змусили, щоб вони разом будували своє благополуччя” [147, с. 495]. В цьому часі мав місце відносно рівномірний розподіл суспільного продукту, – і це великий крок вперед в живому ділі зростання суспільної самосвідомості, але однак, пише П. Іванов, скільки людина не намагалася перевлаштувати своє буття (як в період першої історії, так і в період другої історії. – Л. З.), на неї чекала невідворотна смерть: “...все начебто й було, а людині, однак, доводилося помирати” [147, с. 495]. Але за новообраного шляху, основною сутнісною ознакою якого є діалектичні принципи Живого, що знайшли практичне окреслення в “Дитинці” в доповнення, до тієї світоглядної визначеності, що знайшла місце у вченні (П. Іванов називає цей період третьою або новою історією) : “...звичка споживати зникає, а **терпіння** народжується, не яке-небудь, а **свідоме**” [60, с. 729]. “А коли у нас свідоме терпіння – ми будемо терпіти, але жити – від цього не помирають люди. Це нами створюється у такий спосіб **нова історія** і обов’язково ми це здійснимо” [29, с. 708]. “Хіба люди не згодні, щоб жити в Природі вічно і безсмертно. На це у кожної людини має народитися в Природі думка: свідомість визначить буття” [56, с. 750]. “**Еволюція – це свідомість визначить буття**. Еволюція богу не заважає, це ж життя, а не смерть” [42, с. 755]. “Буде на землі Рай. Мертве піде назавжди, а живе настане;

одне одного пожаліємо, нападати не будемо – ось життя яке прийде, Богове” [56, с. 749]. “Еволюція цієї справи прозвучить по всій Землі, люди переродяться (йде мова не про нове фізичне народження, а духовно-фізичне – переображення. – Л. З.) на новий лад. Природа це від людей чекала, щоб вони змінили своє таке життя (помираюче на не помираюче. – Л. З.)” [41, с. 856].

Діалектична традиція в історії філософської думки відкривається нам наступним чином. Автори колективного дослідження “Діалектика без апології” М. О. Булатов, В. П. Загороднюк, К. С. Малєєв, Л. А. Солонько вважають, що “основних етапів останньої три. На **першому** переважає **філософія пізнання**, свідомості, розуму. Він триває від античності до класичної німецької філософії включно. Відтоді починається **другий етап** – зближення духу з дійсністю, практичною позитивною діяльністю, на основі чого виникають **позитивізм, марксизм, філософія життя**. В 20-ті рр. ХХ ст.. починається **третій етап** – **філософії людини** (філософська **антропологія, екзистенціалізм, персоналізм, тощо**)” [127, с. 39].

Далі прослідкуємо сутнісне наповнення тих історичних форм діалектики, які знайшли своє відтворення послідовно в часі. Отже, відповідно: Діалектика **класичного періоду**, яка виникла під впливом **потреб пізнання**, – була діалектикою речей, явищ, процесів і відображалася у **логічних формах**. Людина ж, за такого підходу, поставала однією з речей світу [127, с. 50]. Продовжуючи ретроспективний аналіз цього питання, варто констатувати, що післякласична діалектика, за висловлюванням М. О. Булатова, обернула свої “структури на внутрішнє буття-екзистенцію, в якій концентрується особистість, – на відміну від буття зовнішнього...” [127, с. 50]. Це і “*Man*” М. Хайдегера і “світ об’єктивації” М. Бердяєва тощо. Екзистенційна діалектика сформувалася в працях С. К’єркегора, К. Ясперса, М. Хайдегера. С. К’єркегор розробляє свою діалектику, яка ґрунтується на принципі “або-або”. Він відкидає раціоналізм, логізм діалектики Г. Гегеля, як такої, що відсторонена від відчуттів. К’єркегор вважає діалектику суб’єктивною формою існування особи, а не об’єктивною формою розвитку. **Екзистенційна діалектика** знаходить свій стрижень **не на**

раціональній основі, вона зводить його **на ґрунті живих відчуттів**, глибокого переживання, зрештою, всього того, що ми називаємо душевним досвідом. Стан внутрішньої незбалансованості через незахищеність людського існування, породжує страх, хвилювання, відчай і прагне розв'язання. К'єркегор оцінює свою діалектику як якісну, оскільки зміна відбувається стрибком, засвідчуючи новий горизонт самоусвідомлення суб'єкта, нову якість. Зняття суперечності – **це вихід** в буття-існування на іншій основі, в іншому вимірі, **зверненість до духовного буття**. Антиномії, як збурювачі внутрішніх потрясінь, спонукають до виходу за межі повсякденного. “Ядро екзистенціальної діалектики становить прорив (як межово-критична форма виходу: “пролом”) екзистенції як кінцевого існування в безкінечне, до трансцендентного. Прорив відбувається завдяки **відчуттю і усвідомленню пограничних ситуацій**: в будь-якій з них (боротьба чи смерть, випадок чи вина) закладені як основи антиномії (К. Ясперс). Останні й виштовхують свідомість у трансцендентне, здійснюють сходження від суперечності до “екзистенціальної істини”. Антиномії на відміну від кантівських, не теоретичні, а емоційно напружені і навантажені” [127, с. 51].

З огляду на вище приведену ретроспективу діалектичної теорії в філософії, та вчення П. Іванова, яке діалектичність має за найвизначальнішу рису, можна сказати наступне, – і це складе своєрідний висновок. Діалектика у вченні П. Іванова постає у двох контекстах: етико-раціональному і ірраціональному, об'єктивному і суб'єктивному одночасно. Вона є і логікою – етико-раціональною природно-практичною системою, і суб'єктивною практикою мисле-відчуттів, які в ірраціональний спосіб (тобто тут і зараз) свідчать про вічне, долучаючись до нього (цього вічного), мовою післякласичного мислення, шляхом екзистенції. Відроджуючи божественне в собі шляхом **діалектичної практики Живого (системи загартування-тренування)**, а не кризи протиріччя (граничну заставу “або-або”), послідовник вчення П. Іванова засвідчує свою єдність з вічним здатностями, виплеканими із душі. І власною силою, власною волею, як проявами свідомого (в даному контексті свідомість постає в абсолютному значенні) терпіння в любові до всього розмаїття світу, що не допускають трагічності

кризових явищ, а завдяки щоденній праці духу, гурту тіла роблять можливим їм запобігати, увіходить у світ божественної необхідності – Святого Духу, що за визначенням П. Іванова є не трансцендентним, а природним для людини. Бути вільним за П. Івановим, – це стати носієм Святого Духу (закону необхідності Живого, який є номотичною основою світу незалежного буття і етичний за суттю), злитися з цією найприроднішою для людини божественною основою свого буття і щомиті свідчити про неї подвигами природного гарту, що завдяки силі, волі і любові робить назавжди здійснюваною людиною божественність її внутрішньої природи.

РОЗДІЛ 5

ВЧЕННЯ П. ІВАНОВА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИХ ТРАДИЦІЙ

5.1. Новий свідомо-еволюційний етап розвитку світу за вченням П. Іванова та філософією космізму

На глибокому історико-філософському та науковому ґрунті, що утримував в своєму тілі досягнення мислителів і вчених Заходу і Сходу, в кінці ХІХ на початку ХХ століття формується ідея **активної еволюції** (визначення С. Г. Семенової), тобто, ідея **нового свідомого етапу розвитку світу**, коли людство направляє його в той бік, в який скеровує його **розум і моральне почуття**. **Активно-еволюційний або космістський етап** розвитку філософської думки був представлений визначними вченими і філософами: В. І. Вернадським [104], О. К. Горським [233], В. Ф. Купревичем [172], [173], [174], О. К. Манеєвим [233], В. М. Муравйовим [233], М. О. Сетницьким [233], О. В. Сухово-Кобиліним [233], М. О. Умовим [248], М. Ф. Федоровим [256], М. Г. Холодним [233], К. Е. Ціолковским [233], О. Л. Чижевським [233]. У філософській спадщині мислителів руського релігійного відродження – М. О. Бердяєва [91], [92], С. М. Булгакова [233], В. С. Соловйова [239], [240], П. О. Флоренського [233], – також присутня лінія близька пафосу ідей космізму. М. О. Бердяєв визначав цей ухил в православній філософській думці “космоцентричним, узрівачим божественні енергії у тварному світі, зверненим до переображення світу” і “антропоцентричним... зверненим до активності людини в природі і суспільстві” [91, с. 235]. Саме тут, за висновком, С. Г. Семенової, ставиться проблема про космос і людину, розробляється **активна, творча есхатологія**, смисл якої, словами Н. А. Бердяєва, в тому, що “кінець цього світу, кінець історії залежить і від творчого акту людини” [91, с. 258].

Другим об'єктом нашого зацікавленого аналізу та порівняння є творчість самобутнього мислителя, учителя здоров'я П. К. Іванова, який з 1933-го року почав розробляти своє власне вчення, що за найперше й найвизначальніше джерело має практичний досвід відкритої взаємодії зі світом Природи та серед людей. Його рукописні праці, які всотують глибинну цілісну, вивірену життям цієї непересічної особистості світоглядну систему, з нашої точки зору, заслуговують на всебічне вивчення, дослідження та обґрунтування в контексті історико-філософської традиції.

Як і за вченням П. Іванова, людина у нинішньому стані, за визначенням представників вище наведених напрямків філософської думки, істота ще перехідна, проміжна, тобто така, що знаходиться в процесі росту, далеко не досконала, але водночас свідомо-творча, покликана перетворювати не лише зовнішній світ, але і власну природу [233, с. 5]. З нашого погляду доречно розглянути вчення П. Іванова в контексті вчень вище приведених філософів ще й з тієї підстави, що космісти, як і П. Іванов “зуміли поєднати турботу про велике ціле – Землю, біосферу, космос з глибинними духовними запитами вищої цінності – конкретної людини” [233, с. 4]. І тому не випадково таке важливе місце, за цих обох суголосних підходів, займають проблеми пов'язані з подоланням хвороб та смерті, метою еволюції людини визначається її реальне безсмертя. Гуманність, духовна убудованість у світ, що зведена на глибоких знаннях про нього та як така, що **витікає із цілей і задач самої природної, космічної еволюції** – ось ті прекрасні риси, які вирізняють як вчення П. Іванова, так і все розмаїття світоглядних знахідок видатних вчених-філософів космістів.

П. Іванов, опираючись не на наукові теорії, а переважно на свій природно-практичний досвід серед різноякостей природи, який за мірою випробування і терпіння балансував на межі можливих умов існування людини і часом скидався на надможливий, постулює, вдивляючись в свою людську внутрішню природну основу те, що видатні вчені, мислителі донесли до нас як підсумок своєї багаторічної копіткої наукової роботи. А саме – людина утримує в своїй природі антиентропійні здатності, які загальмовані і потребують пробудження. Людина

належить безсмертю, для неї неприродно помирати. Цитуємо: “Повнота – є людина, цілком дозріла в своїй діючій безсмертній силі” [129, с. 16]. “Перша людина, народжена в природі, не мала в себе ніякої смерті. Від чого їй помирати, якщо її сили були такі, щоб жити й жити. Вона була незалежною в природі ніде і ніяк, – була Богом” [147, с. 420]

Вдамося до короткої ретроспективи щодо розвитку питання, радше проблеми, безсмертя людини у історико-філософському контексті. Отже, думка про приреченість людини на обмежене смертю вічно залежне життя була надто обтяжливою для філософів-провидців. Так ще у XVIII О. М. Радіщев у своєму головному філософському творі “Про людину, її смертність та безсмертя” суголосно своєму сучаснику німецькому просвітителю І. Г. Гердеру, погляди якого він поділяв, висловлює переконання, яке логічно обґрунтовується, про **об’єктивну неминучість** подальшого розвитку самої людини для отримання нею вищої “богоподібної гуманності”. Не можливо (виплескує з себе болісне обурення О. М. Радіщев) щоб такі набуті людиною унікальні, вищі якості, як розум, духовність, сердечність, що здебільшого поглинаючись негідною боротьбою за матеріальні умови життя, не досягли з часом свого справжнього розвитку і повного істинного застосування [228, с. 383]. Внутрішні, душевно-духовні сили людини наче потребують для себе іншої, за словами І. Г. Гердера, **“органічної будови”**. Переображена, так вважають і руський і німецький філософи, **нова природа** не може не чекати на людину. Остання ж, за своїм дійсним призначенням, має “здобути необхідну ступінь світла і впевненості, поклавши на це свій труд...” [119, с. 132].

П. Іванов визначає спосіб життя сучасної, а отже і історичної людини залежним. Це потік мертвого існування, оскільки його кінцевий підсумок – невідворотна смерть. Змінити потік мертвого життя на живий – безсмертний, людина зможе тільки поклавши на це, словами І. Г. Гердера, свій труд. П. Іванов дає йому визначення, конкретизує. Це природокорисна діяльність людини в системі загартування-тренування. Остання ж є живою справою, оскільки відкриває перспективу набуття людиною нової природи, нової “органічної

будови” – народження безсмертного тіла. Стосовно цього П. Іванов пише: “Все старе треба прибрати з людського життя... Встати на шлях усвідомлення природної мудрості, народити своє живе невмируще тіло, яке змусить жити в природі вічно” [147, с. 856]. “Живому тілу з живими природними силами немає кінця і краю життя. Ми повинні цього від Природи добитися і зробити” [147, с. 505]. **“Людина має між повітрям, землею і водою народитися. Такою вона ще не була, якою повинна стати”** [147, с. 729]. “Природа... народила людину для життя, та люди по-своєму повернули це життя – змусили себе помирати” [147, с. 577].

Думка про реальне безсмертя людини, виплекана подібною еволюційною логікою, проходить наскрізно у вченнях всіх мислителів-космістів, відмінність тільки полягає в домінуванні контексту: **чи то філософського, чи то релігійного, чи то наукового**. “Людина не є вінець творіння”, – переконаний В. І. Вернадський [104, с. 55]. За свідомістю і життям в нинішній формі невідворотно має іти “надсвідомість” і “наджиття”.

Саме **творча природа людини** є тією силою, яка опираючись на істинні знання, а не на задубілі погляди чи якусь релятивістську програму, здатна вивести цю суперечливу істоту на якісно вищий щабель існування. В своїй книзі “Творча еволюція” А. Бергсон висуває нову в західній філософії ідею про те, що життя є такою ж незнищеною і вічною складовою буття, як і матерія та енергія. Рушієм процесу розгортання життя, який з необхідністю є космічним, слугує внутрішнє **творче поривання**. “Французький мислитель розвивав положення, яке щойно виникло і тільки но почало стверджуватись – а саме, про **антиентропійну якість живого**. Він розгортає грандіозну панораму наростаючого еволюційного валу життя” [233, с. 7]. Розумна діяльність людства повинна, з його погляду, стати авангардною силою накопичення енергії, “здатної своєю потужністю перемогти будь-який спротив і здолати багато перепон, в тому числі, можливо, і смерть” [90, с. 293].

Практично одночасно з А. Бергсоном в Росії відомий мислитель, фізик-теоретик М. О. Умов, по-своєму розвиває близькі за змістом ідеї про “**силу**

розвитку”, здатну спрямовувати живе на все більше удосконалення свідомості. Він наголошує на **антиентропійній сутності високосвідомого життя**. І навіть пропонує ввести **третій закон термодинаміки, застосовний до сфери життя і свідомості**. Наукове знання і любов до людини, згідно М. О. Умову, і є *logos* життя. Вищий закон живого — закон еволюції. М. О. Умов мав глибоке еволюційне мислення. Його життя проходило в активному обміні думками з відомими вченими природничниками-еволюціоністами І. М. Сеченовим, І. І. Мечниковим, О. О. Ковалевським. [248].

Віднайдемо сутнісні паралелі між цими далекоглядними припущеннями, а точніше, науковими і інтуїтивісько-філософськими прозріннями та викладами вчення П. Іванова. Цитуємо: “Хіба люди не згодяться, щоб жити в природі вічно і безсмертно? Для цього у кожної людини має народитися в природі думка: свідомість визначає буття” [147, с. 750]. “Я – людина, яка бореться в Природі за продовження життя, за еволюційну систему. Вона (ця еволюційна система. – Л. З.) нас хоче переробити на нову людину” [147, с. 507]. “Ми повинні жити не по-старому, а по-новому, невмирущому” [161, с. 86] В даному контексті мова йде не про досягнення бездоганного фізичного здоров’я, а про свідомість людини, її розум [161, с. 86]. Саме завдяки свідомій діяльності людина має шанс відбутися як нова істота, стати “ніколи невмирущою” [161, с. 86].

Піднімаючись сходами нашого ретроспективного аналізу, при цьому тримаючи в його фокусі **ідею безсмертя та активної еволюції** (безстихійного, нового природного процесу, рушієм якого є свідомість людини), згадаємо постать, яку ні за яких умов не можна оминати, розвиваючи даний контекст – це родоначальник (за визначенням дослідників цього напрямку) всієї активно-еволюційної, космічної думки в Росії – “пошукач істини” Микола Федорович Федоров. Прослідкуємо як перегукуються думки М. Ф. Федорова і вчителя безсмертя П. К. Іванова. Перший пише: “Природа **в нас** починає не тільки пізнавати себе, але і керувати собою” [цитата за : 233, с. 8]. У зошитах другого віднаходимо: “Таємницю треба шукати не в природі, а в людині...” [147, с. 516]. Далі Микола Федорович пише: “**Повинна бути омертвлена, нарешті, і смерть**

сама, самий крайній вираз ворожнечі, невігластва, темноти і сліпоти, тобто, неродинності” [цитата за : 233, с. 8]. П. Іванов вчить нас: “Смерть в природі породжує сама людина” [251, с. 217]. “В Природі люди своїми вчинками, своєю гордістю, нечемною стороною не заслужили жити. Їм Природа відмовила, щоб вони дихали...” [251, с. 182] “Це Природа, вона народила людину для життя, та люди по-своєму повернули це життя – змусили себе помирати” [147, с. 577]. “Стихія – це смерть, яку ніхто не здолав” [147, с. 880]. “Якщо в тебе щось стихійно входить – це все твоє порушення: тебе покарала сила нечистого вчинку. Ти не те, що треба намислив, а думка – провідник життя” [147, с. 871]. Отже, за вченням П. Іванова, стихія в природі породжена людиною. Остання ж, звела на **помилкових вчинках** будівлю свого існування і тому необхідно саморуйнується через хибний вихідний принцип історично закладений у спосіб її життя. Скористуємося ще рядом цитат. У косміста М. Ф. Федорова віднаходимо такі думки та умовиводи: “Всі повинні пізнавати і все має стати предметом пізнання” [цитата за : 233, с. 8]. П. Іванов також зосереджує нашу увагу на цінності знання, більше того, він переконаний, саме через відсутність знань про дійсну свою природу, а відповідно і через брак свідомого ставлення до себе, інших людей, оточуючого світу, включаючи і все розмаїття природних явищ, людина, розвинула на собі смертну природу, яка їй не відповідає і являється великою помилкою її існування: “Природа для нас багата, а людина в ній бідна зі своїм великим **незнанням**” [49, с. 467]. “...помирали, помираємо і будемо ми помирати з нашим **незнанням**” [45, с. 558]. “Нас оточує наше **незнання**” [252, с. 59]. “Хвороба, – вона може кожному нашкодити. Це робить сама Природа, а в Природі людина, вона породила цю хворобу. Вона її не може позбутися через своє незнання” [25, с. 201]. За висловлюванням найавторитетнішого дослідника спадщини М. Ф. Федорова, родоначальник філософії космізму “...у своїх футурологічних побудовах ...завжди опирається на надприродні, духовні особливості людини, передбачаючи їх розвиток з повним витісненням всього тваринного ...в ній” [233, с. 11]. За вченням П. Іванова, людина як духовна істота (людина-Бог) належить Природі незалежній, духовній, нетлінній. Отже, федорівське надприродне

духовне в людині, в іванівському прочитанні – це істинно природне для людини, не напівмертве, а по-справжньому живе. Тваринне, П. Іванов визначає як таке, що є проявом залежної природи людини. В майбутньому людина має стати виключно духовною істотою, здолавши назавжди свою залежну (тваринну) природу, – і в цьому питанні повністю солідарні і учитель безсмертя, і легендарний косміст.

М. Ф. Федоров не вважає технічний прогрес великою помилкою людства, його згубною заблудою. Але, з його погляду, це зовсім не те, що має постати в центрі людського існування, до чого повинні зводитися всі його запити і сподівання. Філософ вважає технічний прогрес явищем тимчасовим, бічним, вторинним, тобто таким, що не може скласти головний, магістральний напрямок розвитку людства. На його переконання: “Треба, щоб людина ту ж силу розуму, вигадки, розрахунку, осяяння повернула не на штучні додатки до своїх органів, а на самі органи, їх поліпшення, розвиток і радикальне перетворення...” [цитата за : 233, с. 9]. М. Ф. Федоров вважає, що: “Людині будуть доступні всі небесні простори, всі небесні світи тільки тоді, коли вона буде відтворювати себе із самих елементарних речовин, атомів, молекул, через те, що тільки тоді вона буде здатна жити в усіх середовищах, приймати найрізноманітніші форми” [256]. П. Іванов, який за життя демонстрував небачені можливості, тим самим доводячи свої світоглядні виклади емпірично, що підтверджено численними свідками: міг долати гравітацію (рухатися швидше за потяг), годинами знаходитись під водою, більше ніж сто днів залишатися без їжі, – так в слові передає образ людини майбутнього: “...людина стане невидима, по воді піде, своїм легким зонтом в повітря себе підійме, а голос направить – себе покаже...” [146, с. 119]. **“Людина – це літаюча речовина: сьогодні – тут, а завтра – там. Сьогодні на землі, а завтра в воді, але без повітря – ні кроку”** [147, с. 381]. **“...людина піде своїм тілом по воді. Тепло проявиться в енергійному тілі – воно більше помирати не буде”** [147, с. 731]. **“...а ось легкими ми з вами будемо. Нас, як таких, повітря прийме, вода не буде топити – підемо сміливо по воді”** [147, с. 731].

Розвиваючи далі тему про людину технічну та людину досконалу, звернемося до слова вище згаданого відомого мислителя-інтуїтивіста А. Бергсона.

“Інтелект, – підкреслює французький філософ, – **характеризується відсутністю природного розуміння життя**. Інстинкт же, навпаки, він **органічний**, бо з середини інтимно відчуває світ. Якби інстинкт міг освітитися свідомістю, то проник би в самі надра життя, в його найпотемніші глибини, бо сам він продовжує ту роботу, завдяки якій життя організує матерію” [233, с. 9]. Остання цитата для нас особливо цінна саме тому, що вона розкриває зміст того поняття “свідомість”, яким так часто оперує П. Іванов у своєму вченні. Викриваючи зворотний (згубний) бік інтелектуальної діяльності людини, він пише: “Наші всі викладені науки, вони в гонитві за технічним, за штучним, їм не треба Дух. Вони люди втомлюючі, їх вся сила в залежності” [147, с. 674]. Запитайте у наших вчених: кому вони таке життя будують, якщо вони технічними залишаються, штучним вони оточені, хімія введена для людей? Це в природі невідворотна смерть. Їхнє – це мертвий капітал (все, що створює наука не має живого духу Природи, це штучні цінності. – Л. З.), а в мертвому жити – це треба вмерти” [147, с. 776]. “Людина постійно бореться з природою, – вона повинна шукати засоби всередині себе для перемоги над смертю...” [252, с. 69]. Знання, на які уповає вчитель, – палкий оповісник природного способу життя, – тобто, вважає дійсними, істинними знаннями, не являються як такими, котрі людина може здобути через гносеологічний запит. Природа їх онтологічна, практична, бо людина є тією природою, яка утримує в собі істинний, безсмертний зміст буття. Останній може відкритися їй через самопрочитання, але в наслідок великих природно-практичних зусиль на шляху свого відродження в людину досконалу, людину-Бога. Він пише: “Це знання одне для всіх нас, хто живе на землі, воно робиться в природі не теоретично, учитель практично вказує в Природі істину, що людина зможе **все зробити своїм тілом**, навіть підкорити від своє вміння всю природу” [252, с. 69]. Вчитель здоров’я висловлює свою впевненість в тому, що людина має керуватися “**пробудженою свідомістю**”, яка є провідником життя, що тяжіє до безкінечного продовження. “І скільки люди не стараються, – пише він у своїх нотатках, – у них нічого не виходить, через те, що треба не вивчати, а пробуджувати” [252, с. 122]. Пробуджена свідомість, за П. Івановим, – це

свідомість, яка “знає” закон безсмертя, є його образом. **В історії філософії таке духовне утворення зазвичай визначається як “безсвідоме” або “інтуїтивне відчуття”**. “Ми впродовж всіх років вчилися теоретично спізнавати природу, але таємниці не розкрили, де вона є, – з жалем і обуренням констатує він цей прикрий факт, – А вона вся знаходиться в живій людині, а не в напівмертвій, – хто не бажає вчитись по природному ...і в природі знищує все на собі і в собі. Цим людина причиняє велику шкоду. Треба жити в Природі, а вся цивілізація – це омана.” [252, с. 52]. “У Іванова немає таємниці – у нього чиста правда у його свідомому пробуджувальному вчинку (вчинку, спонукою якого є пробуджена свідомість людини – Л. З.)” [147, с. 302].

Та природна практика П. Іванова не є безпрецедентним винаходом в цьому питанні, до пробудженої свідомості апелювали і А. Бергсон, і М. Ф. Федоров, визначаючи цю підвалину людського змісту як **“пробуджені можливості інтуїції”** та **розвиток “органічного”** в людині, – відповідно. Дослідивши цю проблему глибоко і всебічно, яскравий вчений, подвижник федорівського руху С. Г. Семенова з цього приводу пише: “Шлях інтелекту, тільки технічного розвитку, веде, на думку А. Бергсона, по суті до рабства у матерії. Звільнитися від нього можливо буде лише тоді, коли свідомість людини зуміє “звернутися всередину себе і **пробудити ті можливості інтуїції**, які ще... сплять”. ... якщо повернутися до ідей М. Ф. Федорова, то творчість самого життя, “органічний” прогрес до якого він закликає, – це і є розширення інтелекту за рахунок пробуджених і розвинутих ресурсів інтуїції” [233, с. 9].

Проблема безсмертя в космічній, зірковій інтерпретації знайшла собі місце також у творчості відомого драматурга, сучасника М. Ф. Федорова, О. В. Сухово-Кобиліна. Усамітнівшись в своєму родинному маєтку, він майже двадцять років розробляв концепцію філософського синтезу, в основу якого було покладено еволюційне вчення Ч. Дарвіна і діалектика Г. Гегеля. Мислитель вважає, що людство поки що знаходиться на своїй земній (телуричній) стадії розвитку. Йому доведеться, ціною власних зусиль завоювати ще дві: солярну (сонячну: коли відбудеться розселення землян у навколосонячному просторі) і сидеральну

(зіркову: як таку, що передбачає проникнення в глибини космосу і його освоєння). **Творчий потенціал людини, спрямований на власну природу**, – ось та реальна сила, яка здатна забезпечити цей колосальний еволюційний прогрес людства. Спрямувавши погляд в майбутнє, О. В. Сухово-Кобилін оповідає: “Людину технічну” замінить “людина літаюча”. “Вища, тобто солярна, людина просвітить своє тіло до питомої ваги повітря... для цього пропрацює своє тіло до трубчастого, тобто повітряного, більше того, до ефірного, – до найлегшого” [цитата за : 233, с. 10].

Далі прослідкуємо наскільки співзвучні думки у питанні основних світоглядних підходів вчителя безсмертя П. Іванова та представників ноосферної гілки плеяди вчених-мислителів філософського напрямку, який отримав визначення активної еволюції.

Розкриваючи історію народження поняття “ноосфера” одне із наукових джерел нас інформує наступним чином: “Вперше слово “ноосфера” прозвучало в стінах найстарішого навчального закладу Франції – парижському Коледжі де Франс на лекціях 1927/28 навчального року із вуст послідовника А. Бергсона” – філософа і математика Едуарда Леруа. При цьому співавтором ноо-сферної концепції був оголошений його друг і однодумець Тейяр де Шарден, палеонтолог і філософ. Обидва будували свою думку, опираючись на поняття біосфери і живої речовини, в тому дусі, як вони були розвинуті В. І. Вернадським в його знаменитих лекціях в Сорбоні в 1922 – 1923 рр. ...З кінця 30-х рр. в цю ідею стягується сама суть оптимістичного світогляду руського вченого” [233, с. 12]. На думку авторів ноосферної теорії, з’явлення людини в послідовності висхідних життєвих форм означає, що **еволюція переходить до використання нових засобів психічного, духовного ряду**. Але вже трактування М. Ф. Федоровим **регуляції** як “**правлячого розуму природи**”, – як зазначає найавторитетніший філософ-дослідник його теоретичної спадщини С. Г. Семенова, – як “внесення в природу волі і розуму”, містить в собі ядро ноосферної теорії. **Регуляція природи** як і **ноогенез** визначають себе як “принципово нова сходинка еволюції, як **свідомо-волева перетворююча дія**, що здійснюється істотами розумними і моральними,

які трудяться сукупно в інтересах спільної справи. В традиції ж християнського космізму аналогом ідеї ноосфери і ноогенезу стала концепція Боголюдства, боголюдського процесу обоження, перетворення світу” [233, с. 12]. Еволюційне вчення Святого Духу П. Іванова повністю збігається з цією світоглядною парадигмою в сутнісно-визначальних підходах.

Критично вдивляючись в сьогоднішній день і в той історичний досвід, який йому передує і який водночас його обумовлює і визначає, складно розділити роздуми, сподівання і надії ученого-енциклопедиста і мислителя В. І. Вернадського щодо того, що **ріст наукового знання може скласти головну геологічну силу творення ноосфери**. Бо за влучним висловлюванням речників сучасного філософування: “Зразок “наукової побудови людства” починає не стільки притягувати, скільки викликає занепокоєння і навіть відштовхує, бо на рахунку головної його сили – уже і атоми, і нейтронні бомби, і реальна загроза зацікавлених генетичних маніпуляцій” [233, с. 14]. Далі піднімається питання: Чи можливо захиститися від негативної науки, її плодів, наукою охоронною за призначенням. Яка б мала на меті культивування моральної відповідальності вчених за використання наукових відкриттів для цілей далеких від ноосферних, власне, деструктивних, руйнівних. Дане питання на сьогодні потребує ґрунтовної відповіді, з огляду на його глибину і складність.

П. Іванов, критично оцінюючи науковий прогрес, набутки якого готують людині безвихідь та перспективу самознищення, **прагне повернути погляд вчених на ті особливості людини, які не культивувалися, не заявляли про себе впевнено і переконливо впродовж всього історичного часу**. Це її здатність бути незалежною (від одягу, їжі, житла, бажання ствердитися шляхом приниження інших людей, від самоприниження), П. Іванов визначає людину як потенційного Бога – живу вічну природу, яка не здатна чинити лихе, її призначення – бути невичерпним джерелом добра, любові, теплоти, гармонії, світла. Даний контекст достатньо ґрунтовно розвинутий у попередніх розділах дисертації. Додамо лише кілька цитат: “Є такі якості в природі, що ми не будемо помирати, а будемо жити вічно. Тіло буде жити за рахунок своїх, вироблених для

життя сил. Тіло в незалежності стійке на всі можливості в природі” [252, с. 60]. “Людина змінить форму” і за нової будови вже не буде покарана природою засобом хвороб, нещасних випадків, смерті [147, с. 392]. Не десь, каже П. Іванов, а тільки в природі і ніде, як тільки через природу (її живі якості: струм, електрику, магнетизм, на які багаті як повітря, так і вода та земля, живу речовину – азот) людина відродиться в своєму безсмертному змісті і формі [147, с. 392]. І цими здібностями володіє кожний індивід, коли жива органічна клітина в осередку живих якостей може пристосуватися і зберігати життя, бо повітря, земля і вода і є провідниками безсмертного існування [147, с. 392]. Це є практичне фізичне явище в Природі і саме вчені мають його прояснити засобом наукових теорій [147, с. 392].

Дійсно, людина в сьогоднішньому статусі, на рахунок якої справи, які не знаходять ні прощення, ні виправдання, навряд чи достойна бути розглянута з позиції абсолюту. За абсолют може слугувати тільки ідеал, який вищий за людину. Це – Бог, або вища оновлена, **переображена людина в складі боголюдської єдності** – ця думка-переконавання надзвичайно рішуче і безапеляційно прослідковується у вченнях всіх мислителів-космістів релігійної орієнтації М. Ф. Федорова, В. С. Соловйова, С. М. Булгакова, П. О. Флоренського, М. О. Бердяєва. “Шлях до такої вищої людини повинен іти через **набуття нею все більш високого онтологічного статусу**” [233, с. 15]. В християнській думці цей процес називається **обоженням**. За висновками філософа, в об’єктиві уваги якого тема космізму знаходилась не один десяток років: “Корні ...православної антропології, яка робила акцент на активності самої людини, – бо саме ця антропологія розвивалася релігійними космістами, – лежать в традиції **ісихазма** (священнобезмовності), виникшого в аскетичній практиці ще в IV-VII cc., але теоретично розвинутого св. Григорієм Паламою.” [233, с. 15]. І що особливо цінно для нас, за такого підходу, так це те, що тут ми стикаємося не з теорією, а з своєрідною **практикою освяченою розумом**. Фундаментальний дослідник цього питання С. Г. Семенова підкреслює, що на фоні завжди дуже потужного в християнській традиції спіритичного ухилу (тіло – лише темниця душі), ухилу по

суті платонівсько-язичницького, чужого самому духу Христового обітовання, – в ісихазмі мова йшла про задачу включити і тіло, а не тільки душу чи розум в коло перетворення і просвітлення для майбутнього обоження [233, с. 15].

Заглиблюючись в дану проблематику, слід наголосити і на тому, що і релігійно-філософські джерела києворуської історичної доби утримують подібні акценти. У монографії Бондаря С. В., “Філософсько-світоглядний зміст “Ізборників” 1073*1076 років” віднаходимо наступне. У Ізборнику Святослава розміщена стаття “Іустина філософа о том еже о правеи вере”. Людину, за текстом цієї релігійно-філософської пам’ятки, висновує вчений, треба розуміти як нерозривну єдність душі і тіла, матеріальне і ідеальне виражене тут через ідею про третю, іншу якість по відношенню до якості тіла, і якості душі. Імпліцитно текст утримує ще одну думку: душа – просте і нерозкладуване ціле, на відміну від тіла, що складається із елементів (вогню, повітря, води, землі) [95, с. 59]. В Ізборнику Святослава вказується, що людське тіло розуміється як дім Бога. Що саме завдячуючи богу воно може стати нетлінним і безсмертним. В цілому, як зазначає Бондарь С. В., в Ізборнику Святослава немає дискредитації людського тіла, відсутні і заклики всіяко приборкувати плоть, що було характерно для деяких середньовічних вчень, більше того, тіло бачиться невід’ємною частиною людського організму.

П. Іванов, визначаючи своє вчення наукою із наук, і заперечуючи його релігійну орієнтацію (поняття “релігійний” він вважає синонімом поняття бездіяльний, – як такий, що уповає тільки на божественну допомогу; іванівський практик має шляхом природовідповідної діяльності розвивати в собі божественне начало, допомагати іншим), широко оперує поняттями Бог і Святий Дух, як виявами абсолютного, досконалого, істинного в людині та Природі. Духовні категорії Бог і Святий Дух, за вченнями П. Іванова мають не містичний, а **онтологічний статус**, більше того, вони є як такими, що засвідчують належний світ буття і являються відповідно реальним втіленням досконалого належного буття та реальним живим принципом його організації. Щоб досягти безсмертя, людина неодмінно має обрати богову дорогу: “Все Природа зробить, тільки б ти

захотів, – так мислить П. Іванов, – і Богом зробить вона, якщо людина йде по боговій дорозі, а не по людській” [251, с. 200]. На цьому шляху її чекає переображення, нове народження, перемога розумного, морального, корисного для всього світу. П. Іванов не заперечував Христову ідею. У заповіті її творця вбачав правду, гідну наслідування. Але віру без живого реального діла, яке цю віру засвідчує, вважав мертвою справою, проявом нещирості, криводушності, зради, засобом самоошукання [147, с. 850]. Отже, П. Іванов, у своїй науці життя (життя-безсмертя) у відношенні до майбутнього пропонує програму, яка близька, практично співзвучна з магістральними світоглядними викладами релігійних філософів-космістів.

Опираючись на висновки дослідників активно-еволюційних теорій, які зайняли чільне місце у філософському просторі, гучно і переконливо заявляючи про себе впродовж найближчих десятиліть, можна констатувати наступне: В “...космізмі, починаючи з М. Ф. Федорова, міцно утверджується переконання : людство самовдоволено потопаючи в нижчій свободі, свободі кидатися в усі боки, звідувати всі спокуси, всі можливості свого природного кола існування, ніколи не зможе отримати вищу свободу благого обрання ідеалу ноосфери (або Царства Божого), **якщо воно не почне спрямовано перетворювати саму свою теперішню фізичну природу... Надійне моральне удосконалення людини можливе тільки услід і разом з фізичним її переображенням, звільненням від тих природних якостей, які змушують її поїдати, витісняти, вбивати і самій помирати**” [233, с. 15].

Суголосно космістам П. Іванов називав сучасну людину володаркою “чужого” тіла, тобто такої природи, яка змушує її залежно жити (існувати шляхом задоволення потреб в їжі, воді, одязі, житлі, а, отже, і помирати). Нова природа людини, нове тіло, за вченням цього мислителя і практика незалежного життя, потребує не їжі та благ цивілізації, а як найліпшої взаємодії з налитими енергіями вічно живими природними тілами: повітрям, землею і водою, де за словами П. Іванова, є струм, електрика, магнетизм, азот – в живому вигляді, тобто все, що необхідно для її безсмертя, перебування в “своєму” тілі. Він пише: “Саме головне

в житті – це три тіла: повітря, земля і вода, що й створило нашу людину і це все її збереже” [147, с. 455]. Вічна Природа (природа незалежна) – три вічно живих тіла: повітря, земля і вода, які в Дусі Святому природно знаходяться [147, с. 740] (до неї не відноситься природа тлінна, залежна – ні рослинний, ні тваринний світ) – є божественною за суттю. П. Іванов визначає її Богом (“Бог – це є Природа, а в ній найголовніше – це людина”). Людина ж яка підіймається сходами еволюції, свідомо діє за принципами безсмертя, стає носієм божественного Духу Природи (Святого Духу), реальним його втіленням, – тим самим відроджує своє божественне начало, стає боголюдиною. Святий Дух, за визначенням П. Іванова, це – еволюційність – розумний, гармонійний принцип існування Природи незалежної, якому має відповідати і людина. В нашому дослідженні він знайшов адекватне понятійне відтворення в “Діалектиці Живого”. Підсумуємо проаналізоване вище цитатою: “Це – еволюція, це – Святий Дух, – Свята справа між Природою і людьми на нашій землі, у нашому житті. Ось як складуться для цього умови, тоді з’явиться й можливість усякій людині залишитися без будь-яких потреб – своєю (справжньою природою, яка є безсмертна. – Л. З.) живою людиною” [204, с. 35].

Розвиваючи даний концепт, не варто оминати і той факт – і це є особливо вагомим при розкритті обраної нами теми, – що думки про реальне фізичне безсмертя людини у новому своєму статусі (людини-Бога) народжувались у свідомості не тільки філософів мрійників-оптимістів, але і вчених біологів, які мали глибокі професійні знання про світ тваринних і рослинних форм. Так президент білоруської академії наук В. Ф. Купрєвич у своїх виступах у популярних друкованих виданнях, висловив свій сумнів стосовно неминучості такого явища як смерть для живого. “... в основі життєвих форм, пише В. Ф. Купрєвич в своїй статті “Реальність мрії довголіття”, – лежить протопласт – жмутик речовини складної, що постійно оновлюється, здатного до необмежених змін своїх властивостей в процесі обміну матерією і енергією з зовнішнім середовищем. Здібність протопласта до побудови живої речовини певного типу чи виду необмежена” [172]. Купрєвич порівнює людину з річкою, вода якої

змінюється, а вона залишається все тією ж незмінною рікою. І поряд ставить запитання: “...чому цей потік життя, що в вічному русі, повинен перериватися?” [174]. Далі свої думку завершує висновком: “Смерть – неприродне явище для людини” [172], [173].

Отже, на переконання як П. Іванова, так і вчених, що належать до активно-еволюційної, ноосферної думки, людина шляхом свідомої діяльності має здобути новий статус – людини-Бога, тобто самонародитися. Участь людини в боголюдському процесі самовідродження (мовою християнської термінології – спасіння) розповсюджується, за цих підходів, на те, що в ортодоксальній свідомості являється виключно привілеєм Творця. М. Ф. Федоров, як мислитель-мудрець, який розвивав і змушував неспинно звучати, з вимогою втілення, високоморальні ідеали людства, був переконаний в тому, що божественна воля діє через людину як розумну і свободну істоту і головна задача цього, допоки ще незавершеного створіння, – стати провідником божественної волі шляхом “спільної справи” – діяльності, направленої на приборкання стихійних сил, відновлення знищеної природи “в період її сліпоті”. **“Самотворення і творче переображення світобудови – це, – на переконання М. Ф. Федорова, – вищий еволюційний і моральний обов’язок всіх: і віруючих, і невіруючих”** [233, с. 18]. Як і М. Ф. Федоров, П. Іванов, виклад свого вчення, своєї ідеї, здійснює в системі як природнонаукових аргументацій, так і мовою зрозумілою свідомості віруючого. Він не пристосовує свою термінологію “під віруючого”, а, як і М. Ф. Федоров виходить із власних переконань. Бо життя як таке, не має поділу на релігійне і світське, воно є духовно-фізичним виявом в системі світу, а отже, істина, до часу, та закони, які її засвідчують, можуть бути узріті (схоплені) більш достеменно і передані більш достовірно мовою релігійною ніж науковою. Не виключено, що в майбутньому і теоретична наука, засобом свого інструментарію знайде їм адекватне прояснення. Аналізуючи все світоглядне полотно вчення П. Іванова, його найбільш виразні, домінуючі виклади (в першу чергу це метод загартування-тренування як жива справа по переображенню людини залежної, предкової в людину нову, незалежну, моральну, людину-Бога) можна визначати

це вчення як певний “логос”, який не є мертвою схемою-тягарем – застиглою догмою, якій треба коритися, а живою щомиттєвоздійснюваною **справою-необхідністю**, яка дає можливість розкритися кожній людині в своїй неповторності на найвищому щаблі свого існування – людини-Бога. Якщо надати цій думці християнський контекст, то можна розглядати вчення П. Іванова як завершення християнської Благої вісті, якщо надати світський контекст, то можна розглядати як перехід людства в нову соціальну формацію – комунізм – побудову суспільства незалежних, вільних від потреб людей (людей “легкого характеру”, безсмертних, творчих за суттю). В нотатках П. Іванова ми зустрічаємо як поняття “рай”, так і поняття “комунізм”, обидва вони означають родинну спільність – спільність в любові безсмертних людей (боголюдство), що піднялися на вищий щабель свого існування шляхом спільної справи. За вченням П. Іванова, як і за вченням філософів-космістів, особливо релігійної орієнтації, рай не є досяжним для людини, якщо вона діє наодинці. “Тепло внутрішнього характеру”, яке є ознакою, за вченням П. Іванова, вміння розвивати в собі здібності до незалежного життя, не забезпечить переображення (самонародження в людину нову – людину-Бога), якщо люди не розвинули шляхом загального діла “силу спільного характеру”. “...не треба буде ніякої їжі, ніякого одягу, ніякого помешкання – це все мертво, нерухома річ, вона не знадобиться нікому”. Коли людина зуміє без цього всього обходитися. “Ось тоді-то з’явиться тепло внутрішнього характеру. Все те, що ми до цього робили (розвивали свою залежність. – Л. З.), ми робити не будемо. У нас **народяться сили спільного характеру, не від сонця, а від самих людей**. Вони цього самі доб’ються і оточаться Природою” [147, с. 704]. “Щоб не було холодно треба душу свою вкладувати в іншого і душу душею зігрівати, – тоді всім буде і тепло, і сито” [252, с. 76].

Тільки шляхом спільної активної практики в Природі в системі загартування-тренування, за вченням П. Іванова, здатна зародитися природна “хвиля”, природний “вал” любові і життєдайності, який, при перемозі над часом (досягнення кінця історії) спроможний воскресити, повернути до життя предків, яких здолала смерть за їх безсилля перед нею. Скористаємося цитатою: “Ми в цій

справі (залежній. – Л. 3.) здоров'є своє втратили. Окрім цього нічого не отримали. Нас зарили в землю люди. Ми лежимо в поросі, ніхто і ніяк не думає за померлу людину. Але в Природі такій як ми її маємо, нічого задарма не зникає. Все жило і живе воно вічно в Природі. ...Природа... хоче повернути все назад. Прийде такий час – той хто закопав людину, він її й відриє” [204, с. 133]. Люди із мертвих піднімуться в живі [204, с. 34]. В променях тепла спільного характеру, за ідеєю П. Іванова, на Чувилкіному Бугрі (місці, де Природа себе зберегла найліпше і може, як ніде, допомогти людині здобути свою незалежність) має народитися перша людина нової ери (ери відсутності смерті в онтологічному статусі людини), яка з перших хвилин життя буде існувати за рахунок живих природних якостей (без потреб). Її народження і життя – це поворотний момент в історії людства. З цього моменту люди не будуть втрачати життєві сили, здоров'я буде прогресувати, померлі піднімуться в живі. Цю знаменну віху П. Іванов називає часом “Христової в людях ідеї” [147, с. 744] – ідеї воскресіння на яку, за його висловлюванням останні чекають з “перших начал” свого існування.

Родоначальник космізму М. Ф. Федоров і патріарх плеяди мислителів руського релігійного відродження В. С. Соловйов, як і вчитель безсмертя самородок-практик П. Іванов, вважають, що **людина, яка досягла вищої досконалості, не відповідає їй у повноті, якщо “не в змозі вирвати у смерті всю її здобич...”** [240, с. 539]. – **попередні покоління, які підготували важкою працею і стражданням це щастя.** “Дійсно, – пише В. С. Соловйов у роботі “Смисл любові”, – врятуватися, тобто відродити і увіковічити своє індивідуальне життя в істинній любові, окрема людина може тільки за співучасті, разом з усіма” [240, с. 538]. Звертаючись до всіх і до кожної людини зокрема стосовно своєї природної науки безсмертя, свого вчення, П. Іванов пише: “Читайте, розумійте, а саме головне в нашому житті – це треба робити! Але не поодинці, а спільним складеним порядком, усіма людьми. Нас Дух оточить і дасть нам вічне життя” [147, с. 845]. За вченням П. Іванова, люди безсмертні – боголюдство – не буде поділене кордонами, не буде національних протистоянь і ворожнечі, буде один

народ, одна велика сім'я, духовна спільність. В цій боголюдській справі всіх урівняє і поєднає Святий Дух [144, с. 28].

Ці ж самі думки віднаходимо у М. Ф. Федорова, який вважає, що **перемога над часом – це здійснення принципу співіснування у акті воскресіння замість послідовності родового відтворення життя**. Суголосно М. Ф. Федорову, розвиваючи тему безсмертя у своїй роботі “Філософія свободи” М. А Бердяєв пише: “Зв’язок людини з майбутнім людством в контексті смертної природи – фіктивний, ілюзорний; цей зв’язок є результатом гіпнозу, божевільної самоомани. Майбутнє не реальніше минулого: те, що буде через тисячу років, і те, що було тисячу років тому, або однаково примарно, або однаково реально. Безглуздо думати, що буття приходить в часі, і що його ще не було і немає зараз. Реальність буття не залежить від часу, як хочуть завірити нас ті, хто поклоняється майбутньому”. “Вся людська енергія, спрямована назовні, на створення недосконалої, дурної множинності, направлена на підтримання прогресу, що закріплює закон тління, **ця енергія направлена не всередину, не в глибину вічності, не на перемогу над смертю і завоювання всезагального, повного і вічного життя**. І живе людський рід, весь отруєний трупною отрутою своїх попередників, всіх попередніх поколінь, всіх людських осіб, які так само жаждали повноти життя і досконалості; живе людина безглуздою мрією перемогти смерть народженням, а не вічним життям, перемогти жах минулого і теперішнього щастям майбутнього” “Спаستись, – висновує філософ, – не означає померти для цього світу і перейти в інший світ, **спастись – означає так перебудувати цей світ, щоб в ньому не володарювала смерть, щоб в ньому все живе воскресло**. Спасіння – є справою життя, а не смерті, справою цього світу, а не іншого. ...плоть цього світу і кожної істоти в цьому світі повинна стати **нетлінною**. Спасіння є справою **всесвітньо-історичного життя, всесвітньо-історичної творчої роботи над плоттю цього світу, всесвітньо-історичної підготовки воскресіння**, а не індивідуального переходу в інший світ шляхом смерті, шляхом виходу із історичного життя. Достоїнство людини в її житті, а не в смерті, в поєднанні духу з плоттю, а не у відділенні духу від плоті, в **поєднанні**

індивідуальної долі особистості з історичною долею світу, а не у відокремленні особистої долі від світової” [цитата за : 161, с. 11]..

П. Іванов не повторюючи, а втворюючи цим підходам, при цьому опираючись не на запозичену ідею, а на свою власну, виплекану із практики особистого життя в природі (експерименту, довжиною в півстоліття), пише: “По-новому буде жити людина в Природі. ... Тепло проявиться в енергетичному тілі – воно більше помирати не буде. ...рай на землі засяє. Люди цього дочекаються, їх оточить правда” [251, с. 274]. Тільки спільними зусиллями, вважає П. Іванов, ми зможемо добитися в природі безсмертя. **Сили спільного характеру**, а саме, це – тепло і світло, що вже виходять не від сонця, а від самих людей – ось найперша умова набуття нового (боголюдського) статусу людиною. П. Іванов в своїх нотатках не раз наголошує на тому, що саме любов, як до Природи, так і до всіх людей – є тією найголовнішою силою, яка відчиняє двері у безсмертя. Рай – це обов’язково Рід: родинне коло людей одного Духу, поєднаних на засадах співпричетності. Не важко дійти висновку, що **самітність і ворожнеча** – ознаки прогресування залежного способу існування (“мертвого потоку”, тобто такого способу життя, за якого смерть є невід’ємною складовою онтологічної характеристики людини); напроти – любов, сердечність, доброта, взаємопідтримка, співучасть, співпричетність, щира турбота про інших людей – це ті взаємини, які уможливають перебування людей в новому потоці життя (“живому потоці”, – смерть не увіходить до системи його визначень). Цитуємо: “Буде на землі Рай, Мертве піде зовсім, а живе наступить; одне одного пожаліємо, нападати не будемо – ось життя яке наступить Богове” [147, с. 749].. “Любов у Природі – все” [252, с. 153].

На завершення нашого дослідження варто ще раз відтінити спільні риси щодо космічного, активно-еволюційного напрямку філософського і наукового пошуку та вченням самородка-практика П. Іванова.

Перше – визнання необхідності нового свідомо-активного етапу еволюції. У космістів він отримує різні назви: “регуляція природи” (М. Ф. Федоров), ноосферний (Едуарда Леруа, Тейяр де Шарден, В. І. Вернадський),

пневматосферний (П. О. Флоренський). У релігійних космістів переображена сфера буття має визначення Царства Небесного. П. Іванов, визначає цей еволюційний етап – етапом Святого Духу або еволюцією Святого Духу.

Друге – це погляд на людину в сьогоdnішньому стані, як на істоту перехідну, проблемну, кризову, але одночасно і як таку, що концентрує в собі творчі можливості, потенціал росту в людину досконалу, в релігійній гілці руського космізму досконала людина визначається боголюдиною. П. Іванов, характеризує людину сучасну як залежну, як провідника мертвого потоку життя, але не безнадійну, а як таку, що шляхом пробудженої свідомості може у еволюційний спосіб дорости до людини-Бога.

Третє – суб'єктом планетарної і космічної перетворюючої дії визнається не окрема людина, а соборна сукупність свідомих, тонко відчуваючих істот, все людство в єдності поколінь.

Четверте – основним предметом, метою і вищим благом визначається як представниками всіх гілок космізму, так і самородком, природним практиком, вчителем безсмертя П. Івановим – життя, в його духовному офарбленні, життя особистісне, родинне, безкризове, досконале: в релігійному витлумаченні – райське життя.

П'яте – наукове пізнання і науковий пошук мають здійснюватися в полі нового, активно-еволюційного спрямування; наука повинна опиратися на чіткий моральний критерій, більше того – виходити з нього. Тобто найважливішою рисою науки повинне бути служіння вищому ідеалу, якому з часом мають відповідати як людина, так і переображений нею (як основною діяльною силою) світ.

Отже, космісти, як і П. Іванов, закликають людину сьогоdnішню, яка вже є історично зрілою для свідомо-еволюційного шляху, здолати світ в якому царить **зло роздільності, витіснення і протиборства**, світом, в якому моральна складова є його змістом, а фізичний його вираз не заперечує цей зміст. Але, нажаль, поки що – в теперішньому часі, як його характеризує В. Соловйов: “Останнє слово залишається не за моральним подвигом, а за нещадним законом... і люди, що до

останнього відстоюють вічний ідеал, помирають із людською гідністю, але з тваринним безсиллям” [240, с. 537, 538].

Еволюційна програма Живого може бути розгорнута уже сьогодні, якщо її “формула” або усвідомлений і розкритий “основний механізм життя” знайде визначення та підтвердження у системі науково-практичних та ініціативних доказів. П. Іванов запропонував свою “формулу” – це система загартування-тренування як жива справа, більше того, він майже довів її практикою свого життя. Його справа – це початок, перше слово, – друге, третє і останнє слово – у перемозі над смертю, – за людьми, за всім людством у всій його спроможності: науковій, культурній, соціальній, фізичній.

Доводячи наявність запиту на активно-еволюційну діяльність у нинішньому часі, С. Г. Семенова пише: “Науковими фактами, емпіричними узагальненнями Вернадський доводить нам, що працювати проти еволюції, проти нового і об’єктивно-неминучого, свідомого, розумного її етапу, задача якого перетворити світ і природу самої людини, – нерозумно і марно. Він (Вернадський. – Л. З.) дає обґрунтовану надію на майбутнє. Але щоб жити далі і виконувати свою велику космічну функцію авангарду “живої речовини”, людина не має залишатися у нинішньому “проміжному” духовному і фізичному статусі, вона має сходити, у відповідності до закону еволюції” [233, с. 41].

Практично одночасно з В. І. Вернадським П. Іванов виголошує такі думки: “Нові сили з’явилися на Землі і ніхто не може їх відвернути”. “Життя має бути в Природі як ніколи живим” [147, с. 784]. Ознакою живого життя, за П. Івановим, – є практичне слідування активно еволюційному процесу, який має визначення Святий Дух.

Ідейно-теоретичні напрямки розумного регулювання світового еволюційного процесу сучасні російські філософи В. Ю. Олейников і А. А. Оносов визначають як еволюційно-проективна філософія, до представників якої найперше треба віднести руських космістів та еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.

“Допоки, – пишуть вони в своїй роботі “Ноосферний проект соціоприродної еволюції” еволюційно-проективна філософія опиралась на прозоріння лише деяких

геніальних умів, раніше за інших узрівших скриті від багатьох тенденції світового еволюційного процесу, вона залишалася незрозумілою і тому незапитаною і непотрібною. Тільки тепер, коли для більшості вчених і простих обивателів стала чуттєво наглядною екологічна безвихідь продовження традиційного способу життєдіяльності... люди звернулися до ідей еволюційно-проективної філософії, в межах якої вперше були осмислені планетарні глобальні проблеми і намічені принципові напрямки їх вирішення, розроблялись соціальні, політичні, моральні альтернативи буття соціуму і його взаємодії з природою” [215, с. 11]. Вчення П. Іванова, яке є активно (проективно) еволюційним за змістом, пропонує свою модель вирішення назрілих соціально-політичних, моральних, екологічних, фізичних проблем як стосовно життя кожної окремої людини, так і у глобальному загальнопланетарному плані.

5.2. З’ясування приналежності спадщини П. Іванова до духовної культури того чи іншого народу

Важливо зазначити, що в питанні аналізу, виявлення і розкриття світоглядної засадничої бази вчення П. Іванова, не менш важливою також є задача аргументованого і послідовного визначення до духовної культури якого народу можна віднести спадщину даного мислителя-подвижника власної ідеї, яка визріла на ґрунті потужної природної практики і явилась її синтезом і уособленням.

За теоретичною розробкою В. М. Нічик, відомого сучасного дослідника у царині історико-філософських традицій, існує три основні принципи, на основі яких можна віднести спадщину даного мислителя до духовної культури того чи іншого народу. Перший із них – це генетичний, другий – есенціальний (тобто, по сутності спадщини) і третій – функціональний [209, с. 109]. Всі ці принципи, на переконання автора дослідження з даної проблеми, – пов’язані між собою і діють

в єдності. Та взяті різно, – виявляються недостатніми для доведення приналежності мислителя до певної духовної традиції.

Перший принцип – генетичний – це той вітчизняний ґрунт, на якому виростає специфіка і сутність творчого спадку мислителя.

За підсумками попереднього дослідження, нами доведено, що тип ставлення до світу, репрезентований вченням П. Іванова найбільш повно відповідає тому, що сформувався в глибинах києворуської традиції. Вчення П. Іванова демонструє такий природовідповідний тип ставлення до світу, який змикається з києворуською традицією і, власне, є її продовженням, оскільки йому притаманна виразна етична забарвленість, активна зверненість до внутрішнього світу людини. Отже, ця світоглядна модель, що має за основу надпотужний пласт безприкладної практики в природі, виходить з кореня давньоруської традиції, яка “акцентує увагу на прагненні ствердити святе царство тут, на Землі, і для людини” [121, с. 46, 47].

На світоглядному полотні вчення П. Іванова виявляються також риси креолізації – накладання християнських уявлень на модель світу, вироблену в культурі східних слов'ян. Онтологічні питання за цим вченням постають не в метафізичному, а натурфілософському вимірі. Світ бажаний, божественний не є трансцендентним, потойбічним щодо людини і Природи і тому онтологічний статус Природи не трансформований християнською традицією, а знаходиться, за цим вченням, у відповідності з міфологічними давньослов'янськими уявленнями.

“Другий принцип, – за визначенням В. М. Нічик, – виражає приналежність спадщини конкретного мислителя до даної культури по її сутності” [209, с. 111]. Тут дослідниця виділяє два моменти. По-перше, – це потреба в з'ясуванні, в якій мірі національна чи етнічна приналежність проявляється в творчості даного мислителя, наскільки вона відображається в його сутності, наскільки ця сутність свідчить про вибір культурних цінностей цього, а не іншого народу.

Відповіддю на це питання можуть слугувати наступні пріоритети, які особливо виразно проступають на живому тлі вчення П. Іванова. Це етизація всіх життє-буттєвих принципів людини; гармонізація її перебування у світі: як зі

світом природи, так і зі світом людей; зосередженість на явленому світі, культивування здоров'я, як прояву свідомого, а отже, морального в людині; розбудова принципів безсмертя, як самовідродження людини в новому статусі людини-господаря природи, людини-Бога; активна життє-буттєва позиція на засадах добра; культивування принципів родинності, співпричетності, взаємопідтримки, взаємодопомоги, мовою філософії руського релігійного відродження, – соборності.

По-друге, треба з'ясувати, чи включається спадщина даного мислителя, за його найсуттєвішими особливостями, в загальну закономірність розвитку філософської думки того або іншого народу. Отже, якщо ми звернемося до спадщини П. Іванова, то побачимо, що в ній відобразилися багато традиційних для історії філософської думки України напрямків і способів філософування. Це і визнання софійності світу, яке ми віднаходимо ще у книжників Київської Русі, це і характерне для них переважання етико-гуманістичної проблематики. Наявний у рукописній спадщині П. Іванова також своєрідний погляд на Біблію, як духовне джерело. Біблійні події не стали головними засадничими конституюючими положеннями для вчення П. Іванова, хоча вони надали певного змістовного окреслення його загально-парадигмальному виразу. Певною мірою можна відмітити суголосність перспективних бачень П. Іванова з християнською есхатологією: це самобутнє витлумачення Святого Письма без використання екзегетичних джерел. Але що для нас найважливіше, так це те, що П. Іванов, як і Г. Сковорода, всією засадничою світоглядною визначеністю увіходить в центральне річище, серце, найглибший, найсуттєвіший потік загальної закономірності розвитку філософської думки українського народу. Найперше, – це поєднаність з нашою слов'янською духовно-культурною минувиною, Києво-Руською традицією, кордоцентричним напрямком філософування, а також співзвучність з активно-еволюційними, космістськими, ноосферними сучасними світоглядними побудовами і баченнями. Однак прокоментуємо питання приналежності спадщини мислителя до духовної культури того чи іншого народу дещо ширше, і додамо аргументи на користь нового висновку, – а саме, що

феномен П. Іванова, є органічним виявом східно-слов'янської ментальності, якщо підійти до неї з позиції слов'янофільства. Вчений-філософ славист О. Ф. Гільфердінг [177а] виділяє такі риси слов'янської ментальності як смиренність, неприйняття насильства, відсутність раціоналізму, який виходить з логіки ума в обхід серця, колективізм. Російські слов'янофіли відводили месіанську роль Росії, яка, об'єднавши слов'янство під гаслами православ'я, повинна була “врятувати людство”. О.Ф. Гільфердінг підкреслює, що у Росії прямої необхідності шукати опори у слов'янській ідеї немає, оскільки вона “могутня сама по собі”, але Росія, на його думку, потрібна іншим слов'янам. Тобто немає зовнішнього приводу для пробудження в Росії слов'янської ідеї і з'явитися вона може лише внутрішнім шляхом “органічного розвитку”, як наслідок самосвідомості власної народності. Говорячи про те, що у російській суспільній свідомості ця ідея ще не сформована, О.Ф. Гільфердінг вважає, що особливе покликання серед руського народу у справі становлення слов'янської ідеї мають “малороси”. Крім того “малоросійський” народ ближче до інших слов'ян у всіх відношеннях, ніж “великоросійський”: як у лінгвістичному, так і у історичному та суспільному. Вчений приходить до висновку, що саме “малороси” є елементом, що зв'язує “великоросів” та увесь слов'янський світ, тому саме вони покликані внести у російську суспільну свідомість ідею слов'янства та слов'янської єдності. Дуже показовим у цьому відношенні є творчість діячів Кирило-Мефодієвського товариства Костомарова, Шевченко, Куліша, які вважали Україну і Київ центром майбутньої слов'янської федерації. У “Книзі буття українського народу” наголошувалося на особливому стремлінні українців до християнських правди і свободи. П. Іванов також прагнув вивільнення людини з чужих їй законів природи й соціуму. Отже, є підстави вважати, – і це органічно витікає із попередньо сказаного, що “месіанський” вектор “спасіння людства”, радше за все знаходиться в Україні. Щодо сотеріологічної складової вчення П. Іванова, то за духовно-практичними накресленнями цього мислителя, шляхом Живої справи загартування-тренування, яка не має кордонів, не наражається на складнощі національних розрізень, бо за найвище благо визначає здатність людини до повноцінного (у значенні, не

обтяженого хворобами, бідами, негараздами, а в перспективі і смертю) життя, людство, згортаючи історію своєї стражденності, підійде до торжества Христової ідеї (відродження людства в його первісній досконалості, перемоги над смертю, воскресіння, та життя вічного в Царстві Небесному). Розбір же теоретичних викладів П. Іванова у питанні їх дотичності до проблематики космізму, підвів нас до висновку, що вчення цього мислителя, подвижника ідеї еволюції як свідомого буття, що зосереджене на традиційній й конститутивній для східного християнства проблемі смерті й безсмертя, у релігійно-філософському контексті можна розглядати як завершення християнської Благої вісті. Якщо надати цьому питанню світський контекст, то його можна розглядати як перехід людства в якісно нову соціальну формацію – комунізм – побудову суспільства незалежних, вільних від матеріальних, егоїстичних, індивідуалістичних потреб людей (людей “легкого характеру”, безсмертних, творчих за суттю). Отже, вважаємо, що ми надали достатньо переконливих аргументів задля утвердження П. Іванову в статусі виразника східно-слов’янської ментальності.

Третій же принцип, за визначенням дослідника, на теоретичну розробку якого, з даного питання, ми весь час опираємося, здійснюючи цей важливий аналіз, – це рівень розповсюдження і функціонування спадщини конкретного мислителя в духовній культурі свого, інших народів, як за його життя, так і після смерті [209, с. 112].

Відповідь на це питання можуть скласти наступні фактичні дані. Ще за життя, П. Іванов мав тисячі послідовників, які виявили свою зацікавленість у відношенні до методологічної системи оздоровлення, центральне місце в якій належить свідомості людини. Після завершення земного шляху автора вчення про реальне безсмертя людини, кількість послідовників його системи зросла в десятки разів. Піковим у відношенні до чисельності охочих випробувати себе в системі загартування-тренування був 1989 рік. В їх рядах були як українці, так і росіяни, білоруси, татари, з’явилися громади іванівців у Європі та Америці. На особливу увагу заслуговують послідовники Казахстану, де завдяки дружині президента Сарі Алписовні Назарбаєвій рух отримав офіційне визнання, а отже, не стихійне, а

послідовне продовження і введення в річище загальнодержавного життя. Прихильність до цієї ідеї в цій країні виказують сьогодні як медицина, так і освіта. Та оскільки тексти П. Іванова не утримують в своєму тілі прозорих філософсько-світоглядних викладів (по формі не є філософськими) і тому потребують копіткої самовідданої роботи дослідників-професіоналів задля систематизації та виявлення його засадничих основ, понятійно-категоріального апарату, до часу рух послідовників був зорієнтований в основному на систему загартування-тренування, як методику оздоровлення та закріплення в часі здорового способу життя. Світоглядна ж парадигма вчення за відсутності визначеності та наукового обґрунтування зазнавала часом певного перекручування або упередженого суб'єктивного витлумачення як з боку людей, що прираховували себе до послідовників вчення П. Іванова, так і деяких служителів церкви, недобросовісних науковців. П. Іванов визначав свою ідею як такою, що виходить із принципу “небувалої ввічливості” і також як таку, що не протидіє жодному напрямку духовно-культурного життя жодної нації, жодного народу. Сьогоднішні категоричні виклики, різкі заяви стосовно духовного начиння вчення з визначенням іванівського руху як “тоталітарне сектанство”, що зародилося на його основі, не мають під собою ніякої підставності. Вони проголошуються не на адресу власне цього вчення, яке залишається як для політиків, так і для безвідповідальних науковців, людей від релігії незрозумілим, а отже і нерозкритим, а на адресу тих, хто навмисне чи безсвідомо його компрометує, не дошукавшись тієї світоглядної, а отже і моральної визначеності, яка його окреслює і складає. Наша робота – це перший в царині професійної теоретико-світоглядної науки історико-філософський підступ до осмислення унікальної духовно-практичної спадщини цієї непересічної особистості, самородка-практика, мудреця, вчителя здоров'я Порфирія Корнієвича Іванова. Дане дослідження має за найперше і найголовніше джерело – думки, ставлення, висновки, принципи, відношення, відтворені в слові подвижником власноруч.

Отже, до культурного спадку даного народу, як свідчить науково-теоретична розробка В. М. Нічик щодо цього питання, відноситься насамперед те, що **визріло**

на вітчизняному ґрунті, преломлене ним, що відповідає сутності і закономірності розвитку цієї культури, її нагальним потребам, функціонує в ній.

Оскільки в нашому дослідженні представлені всі необхідні аргументи на користь відповідності первинним принципам у питанні віднесення спадщини П. Іванова саме до культури нашого народу, тому немає великої потреби апелювати до вторинних ознак, таких як національна чи регіональна мова, національна приналежність, самооцінка і самовизначення письменника чи мислителя, віросповідання та ін. Однак слід додати, що П. Іванов, хоча і визначав практику свого життя справою світового значення, неодноразово **наголошував на тих національних духовних витоках**, які склали благодатний ґрунт для народження і функціонування в світі його ідеї. А саме, за його словами, остання проросла з кореня руської духовної традиції і являється її еволюційним виявом і продовженням.

ВИСНОВКИ

1. Вчення П. Іванова, яке отримало визначення в нашому дослідженні як пантеїстично-антропоцентричне, є цілісною системою поглядів її автора на людину, природу, людство, світ загалом. Це вчення можна визначати філософією, оскільки його проблематика, базові світоглядні складові, понятійно-категоріальний апарат знаходяться в контексті цієї теоретичної галузі, до того ж максимально їй відповідають;

2. Вчення П. Іванова ми визначаємо пантеїстично-антропоцентричним. Але, з певним уточненням, у відношенні до цього вчення можна говорити про іманентний пантеїзм. Оскільки “Природа незалежна”, яка визначається у вченні Богом, є носієм закону вічного буття – Святого Духу, діалектичного за суттю, що постає єдністю протилежностей.

3. Творчий доробок мислителя є своєрідною глибинною філософією Життя (життя-безсмертя), яке презентує як класичні (етико-раціональні), тобто такі, що тяжіють до загального, так і екзистенційні, – ті, що тяжіють до індивідуального, особистісного, підходи. Водночас воно не відірвана ні від релігійного, ні від наукового контекстів. П. Іванов закликав людину пізнавати свою вищу “незалежну”, “безсмертну”, за його термінологією, Природо-відповідну сутність і називав своє вчення наукою із наук, тим самим вказуючи на те, що людина як носій життя має бути укоріненою у світ знаннями істини свого буття, своєю свідомістю. Остання ж має бути провідником буття гідного людини, тобто як такого, що відповідає його абсолютній основі (закону безсмертя).

4. Головна ідея вчення П. Іванова – це гармонізація стосунків людини з природою, що є умовою її духовно-соматичного здоров'я, а в перспективі особистого і родового безсмертя. Це вчення ми можемо визначати як філософію життя вільного від обмежень ідеалізму та матеріалізму. Воно постулює онтологічну єдність духовного та матеріального начал. П. Іванов абсолютизує життя, тим самим полишаючи смерть за онтологічним контекстом. Основою

безсмертного буття, абсолютним принципом еволюції як Природи (мова йде про самодостатній суб'єкт буття, що втілює розум, волю, любов), так і людини, яка стала на шлях онтогенезу: духовно-фізичного вдосконалення з перспективою безсмертя, у відповідності до підходів, виписаних у вченні П. Іванова, визначається автором вчення Святий Дух.

5. Найпершою точкою вододілу вчення П. Іванова та містичних вчень і релігійних уявлень, є зверненість його автора до природного і до практичного. Корінь всіх проблем і негараздів П. Іванов вбачає не в тому, що люди полишили Бога (віру), і тим самим упали в гріх, а в незнанні природних речей, і, відповідно, нездатності свідомо діяти. Святою справою він визначає природну практику в системі загартування-тренування, що має духовні і фізичні правила свідомої (активної) еволюції; а святинами світу – природні якості, які, на його переконання, за умови правильного використання можуть зробити людину безсмертною.

6. Підсумком 50-ти річного експерименту вчителя здоров'я в природі і серед людей став його метод – система загартування-тренування як жива справа: прояв найприроднішої форми життєдіяльності людини, яка, за переконаннями П. Іванова, наближає останню до безсмертя. Метод П. Іванова, представлений системою природно-практичних порад “Дитинка”, є засобом самовідродження людини у повноті своїх природних можливостей, найвищою точкою сходження якого є її заслужене безсмертя. Мета цього методу – досягнення повної автентичності зі своєю одвічною божественною природою.

7. Вчення П. Іванова презентоване низкою світоглядних засад, які є системно структурованими і внутрішньо узгодженими засобом смислового зв'язку. А саме: “Незалежна Природа – це три вічно живі тіла повітря, земля і вода, які в Дусі Святому природно знаходяться і люди в абсолютному змісті і формі: люди-Боги – носії безсмертя”; “Система загартування-тренування як жива справа”; “Свідомість визначає буття” або “Свідоме буття”; “Еволюція Святого Духу”; “Діалектика Живого”. Виявлення, структуралізацію і розкриття смислових зв'язків цих засад здійснює наше дослідження.

8. Змістовним виразом, сутнісною основою ідеї безсмертя П. Іванова – її формулою, що імпліцитна у вченні, – є “діалектика Живого”: виявлена та приведена нами до теоретичного виразу в результаті як аналізу текстового матеріалу вчення, так і використання ряду усталених положень та підходів діалектики як загальної теорії розвитку – невід’ємної складової філософії.

9. В основі онтології П. Іванова, за висновком нашого дослідження, лежить діалектичний закон Живого (етико-раціональний за суттю), як субстанційна форма. П. Іванов підводить спільну основу під буття (в даному контексті мова йде про онтологічний абсолют: суще) і свідомість. Як і П. Тейяр де Шарден, він виводить свідомість зі світу. Суще, як буття в істині, тільки в інтелекті (шляхом використання понять) виступає у етико-раціональному вигляді, як певна форма найбільш адекватного його відтворення. В Дусі ж, буття в істині (Святий Дух, тотожно еволюція Святого Духу) постає у власній і живій формі. Дух не є відокремлюваним від матерії, а виступає як невід’ємна від неї субстанційна форма. За такої умови в чуттєвому об’єкті істина заключається як в дзеркалі.

10. Метою існування людини, за цим вченням, – є набуття нею незалежності від їжі, одягу, житла, а також душевних вад: злосливості, самовдоволення, зверхнього ставлення до інших. Відродження своєї справжньої божественної природи, відбувається шляхом еволюції – свідомого буття. Еволюція, як закон незалежного буття, Святий Дух, за цим вченням, – це мораль в дії, яка не залишає поза межами свого впливу все, що складає світ живого, і свідчить про себе як на духовному, так і на психічному та фізичному рівнях. Мораль у фізичному світі, – це фізичне здоров’я. Абсолютна моральність – це абсолютне (фізично-психічно-духовне) здоров’я, а отже і відсутність смерті взагалі. Отже, онтологічне обґрунтування етики, характерне як для античної філософії, так і для християнської теології, вчень Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Куліша та ін. знайшло собі місце також у вченні П. Іванова та отримало тут своє особливе вирішення і розкриття.

11. Розум, свідомість, любов, воля, сила, відчуття розкриваються у вченні як такими, що мають єдину розумну, номотичну основу, яка є етичною за суттю, тим

самим засвідчуючи особливу форму філософської раціональності. Здатність відповідати істині свого буття у безпосередній спосіб, за П. Івановим, тобто шляхом інтуїції (надраціональної складової світоосягнення людини), – як безумовне – має свого умовного відповідника, що засвідчується в дійсності через вміння відтворювати у практичний спосіб правильно методологізоване буття. Методологізація (мова йде про діалектичний закон Живого, що отримав практичне окреслення в правилах “Дитинки”) – є засобом гармонізації сучасного залежного суперечливого буття: практичним способом приведення останнього до його природовідповідності (істинної природної досконалості);

12. Нашим висновком щодо релігійного контексту вчення стало наступне. Одним із джерел, які живили річище мислеоснови цього вчення є Біблія, до якої П. Іванов в ряді своїх робіт апелює спорадично. Біблійні події не стали головними засадничими конституюючими положеннями для вчення П. Іванова, хоча вони надали певного змістовного окреслення його загально-парадигмальному виразу. Мудрець самобутньо витлумачує Біблію, не вдаючись до екзегетичних святоотецьких джерел. Частина магістральних положень його світогляду (які він провидів), – з питань творення світу, світобудови, місця людини в ньому, її призначення, певною мірою збігаються з біблійними, у викладах вчення знайшла також проявлення та особливе розкриття християнська есхатологія.

13. На світоглядному полотні вчення П. Іванова виявляються риси креолізації – накладання християнських уявлень на модель світу, вироблену в культурі східних слов'ян. Онтологічні питання за цим вченням постають не в метафізичному, а натурфілософському вимірі. Світ бажаний, божественний не є трансцендентним, потойбічним щодо людини і Природи і тому онтологічний статус Природи не трансформований християнською традицією, а знаходиться, за цим вченням, у стані кореляції з міфологічними давньослов'янськими уявленнями.

14. Вчення П. Іванова відповідає сутності і основним закономірностям розвитку культури народу, на теренах якого воно виникло, розвивалось і визріло, тобто, українського. За умови дещо ширшого підходу (при перенесенні його на

терени слов'янства), доведено, що феномен П. Іванова, є органічним виявом східнослов'янської ментальності.

15. Творчий доробок мислителя включає сутнісні складові, які співзвучні з основними світоглядними підходами, що вирізняють активно-еволюційну парадигму світобачення. А саме: це тема подолання хвороб, смерті; визнання необхідності нового свідомо-активного етапу еволюції; погляд на людину як таку, що концентрує в собі творчі можливості, потенціал росту в людину досконалу, яка визначається боголюдиною як в релігійній гілці руського космізму, так і за вченням П. Іванова; суб'єктом свідомо-еволюційної перетворюючої дії визнається соборна сукупність свідомих істот, – все людство в єдності поколінь.

16. Вчення П. Іванова утримує в своєму тілі потужну антропологічну складову, оскільки надає свої варіанти витлумачення питань походження, призначення людини, сенсу її існування. Шляхом введення в процес антропогенезу духовного вектора, мислитель торує ще один неповторний шлях до духовно-тілесного здоров'я, мовою вчення, “відродження людини в повноті своїх безсмертних можливостей”.

17. Система ідей П. Іванова, що склалася у вчення є певною стратегією у питаннях активно-еволюційного розвитку людства, його перспектив, та водночас вона потребує тактичного доповнення: активного залучення для аргументованого прояснення її складових науково-професійної еліти (переважно в сфері філософії, педагогіки, фізіології, біохімії, психології, медицини, екології, геології та ін. : палке прохання з цього приводу, її автора, власноруч вписане в тексти письмових робіт) та численних природних практиків-випробувачів задля освоєння і набуття безцінного досвіду з опорою на його методичні розробки. Оскільки ще за життя цей мислитель, вчитель здоров'я наполегливо і послідовно спрямовував свої досвідно-практичні знахідки і відкриття в русло відкритого і публічного загальнолюдського життя, ми вважаємо неприпустимим полишення поза колом наукової уваги всього того, що це вчення визначає (письмові нотатки, спогади очевидців, відео-матеріали, досвід послідовників).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

1. Иванов П. К. Бык : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 401 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 24).
2. Иванов П. К. Ворота : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 422 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 5).
3. Иванов П. К. Ворота продолжаютя : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 406 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 6).
4. Иванов П. К. Жизнь независимого человека. Партия : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1995. – 357 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 3).
5. Иванов П. К. Мой подарок молодежи : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 275 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 15).
6. Иванов П. К. Откуда я эту мысль взял, что таким стал : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1996. – 278 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 9).
7. Иванов П. К. Практика у теории спрашивает : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 403 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 23).
8. Иванов П. К. Руки не покладая : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 400 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 1).

9. Иванов П. К. Руки не покладая : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1994. – 332 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 1).

10. Иванов П. К. Самая плохая дорога, хуже не может быть: (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1998. – 197 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 25).

11. Иванов П. К. Сердце : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1998. – 205 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 26).

12. Иванов П. К. Что будет дальше : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1995. – 392 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 2).

13. Иванов П. К. Школьник : (факсимильн., машинописн.) / Иванов П. К. [сост. Брижанев А. А.]. – пос. Боги : [б. в.], 1997. – 384 с. – (Сочинения : в 80 кн. / П. К. Иванов ; кн. 8).

14. *Иванов П. К. Дети наши // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 144 – 151.*

15. *Иванов П. К. Детка // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 51 – 52.*

16. *Иванов П. К. Как избавиться от заболеваний и стать здоровым // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 90 – 93.*

17. *Иванов П. К. Начало // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 121 – 137.*

18. *Иванов П. К. Победа моя // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 68.*

19. *Иванов П. К. Что будет надо сделать, чтобы быть как Иванов // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 81.*

20. *Иванов П. К. Школьник* // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 94 – 120.

21. *Иванов П. К. Это надо* // Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – С. 138 – 143.

22. *Иванов П. К. [Вторая женщина]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 521 – 532.

23. *Иванов П. К. [Ворота]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 596 – 606.

24. *Иванов П. К. [Враг]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 388 – 393.

25. *Иванов П. К. [В ростовской психбольнице]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 199 – 206.

26. *Иванов П. К. Говорят, что это было* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 432.

27. *Иванов П. К. [Две дороги]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 304 – 311.

28. *Иванов П. К. [Дело продолжается]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 484 – 487.

29. *Иванов П. К. [Дни апрельские]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 705 – 716.

30. *Иванов П. К. [Жизнь и смерть]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 577 – 582.

31. *Иванов П. К. [Живые факты практики на людях] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 178 – 190.*

32. *Иванов П. К. [Игорево дело] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 774 – 781.*

33. *Иванов П. К. [Ленинградская специальная больница] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 246 – 254.*

34. *Иванов П. К. Лист П. Иванова людям, що вірили в нього : від 16 лютого 1968 р. // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 475.*

35. *Иванов П. К. Лист П. Иванова в Міністерство охорони здоров'я СРСР Вченій Раді, професору Галкіну В. від 27 вересня 1968 р. // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 463.*

36. *Иванов П. К. Лист П. Иванова Келдишу від 18 червня 1968 р. // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 461.*

37. *Иванов П. К. [Мой подарок молодежи] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 859 – 869.*

38. *Иванов П. К. [Моя закалка] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 275 – 284.*

39. *Иванов П. К. [Новое-небывалое и наука] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 150 – 158.*

40. *Иванов П. К. [Начало] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 739 – 744.*

41. *Иванов П. К. [Не обижаться на это]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 847 – 858.

42. *Иванов П. К. [Неумираемые шаги]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 755 – 761.

43. *Иванов П. К. [Один, два и три]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 488 – 492.

44. *Иванов П. К. [Паршек говорит за природу]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 800 – 815.

45. *Иванов П. К. [По земле ходит Бог]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 563 – 559.

46. *Иванов П. К. [Поиски нового в природе]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 140 – 149.

47. *Иванов П. К. [Практика в Москве]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 689 – 694.

48. *Иванов П. К. [Природа и люди]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 439 – 446.

49. *Иванов П. К. [Солнце]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 467 – 468.

50. *Иванов П. К. [Учитель народа]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 509 – 514.

51. *Иванов П. К. [Человек] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 670 – 680.*

52. *Иванов П. К. [Эволюция Духа Святого] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 816 – 834.*

53. *Иванов П. К. [Эксперимент длиной в полвека] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 835 – 846.*

54. *Иванов П. К. [Эта история должна быть] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 782 – 788.*

55. *Иванов П. К. [Это будет] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 413 – 424.*

56. *Иванов П. К. [Это будет такое бессмертие] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 747 – 754.*

57. *Иванов П. К. [Я прошу и умоляю вас, люди] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 887 – 892.*

58. *Иванов П. К. [Я стал было думать] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 614 – 621.*

59. *Иванов П. К. [Я строю эволюцию] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 717 – 728.*

60. *Иванов П. К. [60 лет Октября] // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 729 – 738.*

61. *Иванов П. К. [1977 год – он годам начало]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 695 – 704.

62. *Иванов П. К. [1983 год 20 февраля, 85 лет]* // История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – С. 870 – 886.

63. *Иванов П. К. [Бугор нами изучается практически]* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 276 – 284.

64. *Иванов П. К. Гимн жизни* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 285 – 292.

65. *Иванов П. К. Говорят, что это было* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 204.

66. *Иванов П. К. [Жизнь заставила меня скитаться по Донбассу]* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 87 – 104.

67. *Иванов П. К. [Мой подарок молодежи]* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 293 – 304.

68. *Иванов П. К. Моя закалка* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 166.

69. *Иванов П. К. [Моя идея не входит в рамки ученых]* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 154 – 170.

70. *Иванов П. К. [Надо заметить к природе любовь, но не каприз]* // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 171 – 182.

71. *Иванов П. К. [Начало моей идеи] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 73 – 86.*

72. *Иванов П. К. [Неумираемые шаги] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 262 – 275.*

73. *Иванов П. К. [Новый человек] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 199 – 216.*

74. *Иванов П. К. [Поток человеческой жизни сменится] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 253 – 261.*

75. *Иванов П. К. [Учитель народа] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 217 – 232.*

76. *Иванов П. К. [Чувилкин бугор] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 233 – 252.*

77. *Иванов П. К. [Я искал и ищу для будущего] // Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – С. 105 – 119.*

78. *Учитель Иванов П. К. Тетрадь “Бог родился в России”: (факсимильн.) / Учитель Иванов П. К. – [изд. 2-е, исправленное]. – М. : Типография Россельхозакадемия, 1998. – 228 с.*

79. *Учитель Иванов П. К. Сажень / Учитель Иванов П. К. [под ред. Ю. Г. Иванова; сост. Проскурня Е. П.]. – с. Ореховка : Истоки, 1997. – 96 с. – (серия “Рукописное наследие Учителя Иванова” ; вып. 10).*

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

80. Алексеев П. В. Философия : учебн. [для студ. высш. уч. завед.] / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – М. : Проспект, 1997. – 568 с.
81. Андреев И. Д. Теория как форма организации научного знания / Иван Дмитриевич Андреев. М. : Наука, 1979. – 303 с.
82. Апанасенко Г. Л. Медицинская валеология / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. – К. : Здоров'я, 1998. – 248 с.
83. Арндт Х. Истоки тоталитаризма / Х. Арндт. : [пер. с англ. Борисовой И. В. и др.; послесл. Давыдова Ю. Н.; под ред. Ковалевой М. С., Носова Д. М.]. – М. : Центр Ком, 1996. – 672 с.
- 83а. Ахутин А. В. Понятие “природа” в античности и в Новое время (“фюсис” и “натура”) / А. В. Ахутин. – М. Наука, 1988. – 208 с.
84. Балагушкин Е. Г. Нетрадиционные религии в современной России: морфологический анализ Ч. 1 / Е. Г. Балагушкин. – М. : ИФРАН, 1999. – 244 с.
85. Баландин Р. К. Вернадский: жизнь, мысль, бессмертие / Р. К. Баландин. – М. : Знание, 1970. – 176 с.
86. Батищев Г. С. Противоречие как категория диалектической логики / Г. С. Батищев. – М. : Высш. Школа, 1963. – 120 с.
87. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445с.
88. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 383с.
89. Белик А. П. Социальная форма движения. Явления и сущность / А. П. Белик. – М. : Издательство “Наука”, 1982. – 272 с.
90. Бергсон А. Творческая эволюция / А. Бергсон ; пер. с франц. М. Булгакова. – М. : Товарищество типографии А.И. Мамонтова, 1909. – 331 с.
91. Бердяев Н. А. Русская идея / О России и русской философской культуре / Н. А. Бердяев. – М. : Наука, 1990. – 528 с.

92. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев – М. : Правда, 1989. – 607 с.
93. Білявський Г. О. Основи екологічних знань : пробний мас. підручник для учнів 10-11 кл. середніх загальноосв. закладів / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2000. – 336 с.
94. Богомоллов А.С. Идея развития в буржуазной философии XIX - XX веков / А. С. Богомоллов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 376 с.
95. Бондарь С. В. Философско-мировоззренческое содержание “Изборников” 1073 – 1076 годов / С. В. Бондарь. – К. : Наукова думка, 1990. – 152 с.
96. Босенко В.А. Всеобщая теория развития / В. А. Босенко. – К. : [Б. И.], 2001. – 470с.
97. Бронников А. Ю. Учитель Иванов. Его дорога / А. Ю. Бронников. – М. : Издательство Оникс, 2006. – 560 с.
98. Булатов М. О. Нове мислення у світлі ленінської концепції розвитку / М. О. Булатов // Філософська думка. – 1987. – №6. – С. 3 – 13.
99. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / Бернхард Вальденфельс ; [пер. з німец. М. Култаєвої]. – К. : “Альтерпрес”, 2002. – 176 с. – (“Сучасна гуманітарна бібліотека”).
100. Васильев Л. С. История религий Востока / Л. С. Васильев. – М. : Университет, 1998. – 432 с.
101. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае / Л. С. Васильев. – М. : Наука, 1970. – 480 с.
102. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер [пер. с нем.]. – М. : Юрист, 1994. – 704 с. – (Лики культуры).
103. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред.. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
104. Вернадский В. И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетное явление Кн. 2 / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1977. – 192 с.

105. Виндельбанд В. От Канта до Ницше. История новой русской философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками / В. Виндельбанд : [пер. с нем.]. – М. : Канон-Пресс, Кучково поле, 1998, – 494 с.

106. Виндельбанд В. Прелюдии / В. Виндельбанд : [пер. с нем. С. Л. Франка]. – СПб. : Жуковский, 1904, – 374 с.

107. Войшвилло Е. К. Диалектика научного познания / Войшвилло Е. К., Горский Д. П., Нарский И.С. ; руков. автор. коллектива Д. П. Горский. – М. : Наука, 1978. – 480 с.

108. Гадамер Г. - Г. О круге понимания / Г. - Г. Гадамер // Актуальность прекрасного. — М. : Искусство, 1991. — С. 72-91.

109. Гадамер Г. - Г. Философские основания XX века / Г. - Г. Гадамер // Актуальность прекрасного. — М. : Искусство, 1991. — С. 15-26.

110. Гайденок П.П. Парадоксы свободы в учении Фихте / П. П. Гайденок. – М. : Наука, 1990. – 128 с.

111. Гайденок П.П. Философия Фихте и современность / П. П. Гайденок. – М. : Мысль, 1979. – 288 с.

112. Гартман Э. фон. Сущность мирового процесса или философия бессознательного / Гартман Э. фон. – М. : Типография Грачева и К., 1873. – 322с. – (Новоделный тканевый твердый переплет).

113. Гаспаров Б. М. Поэтика “Слова о полку Игореве” / Б. М. Гаспаров. – М. : Аграф, 2000. – 608 с.

114. Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории / Г. В. Ф. Гегель. – СПб., Наука, 1993. – 337 с.

115. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – СПб. : Наука, 1997. – 800 с.

116. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения / Гегель Г. В. Ф. – М. : Наука, 1978. – 438 с.

117. Гегель Г. В. Ф. Система наук. Часть 1. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель – СПб. : Наука, 1999. – 444 с.

118. Гегель Г. В. Ф. Философия религии : в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1975 – Т.1. – 1975. – 532 с.
119. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И. Г. Гердер. – М. : Наука, 1977. – 705 с.
120. Горський В. С. Біля джерел : [нариси з історії філос. культури України] / Горський В. С. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 262 с.
121. Горський В. С. Історія української філософії : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. С. Горський, К. В. Кислюк. – К. : Либідь, 2004. – 488 с.
122. Горский В. С. Историко-философское истолкование текста / Вилен Сергеевич Горский. – К. : Наукова думка, 1981. – 207 с.
123. Горський В. Україна в історико-філософському вимірі / Вілен Горський // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №2. – С. 10 – 31.
124. Грецкий Н. Французский структурализм / Н. Грецкий. – М. : Наука, 1971. – 161 с.
125. Гусева Н. Р. Индуизм / Гусева Н. Р. – М.: Наука, 1977. – 327с.
126. Давыдова Г.А. Творчество и диалектика / Давыдова Г.А. – М. : Наука, 1976. – 174 с.
127. Діалектика без апології / [Булатов М. О., Загороднюк В. П., Малеев К. С., Солонько Л. А.]. – К. : СТИЛОС, 1998. – 160 с.
128. Есаулов И. А. Пасхальность русской словесности / И. А. Есаулов. – СПб. : Мир, 2006. – 560 с.
129. Жизнь в единении с природой. Система естественного оздоровления Учителя Иванова / [сост. Т. А. Шаблонова]. – К. : ПРЕСС-ГРАФИКА, 1992. – 24 с.
130. Зеленков А. И. Принцип отрицания в философии и науке / Анатолий Иванович Зеленков. – Минск : Изд. БГУ, 1981. – 176 с.
131. Зіганшина Л. О. Незалежність як життєтворчість за умови абсолютної необхідності за вченням П. Іванова / Л. О. Зіганшина // Філософські обрії. – 2009. – № 21. – С. 82 – 97.
132. Злотина М. Л. Диалектика / Злотина М. Л. – К. : Институт философии и Г. С. Сковороды, Институт социологии НАНУ, 2004. – 344 с.

133. Золотарев Ю. Г. Здоровья вам хорошего. В помощь выполняющим “Детку” П. Иванова. – Новосибирск : Наука, 1993. – 125 с.
134. Золотарев Ю. Г. Наследие Порфирия Иванова. О самом главном, сделанном в его жизни / Ю. Г. Золотарев. – СПб. : ДИЛЯ, 2001. – 320 с.
135. Золотарев Ю. Г. Постарайся быть здоровым! /Ю. Г. Золотарев. – [2-е изд.] – СПб. : ДИЛЯ, 2000. – 256 с.
136. Золотарев Ю. Г. Постарайся быть здоровым! /Ю. Г. Золотарев. – СПб. : ДИЛЯ, 1999. – 256 с.
137. Золотарев Ю. Г. Советы Порфирия Иванова. Как научиться жить не болея /Ю. Г. Золотарев. – [2-е изд. исп. и доп.] – СПб. : ДИЛЯ, 2001. – 128 с.
138. Золотарев Ю. Новое-небывалое. Опыт Дела Учителя Иванова / Юрий Золотарев. – М. : КСП. СПб. : Марина, 1995. – 320 с.
139. Золотарев Ю. Человек, прошу тебя / Ю. Г. Золотарев. – СПб. : Диля, 1999. – 251 с.
140. Золотина М. Л. Диалектические законы развития как мировоззренческие принципы творческой деятельности / Золотина М. Л. // Практика – познание – мировоззрение. – Киев : Наук. думка, 1980. – С. 223 – 245.
141. Иванов Ю. Идея Жизни / Юрий Иванов. – М. – Луганск : Русская правда, 2008. – 240 с.
142. Иванов Ю. Учитель и ученик / Ю. Г. Иванов. – Самара : СамГПУ, 1999. – 320 с.
143. Иванова Р. И. Реализация методологической функции философии в научном познании и практике / Р. И. Иванова, А. Л. Симанов. – Новосибирск : Наука, 1984. – 207 с.
144. Идея бессмертия Учителя Иванова / [сост. В. М. Дергачев, М. С. Щередина, Н. М. Крапля, В. В. Щередин, В. П. Щередин]. – М. : Чоро, 1996. – 112 с.
145. Ильенков Э. В. Диалектическая логика: Очерки истории и теории / Э. В. Ильенков. – [2-е изд. доп.]. – М. : Политиздат, 1984. – 320 с.

146. Ильин И. Я. Учитель Иванов: Моя идея это Гимн Жизни / И. Я. Ильин. – СПб. : изд. “Петроградский и К.”, 1995. – 160 с.
147. История Паршека / [состав. Н. А. Пичугина]. – Воронеж : Общественный институт человека, НПО “Кодэкс”, 1991. – 896 с.
148. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Філософія : підруч. / В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін. – К. : Альтерпрес, 2002. – 480 с. – (В 2 ч. – Ч. II. Актуальні проблеми сучасності).
149. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Філософія : підруч. / В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін. – К. : Альтерпрес, 2002. – 464 с. – (В 2 ч. – Ч. I. Історія розвитку філософської думки).
150. История современной зарубежной философии: компаративистский подход / [Отв. ред. Н. Я. Корнеев]. – СПб. : Лань, 1997. – 480с.
151. Історія філософії : підручник / [Ярошовець В. І., Бичко І. В., Бугров В. А. та ін.; за ред.. В. І. Ярошовця]. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2002. – 774 с.
152. Как человеку жить дальше / [сост. Н. О. Пичугина, Ю. М. Панов; отв. редактор О. Акимов]. – Днепропетровск : Пороги, 1995. – 48 с.
153. Канке В. А. История философии. Мысли, концепции, открытия : учеб. пособ. [для студ. высш. уч. завед.] / В. А. Канке. – М. : Логос, 2005. – 432 с.
154. Кардаш Е. И. Эволюция человека в природе. – Луганск: РИО ОАО “Луганская обласная типография”, 2008. – 160 с.
155. Кедров Б. М. Энгельс и диалектика естествознания / Бонифатий Михайлович Кедров. – М. : Политиздат, 1970. – 470 с.
156. Кессиди Ф. Х. Гераклит / Ф. Х. Кессиди. – М. : Мысль, 1982. – 200 с. – (Мыслители прошлого).
157. Кириллов В.И. Логика познания сущности / В. И. Кириллов. – М. : Высшая школа, 1980. – 175 с.
158. Кислюк К. В. Релігієзнавство : навч. посіб. [для студентів вузів] / К. В. Кислюк, О. М. Кучер ; народ. укр. акад. – 3-є вид., перер. і доп. – К. : Кондор, 2004. – 646 с.
159. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / П. В. Ковальченко. – М. : Наука, 1987. – 441 с.

160. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки / П. В. Копнин. – М. : Мысль, 1974. – 568 с.
161. Кононов Ю. В. Бог Земли / Ю. В. Кононов, З. Н. Кононова. – М. : Русский Духовный Центр, 1993. – 176 с.
162. Коренева С. Путь к истине / С. И. Коренева. – К.: ВИПОЛ, 1998. – 360 с.
163. Косолапов Р. Коммунизм и свобода (Проблема освобождения труда) / Косолапов Р. – М. : Политиздат, 1965. – 138 с.
164. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров ; [упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка]. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
165. Кочетов А. Н. Буддизм / Кочетов А. Н. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Наука, 1983. – 176 с.
166. Краткая история философии / [Арсланов В. Г., Голобоков В. Г. и др.]; под общ. ред. В. Г. Голобокова. – М. : Издательство “Олимп”, Издательство АСТ, 2002. – 560 с.
167. Кремень В. Г. Філософія : мислителі, ідеї, концепції : [підруч.] / В. Г. Кремень, В. В. Ильин. – К. : Книга, 2005. – 528с.
168. Крокер А., Вайнштейн М. А. Политическая экономия виртуальной реальности : панкапитализм. Труды лаборатории виртуалистики. Вып 3 / А. Крокер, М. А. Вайнштейн // Виртуальная реальность и современный мир. – М. : Институт человека РАН, 1997. – С. 25 – 31.
169. Куєвда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі : психологічний аспект : [монографія] / Володимир Куєвда. – Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. – 264 с.
170. Куліш П. Твори: в 2 т. Т. 1 / П. Куліш [упоряд. Є. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – 752 с.
171. Куліш П. Твори: в 2 т. Т. 2 / П. Куліш [упоряд. Є. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – 768 с.
172. Купревич В. Ф. Долголетие: реальность мечты / В. Ф. Купревич // Литературная газета. – 1968. – №49.

173. Купревич В.Ф. Приглашение к бессмертию / В. Ф. Купревич // Техника молодёжи. – 1965. – №1.
174. Купревич В. Ф. Путь к вечной жизни / В. Ф. Купревич // Огонёк. – 1967. – №35.
175. Кутырев В. А. Оправдание бытия / В. А. Кутырев // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С. 15 – 32.
176. Кутырев В. А. Разум против человека (Философия выживания в эпоху постмодернизма) / Кутырев В. А. – М. : “ЧеРо”, 1999. – 230с.
177. Лавренюк Н. С. Радиацию победить можно. Становись “деткой” / Н. С. Лавренюк : [учебно-метод. пособие; изд. второе]. – Брест : Изд. компл. фирмы “Форг”, 1998, – 76 с.
- 177а. Лебедев С. В. Предисловие // Гильфердинг А. Ф. Россия и славянство / С. В. Лебедев [отв. ред. О. А. Платонов]. – М.: Институт русской цивилизации, 2009. – 496 с.
178. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – СПб. : Макет, 1995. – 311 с.
179. Леви Стросс К. Путь масок / К. Леви Стросс. – М. : Республика, 2000. – 398 с.
180. Леви Стросс К. Структуральная антропология / К. Леви Стросс. – М. : Наука, 1983. – 536 с.
181. Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – М. : Изд-во политической литературы, 1956 – . – Т. 29 : Философские тетради. – 1963. – 808 с.
182. Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – М. : Изд-во политической литературы, 1956 – . – Т. 42 : Еще раз о профсоюзах, о текущем моменте и об ошибках тт. Троцкого и Бухарина. – 1963. – 628 с.
183. Лещов С. В. Коммуникативное, следовательно, коммуникационное / С. В. Лещов. – М. : Эдитолар УРСС, 2002. – 250 с.
184. Лосев А. Ф. Дерзание духа / Лосев А. Ф. – М. : Политиздат, 1988. – 366с.

185. Лосев А. Ф. Диоген Лаэций – историк античной философии / А. Ф. Лосев. – М.: Наука, 1981, – 192 с.
186. Лосев А. Ф. Русская философия / А. И. Введенский А. Ф. Лосев Э. Л. Радлов Г. Г. Шпет : [Очерки истории русской философии]. – Свердловск: Изд-во Уральского университета, 1991. – 592 с.
187. Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / [Табачковський В. Г., Булатов М. О., Лютий Т. В. та ін.]. – К. : Наук. Думка, 2005. – 272 с.
188. Максимович М. Листи / М. Максимович – К. : Либідь, 2004. – 312 с. – (Сер. “Пам’ятки історичної думки України”).
189. Малюхин С. Т. О диалектике развития в неорганической природе / С. Т. Малюхин – М. : Госполитиздат, 1960. – 244 с.
190. Малюхин С. Т. Проблема конечного и бесконечного / С. Т. Малюхин – М. : Госполитиздат, 1958. – 264 с.
191. Мальковская И. А. Социальная коммуницируемость и а-социальность коммуникации / И. А. Мальковская. – М. : РУДН, 2003. – 240 с.
192. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. К. Мамардашвили. – М. : Прогресс, 1990. – 365 с.
193. Манхейм К. Диагноз нашего времени / Манхейм К. : [пер. нем. М. И. Левиной, С. В. Карпушина, А. И. Миллер, Т. И. Студеникиной; отв. ред. и сост. Я. М. Бергер и др.]. – М.: Юрист, 1994. – 700 с.
194. Маркс К. О религии / Маркс К., Энгельс Ф., Ленин В. И. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат. 1983. – 368 с.
195. Маркс К. Полное собрание сочинений : в 30 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Изд-во политической литературы, 1955 – . – Т. 20 : Диалектика природы. – 1961. – 854 с.
196. Маркс К. Полное собрание сочинений : в 30 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Изд-во политической литературы, 1955 – . – Т. 25 : Ч 2 : Капитал. – 1962. – 556 с.
197. Марсель Г. Трагическая мудрость философии / Г. Марсель. – М. : Гуманит. лит., 1995. – 216 с.

198. Материалистическая диалектика: Краткий очерк теории / [Фролов И. Т., В.А. Лекторский В. А. и Юдин В. Г. и др.]; под. ред. П. Н. Федосеева. – М. : Политиздат, 1980. – 287 с.
199. Мир философии. Книга для чтения: в 2 т. Ч. 1 / [сост. Л. С. Гуревич, В. И. Столяров]. – М. : Политиздат, 1991. – 672 с. – (Исходные философские проблемы, понятия и принципы).
200. Мир философии. Книга для чтения: в 2 т. Ч. 2 / [сост. Л. С. Гуревич, В. И. Столяров]. – М. : Политиздат, 1991. – 624 с. – (Человек. Общество. Культура).
201. Мифы народов мира: в 2 т. / [глав. ред. Токарев С. А.]. – [2 изд.] – М. : Большая Российская энциклопедия, 1997. – Т. 1 (А – К). – 1997. – 671 с.
202. Моисеев Н. Н. Историческое развитие и экологическое образование / Н. Н. Моисеев. – М.: Изд-во МНЭПУ, 1995. – 56 с.
203. Моисеев Н. Н. Пути к созиданию / Моисеев Н. Н. – М. : Республика, 1992. – 255 с.
204. Надо жить научиться : [сборник трудов Учителя и об Учителе / состав. А. А. Фуки]. – М. : Колос, 1993. – 160 с.
205. Наливайко Н. В. Социальные основы и гносеологическая природа научной деятельности / Нина Васильевна Наливайко. – Новосибирск: Наука, 1985. – 175 с.
206. Нарский И. С. Западноевропейская философия XVII века: [учеб. пособие] / И. С. Нарский. – М. : Высшая школа, 1974. – 379 с.
207. Наука. Философия. Религия. Кн. 2 : [сбор. науч. статей / отв. ред. Гайденок П. П., Катасонов В. Н.]. – М. : ИФРАН, 2007. – 247 с.
208. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини / Нестеренко В. Г. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
209. Ничик В. М. О принципах отнесения наследия мыслителя к духовной культуре того или иного народа // Диалектика национального и интернационального в развитии общественной мысли: статьи / В. М. Ничик. – Кишинев, 1984. – С. 107 – 115.

210. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Фридрих Ницше ; [сост., ред. и авт. примеч. К. Свасьян]. – М. : Мысль, 1990. – 829 с.
211. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семгин и др.]. – М. : Мысль, 2010 – . – Т.1. – 2010. – 744 с.
212. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семгин и др.]. – М. : Мысль, 2010 – . – Т.2. – 2010. – 634 с.
213. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семгин и др.]. – М. : Мысль, 2010 – . – Т.3. – 2010. – 692 с.
214. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семгин и др.]. – М. : Мысль, 2010 – . – Т.4. – 2010. – 736 с.
215. Олейников В. Ю. Ноосферный проект соціоприродної еволюції / В. Ю. Олейников, А. А. Оносов. – М. : ИФРАН, 1999. – 210 с.
216. Орлин В. С. Система природного оздоровления (“Детка” Порфирия Иванова). – М. : Советский спорт, 1991. – 48 с. – (Физкультура для здоровья).
217. Ортега-и-Гассет Восстание масс / Ортега-и-Гассет. – М. : АСТ: Ермак, 2003. – 269 с.
218. Ортега-и-Гассет Что такое философия? / Ортега-и-Гассет. – М. : Наука, 1991. – 128 с.
219. Оруджев З. М. Диалектика как система / З. Оруджев. – М. : Политиздат, 1973. – 352 с.
220. Панарин А. С.Смысл истории / А. С. Панарин // Вопросы философии. – 1999. – №9. – С. 3 – 21.
221. Петрушенко В. Л. Філософія : підруч. – [4-те видання, виправл. і доповн.] / В. Л. Петрушенко. – Львів : Магнолія плюс, видавець СПД ФО “В.М. Піча”, 2006. – 506 с.
222. Петрушенко В. Л. Філософія знання : онтологія, епістемологія, аксіологія : [монографія] / В. Л. Петрушенко. – Львів : “Ахілл”, 2005. – 320 с.
223. Плотин Эннеады / Плотин : [пер. с древнегреч. и англ.]. – К. : УЦИММ–ПРЕСС, 1995. – 394 с.

224. Покровский Н. Е. Генри Торо / Н. Е. Покровский. – М. : Мысль, 1983. – 190 с. – (Мыслители прошлого).
225. Покровский Н. Е. Генри Торо / Н. Е. Покровский. – М. : Мысль, 1983. – 188 с.
226. Поченцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Поченцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклар, 2001. – 656 с.
227. Противоречие в современном мире: в поисках новой формы диалектики / [Булатов М. А., Белодед В. Д., Малеев К. С., Загороднюк В. П.]. – К. : Наукова Думка, 1992. – 200 с.
228. Радищев А. Н. Избранные философские и общественно-политические произведения / А. Н. Радищев ; под. ред. И. Я. Щипанова. – М. : Политиздат, 1952. – 676 с.
229. Размышления о Боге, богочеловечестве и новой жизни (новые смыслы бытия) / [сост. Бизяев Г. П.]. – Киров : Изд-во “Отечество”, 2004. – 704 с.
230. Реймерс Н. Ф. Надежды на выживание человечества. Концептуальная экология / Н. Ф. Реймерс. – М. : Россия молодая, 1992. – 366 с.
231. Релігієзнавчий словник / [за редакцією професорів А. Колодного і Б. Лобовика]. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
232. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / П. Рикер. – М. : Медиум, 1995. – 416с.
233. Русский космизм: Антология философской мысли / [Сост. С. Г. Семенова, А. Г. Гачева; вступ. статья С. Г. Семеновой]. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – 368 с.
234. Сандрова А. Путь Спасителя / А. Сандрова, В. Димиров. – СПб. : Издательство “Свет”, 1995. – 288 с.
235. Система природной закалки-тренировки человека / [автор-составитель В. Орлин]. – К. : Полиграфист, 1999. – 32 с.
236. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину / Г. С. Сковорода ; [пер. М. Кушуба; пер. поезії В. Войтович]. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.

237. Смольков О. А. Філософія: навчальний посібник / О. А. Смольков. – Львів: Магнолія плюс, видавець СПД ФО “В. М. Піча”, 2005. – 460 с.
238. Соколов В.В. Европейская философия XV - XVII веков : [учеб. пособие для философ. факультетов ун-тов] / В. В. Соколов. – М. : Высшая школа, 1984. – 448 с.
239. Соловьев В. С. Смысл любви / В. С. Соловьев; [сост. Роменец]. – К. : Лыбидь – АСКИ, 1991. – 64 с.
240. Соловьев В.С. Три разговора о войне, прогрессе и конце всемирной истории: соч. в 2 т. / В. С. Соловьев — М. : Мысль, 1988 — Т. 2. – 1988. – 822 с.
241. Тавризян Г. М. О. Шпенглер, Й Хейзинга : две концепции кризиса культуры / Г. М. Тавризян. – М. : Искусство, 1989. – 270 с.
242. Тейяр де Шарден П. Божественная среда / Пьер Тейяр де Шарден. – М. : Ренессанс СП: ИВО-Сид, 1992. – 311 с.
243. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.
244. Тойнби А. Постижение истории / А. Тойнби. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
245. Типитака. Сутта-питака : в 4 т. / [Антология мировой философии]. – М. : Мысль, 1996 –Т. 1. Ч. 1. – 1996. – 576 с.
246. Торчинов Е. А. Даосизм : Опыт историко-религиоведческого описания / Торчинов Е. А. – СПб. : Андреев и сыновья, 1993. – 308 с.
247. Украинский советский энциклопедический словарь: в 3 т. / [глав. ред. Ф. С. Бабичев]. – К. : Глав. Ред. УСЭ, 1988 – Т.3. – 1989. 772 с.
248. Умов Н. А. Эволюция живого и задача пролетариата мысли и воли / Н. А. Умов. – М. : Творч. мысль, 1906 (Тип.-литограф. Т-ва И.Н. Кушнерев и К).- 37 с.
249. Утопический социализм : [хрестоматия / общ. ред. А. И. Володина]. М. : Политиздат, 1982. – 512 с.
250. Учитель Иванов. Жизнь и учение / Учитель Иванов : [сост. О. Ю. Бронников, Н. М. Быкова, К. О. Ничипоренко, Ю. М. Панов, В. Ф. Хлестов, В. И. Шаблонов]. – Днепропетровск : Пороги, 1997. – 228 с.

251. Учитель Иванов. История Паршека. 100 лет со дня рождения / [состав. Н. А. Пичугина]. – М. : Издательский Дом ОНИКС, 1998. – 320 с.
252. Учитель Иванов. Надо изменить поток сознания людей / [состав. О. Г. Быков, Н. М. Быкова]. – М. : Российское право, 1992. – 275 с.
253. Учитель Иванов. Начало / Учитель Иванов : [состав. А. А. Акимов, О. Н. Иванова, В. Г. Иванов и др.]. – К. : Украинский центр здоровья, Пресс-графика, 1992. – 52 с.
254. Учитель Иванов. Природа, человек, здоровье / [сост. Т. А. Шаблонова]. – М. : Идеал, 1992. – 96 с.
255. Учитель Порфирий Иванов. Новые страницы / [оформ. В.В. Чекмарева]. – Ростов н/Д.: ЗАО “Книга”, 1999. – 448 с.
256. Федоров Н. Ф. Сочинения / Н. Ф. Федоров ; [под общ. ред.. Гулыга; вступ. стат. С. Г. Семеновой]. – М. : Мысль, 1982. – 711 с.
257. Феофанов В. П. Социальная деятельность как система / В. П. Феофанов. – Новосибирск : Наука, 1981, – 304 с.
258. Философия / под ред. В. Н. Лавриненко. – [2-е изд. испр. и доп.]. – М.: Юрист, 2004, – 511 с.
259. Философия: учебник / [Под общей редакцией Г. В. Андрейченко, В.Д. Грачева]. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2001. – 245 с.
260. Философский прагматизм Ричарда Рорти и российский контекст / [Отв. ред. А. Рубцов]. – М.: Традиция, 1997. – 288 с.
261. Філософський енциклопедичний словник / [ред. В. І. Шинкарук та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
262. Философское сознание: драматизм обновления / [отв. ред Н. Н. Лапин : сост. Е. А. Шульга]. – М. : Политиздат, 1991. – 413 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы).
263. Фихте И. Г. Сочинения : Работы 1792 – 1801 гг. / [пер. изд. подгот. П. П. Гайденко]. – М. : Ладомир, 1995. – 655 с.

264. Філософія : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Є. М. Причепій, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – 576 с.
265. Філософія ноосфери / [Булатов М. А., Малеев К. С., Загороднюк В. П., Солонько Л. А.]. – К. : Наукова Думка, 1995. – 152 с.
266. Філософія: навч. посібник / [Залюбовський П. М., Розумович О. А., Кондратюк Л. Р., Поперечна Г. А.]. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – 951 с.
267. Філософія: підручник / [Під редакц. Г. М. Горлача, В. Г. Кременя, В.К. Рибалки]. – Харків : Консул, 2000. – 672 с.
268. Філософський енциклопедичний словник / [Під загальною редакцією В. І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
269. Фрагменты ранних греческих философов. Ч.1: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики / [Пер. Лебедева А. В.]. – М. : Наука, 1989. – 576 с.
270. Фрейд З. Основные принципы психоанализа / З. Фрейд. – М. – К. : Рефл-бук, Ваклер, 1998. – 284 с.
271. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Фромм Э. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
272. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм : [пер. с нем. Э. М. Телятниковой]. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 635 с.
273. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм : [пер. с нем. / общ. ред. и послесл. П. С. Гуревича]. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.
274. Фромм Э. Душа человека / Фромм Э. – М. : Республика, 1990. – 130 с.
275. Фромм Э. Иметь или быть / Фромм Э. – М. : Прогресс, 1990. – 336 с.
276. Фромм Э. Искусство любить. Исследование природы любви / Фромм Э. – М. : Педагогика, 1990. – 158 с.
277. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : Республика, 1993. – 415 с.

278. Фрэйзер Джеймс Джордж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Джеймс Джордж Фрэйзер ; [пер. с англ. М. К. Рыклина]. – М. : Издательство политической литературы, 1986. – 704 с.
279. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2001. – 380 с.
280. Хамітов Н. Історія філософії. Проблема людини та її меж : навч. посіб. / Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. ; під ред.. Н. Хамітова. – [2-е вид. перероб. та доп.]. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. – 296 с.
281. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К. : Видавничий дім “К М Академія”, 2003. – 184 с.
282. Хоружий С. С. Род или нерод? Заметки к онтологии виртуальности / С. С. Хоружий // Вопросы философии. – 1997. – №6. – С. 53 – 69.
283. Хрестоматия по древней русской литературе XI-XVII вв. / [сост. Н. К. Гудзий; научн. ред. и коммент. А. М. Ранчин]. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 592 с.
284. Хрестоматия по истории Древнего Востока: в 2 ч. / [под редакцией Коростовцева М. А.]. – М. : Высшая школа, 1980 – Ч. 2. – 1980. – 256 с.
285. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии : учеб. пособие [для филос. фак. и отдел. университетов] / Чанышев А. Н. – М. : Высш. школа, 1981. – 374 с.
286. Черняк В. А. Диалектика теоретического и обыденного сознания / В. А. Черняк, К. Т. Талипов. – Алма-Ата : Наука, 1985. – 248 с.
287. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Чижевський К. – К. : Вид-во Орій при УКСП Кобза, 1992. – 230 с.
288. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1972. – 700 с.
289. Шинкарук В. І. Вибрані твори: в 3 т. / В. І. Шинкарук. – К. : Український Центр духовної культури, 2004 – . – (Філософська спадщина України). Т. 3. Ч. 1. – 404 с.
290. Шинкарук В. І. Гуманізм діалектико-матеріалістического мировоззрення / В. І. Шинкарук, А. І. Яценко. – К. : Політиздат України, 1984. – 255 с.

291. Шинкарук В. И. Логика, діалектика и теорія познання Гегеля / Владимир Илларионович Шинкарук. – К. : Наук. Думка, 1964. – 295 с.
292. Шлейермахер Ф. Академические речи 1829 года / Ф. Шлейермахер. — М. : Науч. изд., 1987. — 218 с.
293. Шопенгауер А. Мир как воля и представление : в 2 т. / Шопенгауер А. : [пер. с нем. М. И. Левиной; сост. И.С. Нарский, Б. В. Мееровский]. – М. Наука, 1993 – Т.2. – 1993. – 672 с. – (Памятники философской мысли).
294. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Шпенглер О. : [пер. Свасьяна К.]. М. : Мысль, 1993 – Т.1. – 1993. – 665 с.
295. Энгельс Ф. Диалектика природы / Энгельс Ф. – М. : Политиздат, 1982. – XVI, 359 с. – (В надзаг.: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
296. Юм Д. Сочинения в двух томах / Юм Д. – М. : Изд-во Мысль, 1965 – Т. 2: Город – 1965. – 928 с. – (Философское наследие).
297. Юм Д. Сочинения в двух томах / Юм Д. – М. : Изд-во Мысль, 1965 – Т. 1. – 1965. – 847 с. – (Философское наследие).
298. Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре архетипа. Мать. Дух. Трикстер. Перерождение / Юнг К. Г. : [пер. с англ. и послесл. Семиры]. – СПб. : Тимошка, 1997. – 350 с.
299. Юркевич П. Вибране / П. Юркевич ; [упорядник А. Г. Тихолаз]. – К. : Абрис, 1993. – 397 с.
300. Яремчук І. Г. Економіка природокористування : навчальний посібник / І. Г. Яремчук. К. : Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам’яті України”, Видавничий центр “Просвіта”, 2000. – 431 с.
301. Ясперс К. Введение в философию / К. Ясперс : [пер. с нем. ; под ред. А. А. Михайлова]. – Минск : Пропилеи, 2000. – 191 с.
302. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Республика, 1994. – 528 с.

ДОДАТКИ

Три живі атоми вчення П. Іванова: “Дитинка”, “Перемога моя”, “Гімн Слава Життю”

ДИТИНКА

“Мені скоро виповниться 85 років. 50 років із них я віддав практичному пошуку шляхів здорового життя. Для цього я щоденно випробовую на собі різноманітні якості природи, особливо суворі її сторони. Я сповнений бажанням весь свій досвід передати нашій молоді і всім радянським людям, - це мій їм подарунок. Якщо можна, прошу Вас, надрукувати мої поради в газеті або журналі. Щиро дякую. Іванов Порфирій Корнійович.

Дитинка,

Ти сповнений бажання принести користь всім радянським людям, що будують комунізм. Для цього ти постарайся бути здоровим. Щире прохання до тебе, прийми від мене кілька порад в доповнення до того, що написано в “Вогнику” №8, щоб зміцнити своє здоров’я:

1. Двічі на день купайся в холодній природній воді, **щоб тобі було добре**. Купайся де завгодно: в озері, річці, ванній, приймай душ або обливайся. Це твої умови. Гаряче купання завершуй холодним.

2. Перед купанням або після нього, а якщо можливо, то і одночасно з ним, вийди на природу, стань босими ногами на землю, а зимою на сніг, хоча б на 1, 2 хвилини. Вдихни через рот кілька разів повітря і подумки побажай собі і всім людям здоров’я.

3. Не вживай алкоголю і не пали.

4. Старайся хоч раз на тиждень залишатися повністю без їжі і води, з п’ятниці 18 – 20 годин до неділі 12-ти годин. Це твої заслуги і спокій. Якщо тобі важко, то тримай хоча б добу.

5. В 12 годин дня в неділю вийди на природу босоніж і кілька разів подихай і помисли як написано вище. Це свято твоєї справи. Після цього можеш їсти все, що тобі подобається.

6. Люби оточуючу тебе природу. Не плюйся навколо і не випльовуй із себе нічого. Звикни до цього: це твоє здоров'я.

7. Вітайся з усіма скрізь і всюди, особливо з людьми похилого віку. Бажаєш мати у себе здоров'я – вітайся з усіма.

8. Допомагай людям чим можеш, особливо бідному, хворому, обіженому, нужденному. Роби це з радістю. Відгукнись на його нужду з душею і серцем. Ти придбаєш в ньому друга і допоможеш справі миру.

9. Переможи в собі скупість, лінь, самовдоволення, користолобство, страх, лицемірство, горделивість. Вірь людям і люби їх. Не говори про них несправедливо і не приймай близько до серця недобрих думок про них.

10. Звільни свою голову від думок про хвороби, нездужання, смерті. Це твоя перемога.

11. Думку не відділяй відділа. Прочитав – добре. Але саме головне – роби!

12. Розповідай і передавай досвід цієї справи, але не вихваляйся в цьому. Будь скромним.

Якщо тобі щось незрозуміло або не повно для тебе, то напиши мені. Я завжди готовий даром передати свій досвід, щоб справа твоя була успішною. Бажаю тобі щастя, здоров'я доброго. Іванов Порфирій Корнійович” [204, с. 51-52].

ПОБЕДА МОЯ

“По делу Я есть самородок,

А источник Мой – это закалка-тренировка.

Я тружусь один на благо всего человечества,

Я учусь в Природе, Я говорю в Мире.

Истинно хочу сказать о самосохранении Моей клетки.

Мое здоровье молодое, закаленное сердце 25 лет человека.

Выход Мой в Свете,
Я не боюсь врага никакого, даже Своей смерти.
Если бы этого не было, я бы давно уже умер.
Человек Я Земли, дышу очень крепко,
А резко говорю не про каное-либо чудо,
А про Природу, про практическое, физическое явление.
Самое главное – это чистый воздух, вдох-выдох,
Снежное пробуждение, мгновенное выздоровление
Центральной нервной части мозга.
Я люблю больного, душу, сердце его знаю хорошо,
Хочу ему помочь, через руки током убиваю его боль.
Это вам не слова говорить, а все делается делом.
Рука пишет Владыка, никогда про это не забыть,
Очень справедливое это дело, а просьба такая:
Меня нужно будет просить – будешь всегда здоров.
Кому это будет не нужно?
Юноше ли молодому, мужу или старцу?
Так нет, уважаемые, **это дело мирового значения.**
Надо нам Природу как Мать любить, ценить, хранить ее, как око,
Вот где Истина.
Не болезнь играет роль над человеком,
А играет роль человек над болезнью.
Нам надо учиться Учению Иванова,
Чтобы не попадать в тюрьму
И не ложиться в больницу,
Жить свободно, не лезть на рожно.
Какая нам будет слава,
Если мы будем вежливость свою сеять –
Дедушке, бабушке, дяде, тете, молодому человеку скажем:
“Здравствуйте”...

Эх, и жизнь Моя тяжелая для всех!

Поймите Мое терпение, люди, сердца свои закалите...

Надо в Природе завоевать те качества,

Которые б сохранили человека.

Жить надо, но умирать не надо!" [204, с. 68, 69]

ГИМН СЛАВА ЖИЗНИ

“Люди Господу верили как Богу,

А он Сам к нам на землю пришел.

Смерть как таковую изгонит,

А жизнь во славу введет.

Где люди возьмутся на этом Бугре,

Они громко скажут Слово,

Это есть наше Райское Место,

Человеку слава бессмертна!”

[Цитата за : 204, с. 36]

Правила природовідповідного, а отже і здорового способу життя, що отримали з часом назву “Дитинка”, вперше з’явилися на сторінках журналу “Вогник” у 1982-му році. Важливо відмітити, що вони склалися із 7-ми пунктів, першим з яких мав зміст: “Допоможи нужденному” (“Живи с постоянным желанием сделать людям добро и, когда сделал, никогда не вспоминай об этом, поспеши сделать еще”). Послідовність викладу цих правил, була більш вдалою, з нашого погляду, ніж та, що з часом знайшла своє розкриття в 12-ти пунктах. “Дитинка”, в останньому варіанті, на відміну від попереднього авторського тексту, була написана к. т. н. І. Хващевським. П. Иванов тільки підписав її. На сторінках книги Н. А. Пічугіної “Історія Паршека” можна віднайти інформацію про те, що П. Иванов довго не зважувався поставити свій підпис під її рядками: в цілому вона його влаштовувала, але однак, за його висловом, щось було не так.

Вчення П. Іванова, з нашого погляду, це заведений у Всесвіті годинник життя за принципами доброти, яке зрештою має привести людину до вічності. Перше правило “Дитинки”, як точка відліку даного “годинника” (що утримує в собі назавжди вписану в його ходу незнищенну якість справи доброти) має бути максимально інформативним щодо суті ідеї П. Іванова. Одиниця, з точки зору математики, – це ціле і неподільне, з якого виходить весь числовий ряд, вся числова множинність. Відро холодної води або пірнання в водоймище не можуть скласти це ціле-найсуттєвіше, щодо вчення. Правило ж “допоможи нужденному” максимально відображає основну суть ідеї за П. Івановим, оскільки є тотожним “свідомому терпінню”, як принципу доброти, який є центральним у вченні. “Дитинка” є доповненням до вчення П. Іванова, методом, який іде услід за світоглядною визначеністю його ідеї. Але, нажаль, в силу тих чи інших причин, саме вона (“Дитинка”), сьогодні презентує це вчення, яке в свідомості пересічної людини починається і, найчастіше, закінчується обливанням холодною водою. За нашим висновком, послідовність правил порадики має бути переглянута послідовниками-теоретиками і практиками, і переупорядкована більш природовідповідно, оскільки експеримент довжиною в не одне століття, який триває в продовження експерименту довжиною в півстоліття, здійсненого самим П. Івановом, продовжується.

"Огонек" N8, 1982 г. Сергей ВЛАСОВ,

ЭКСПЕРИМЕНТ ДЛИНОЮ В ПОЛВЕКА

Как жить не болей? Об этом мечтали поколения и поколения. Но и сейчас, несмотря на потрясающие успехи медицины, мы с огорчением должны признать, что болей человечество меньше не стало. Не будем говорить о сложных болезнях, возьмем элементарную простуду. По статистике более половины всех заболеваний приходится именно на нее.

Множество есть разнообразных способов, помогающих человеку оставаться здоровым, среди них на первом месте стоит закаливание.

К сожалению, воздействие холода на человека изучено еще весьма слабо. Между тем целебные свойства ледяной воды известны давно, тысячелетия. И этот опыт народной медицины сегодня с успехом перенимают врачи. В Калуге, например, в первой городской больнице холодом лечат невроты и бронхиальную астму; в ялтинском санатории имени С.М.Кирова с помощью зимних купаний в море избавляют от гипертонии и неврастении.

Механизм благотворного влияния холода на организм И.П.Павлов объяснял "встряской нервным клеткам", резким воздействием на центральную нервную систему. Но по-прежнему многие вопросы влияния холода на человека остаются открытыми.

Вот почему, на наш взгляд, так ценен эксперимент, который вот уже почти пятьдесят лет ставит на самом себе житель Ворошиловградской области Порфирий Корнеевич Иванов. Он настолько приучил себя к холоду, что часами может в одних шортах – и босиком! – находиться зимой на улице.

Ему пошел 85-й год, за полвека, что он дружит с морозом, ни разу не простужался, не болел ни ангиной, ни гриппом. А раньше хворал, как и все...

О Порфирии Корнеевиче я узнал от писателя В.Г.Черкасова, который стал ярким приверженцем простой системы оздоровления, разработанной Ивановым. И не он один: только в Москве знаю теперь десятки инженеров, врачей, ученых - последователей Иванова. По примеру "учителя", как все они его называют, бегают по снегу босиком; о болезнях забыли, хотя когда-то частенько болели, и благодарны судьбе, что свела их с Порфирием Корнеевичем.

Еще до поездки на хутор Верхний Кондрючий, где он живет, прочел о нем в книге двух врачей, Н. Агаджаняна и А. Каткова, "Резервы нашего организма":

"В любой мороз он прогуливается босиком по снегу... и не ощущает при этом никакого холода".

Показалось странным – неужели и правда не чувствует холода? Этот вопрос был первым, который я задал Порфирию Корнеевичу.

– Как это не чую холода! – воскликнул он. – Чую, да еще шибче вас. Только вы все его боитесь, а я не боюсь. Из вечного врага человеческого я сделал друга.

– И вы в самом деле никогда не болеете?

– Почему же? Все время болею. Болею мыслью, что я умею, а мне не дают передать свое умение людям.

– Говорят, что вы в бога верите.

– Брешут. Верил когда-то, пока не понял, что бог пребывает не на небе, а на земле – в людях, кои сумели держать победу над собой.

Интересна судьба этого необычного человека. Родился в бедняцкой семье; как и отец, стал шахтером. Впервые спустился в шахту в пятнадцать лет. Здесь был и плитовым, и катальщиком, и зарубщиком, и отбойщиком. В 1917 году забрали в армию.

– До фронта доехать не успел, – рассказывает Порфирий Корнеевич, – царя скинули с пути.

Повоевать все-таки пришлось, в партизанах. Пускал под откос эшелоны интервентов, однажды спалил английский самолет, за что получил благодарность от командования. После войны восстанавливал шахты в Донбасе, участвовал в колхозном движении, руководил артелью лесных рабочих.

Сейчас, когда ему идет девятый десяток, он поражает смелостью своих рассуждений. Он и всегда был таким – дерзким, смелым, думающим. Вот так однажды (было это на Кавказе, стоял он над морем, на высокой скале) пришла к нему мысль: "Почему люди так устроены, что лишь полжизни у них проходит в благополучии – пока молоды; а достигли зрелости, казалось бы, жить да жить на пользу другим, но не тут то было: наваливаются на человека болезни, делают его неполноценным, заставляют больше думать не о деле, ради которого он и пришел на землю, а о себе. Болезни делают человека эгоистом. Не оттого ли многие беды людские происходят, что человек не умеет победить свою немощь? Сколько ни кутайся, все равно это не спасет от недугов. А что, если сделать наоборот - не прятаться от природы, а пойти ей навстречу, стать ближе к природе, слиться с ней!"

И Порфирий Корнеевич решил доказать – сначала самому себе, что "нехорошие силы природы" (его выражение) можно приручить и обратить их себе

на пользу. Он стал выходить на мороз раздетым. Сначала на несколько секунд, потом на полминуты. С каждым разом все больше и больше. Дошло до того, что в метель уходил в одних шортах за околицу и часами гулял в поле среди ветра и стужи. Он возвращался весь заиндеветый, в клубах пара, и селяне не могли надивиться: неужели завтра не сляжет в постель с крупозным воспалением легких, а то и с чем-нибудь похуже?

Но это в прошлом. Сейчас, когда вышел на пенсию, Иванов одержим идеей передать свой уникальный (несомненно, уникальный!) опыт закалки людям, ученым. А что ученые? Не спешат пока. Может быть, не знают об Иванове?..

– Я обращаюсь к людям, – говорит Порфирий Корнеевич. – Дорогие вы мои, все ваши болезни от нежести вашей: от тепла, от вкусной пищи, от покоя. Не бойтесь холода, он мобилизует, как нынче модно сказывать, защиту организма. Холод кидает в тело гормон здоровья. Пусть каждый покумекает, что ему важнее – дело или малые радости. На все должна быть победа. Человек должен жить в победе; если ее не получишь, грош тебе цена в базарный день... Зачем лечиться, когда можно и должно болезнь в тело не пускать!

Еще Маркс говорил, что цивилизованный человек должен так же уметь противостоять природе, как это умели делать древнейшие люди. Порфирий Иванов умеет противостоять природе. Опорой ему в этом служит его система. Он шел к ней почти полвека и почти полвека неукоснительно ей следует. Система эта на первый взгляд удивительно проста, содержит всего семь правил, некоторые из них вроде бы отношения к оздоровлению организма не имеют. Судите сами.

Первое правило. Живи с постоянным желанием сделать людям добро и, коли сделал, никогда не вспоминай об этом, поспеши сделать еще

Правило второе. Все старайся делать только с удовольствием, с радостью. И пока не научишься дело делать с радостью, считай, что не умеешь его делать.

Казалось бы, не о здоровье речь, а по сути – о самом что ни на есть главном здоровье говорит старец – о здоровье души. Без него разве можно тело вылечить? Вот остальные его правила:

Не пей ни вина, ни водки.

Один день в неделю голодай, а в другое время ешь поменьше мяса и вообще ешь поменьше ("А то сегодня люди просто страдают ожорством, едят вдвое больше, чем природа их требует. Обильная еда голову ясности лишает").

Ходи круглый год босиком по траве и по снегу хотя бы несколько минут в день.

Ежедневно, утром и вечером, обливайся холодной водой. (Нам обоим, фотокорреспонденту Эдуарду Эттингеру и мне, прелести этого правила пришлось испытать на себе. Сначала мы, конечно, наотрез отказались. Страшно было даже подумать; тем более, у меня болело горло и начинался насморк. Лишь когда мы увидели, как огорчился Порфирий Корнеевич ("Значит, и вы мне не верите?"), решили рискнуть - ради оздоровления человечества. Когда он вылил нам на голову и на плечи по ведру ледяной воды (на улице было около десяти градусов), мы поняли, что такое неземные ощущения. Но через полчаса, кстати сказать, от моей простуды не осталось и следа. Обливались мы каждый день, но лишь к концу нашего пятидневного пребывания в доме Порфирия Корнеевича почувствовали вкус к этой процедуре. Мы никоим образом, конечно, не призываем никого тут же следовать нашему примеру. Мы только излагаем факты.)

И последнее правило. Почаще бывать на воздухе с открытым телом, и летом и зимой. ("Пусть тело дышит и учится брать тепло от холода".) Кому-то эта мысль Иванова покажется абсурдной, смешной. Но вот что по этому поводу говорит специалист в области термодинамики, к слову, один из последователей Иванова, кандидат технических наук И. Хвощевский:

– В результате своего беспримерного опыта П.К.Иванову удалось показать, что в человеческом организме в условиях холода начинают проявляться процессы, связанные с постоянной выработкой внутренней энергии. Не исключено, что это переключается с гениальной, возможно, но пока не получившей убедительного обоснования гипотезой К.Э.Циолковского о медленном и бесплатном отнятии энергии от окружающих холодных тел. Мы действительно очень мало знаем о человеке, о его резервных возможностях. Не

исключено, что в необычных, экстремальных условиях в организме открываются неведомые нам качества; пока мы можем только догадываться о них. Вот почему так важен опыт, который в течение полувека проводит на себе Порфирий Корнеевич Иванов. Трудно найти другой пример подобной целеустремленности...

На хуторе у Иванова много последователей. Первая из них – его жена, Валентина Леонтьевна. Когда-то она очень тяжело болела, теперь, в свои семьдесят, считает себя совершенно здоровым человеком.

– Я боюсь, - говорит она, – зимой пропустить и одного дня, чтобы не выйти раздетой на мороз, не окатиться ледяной водой. А вдруг болезни опять нагрянут, как это было двадцать пять лет назад.

Валентина Леонтьевна, так же как и Порфирий Корнеевич, очень мало ест. И несмотря на то, что весь день в работе (как и любая крестьянская женщина), устает теперь значительно меньше, чем раньше, когда еще не дружила с холодом и не ограничивала себя в еде. Вполне возможно, что оба этих фактора каким-то образом связаны между собой – одно помогает переносить другое.

Поистине тайны человеческого организма неисчерпаемы!

По дороге в аэропорт заехали в Свердловск, районный центр, в райком партии поговорить о Порфирии Иванове. Секретарь райкома Надежда Константиновна Ковалева, между прочим, сказала:

– К сожалению, у нас нет возможности оценить по достоинству этого уникального человека. Нет здесь для этого специалистов. Да, откровенно говоря, и времени серьезно им заняться не хватает: район большой и сложный, уголь все-таки добываем. Вот если бы вы нам помогли привлечь к Иванову внимание общественности, ученых... Что мы здесь и попытались сделать.